

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTADOĞU BAĞLAMINDA TÜRKİYE İSRAİL GÜVENLİK İLİŞKİLERİ

UĞUR ÇEVİK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2010

Tezin Adı: Ortadoğu Bağlamında Türkiye İsrail Güvenlik ilişkileri

Hazırlayan: Uğur ÇEVİK

ÖZET

İbranilerin Kenan ili adı verilen bölgeye ilk gelişleri M.Ö yaklaşık 1800'lerde olmuştur. Burada aynı zamanda peygamber olarak kabul edilen Hz Davut zamanında ilk devletlerini kurmuşlar, fakat çeşitli tarihlerde çeşitli milletlerin istilasına uğrayarak sürgün hayatı yaşamışlardır. En son M.S 70 yılında Romalıların işgal ederek Yahudilerin bütün dünyaya yayıldığı olay diaspora olarak adlandırılmaktadır.

Yahudilerle Türkler arasındaki dostça ilişkiler 1492'de İspanya zulmünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmalarına ve hatta Osmanlıların daha önceki, fetih ettiği bölgelerde Yahudilerin Osmanlı fetihlerini kolaylaştırıcı bir rol oynamalarına kadar geri gitmektedir.

Avrupa'da milliyetçilik akımlarının güçlenmesi Yahudiler üzerinde hem menfi hem de müspet birer etkiye sebep olmuştur. Yahudiler bir yandan güçlenen anti-semitik akımlarla karşı karşıya kalmışlar diğer yandan kendilerinde de bihassa kültürel alanda güçlenen Yahudi milliyetçiliğine konu olmuşlardır.

Avusturyalı bir gazeteci olan Theodor Herzl 1896 yılında Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını öngören **Der Judenstaat** adlı kitapçığı kaleme almış ve 1897'de İsviçre'de bir Yahudi kongresi toplamaya muvaffak olmuştur. Basel'de toplanan kongrede Dünya Siyonist teşkilatı kurulmuştur.

2 Kasım 1917 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıyan ve Balfour Deklarasyonu olarak adlandırılan mektup Filistin'de bir Yahudi "ulusal yurdu" kurulmasını öngörmüştür.

29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Filistin meselesi görüşülmüş ve Genel Kurul Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında paylaşımını öngören kararı kabul etmiştir. Bu karar ile Filistin'de Araplarla Yahudiler arasında vuku bulan çatışmalar şiddetlenmiş ve 14 Mayıs 1948'de

Yahudi Devleti'nin ilanı ile birlikte 1948 Arap İsrail savaşı halini almıştır. 1948, 1956, 1967 ve 1973'te yer alan Arap İsrail savaşları neticesinde İsrail Suriye'den Golan Tepeleri'ni, Mısır'dan Sina Yarımadası'nı ve Gazze'yi, Ürdün'den ise Batı Şeria'yı kendi topraklarına katarak B.M'de kendine ayrılan toprakları birkaç katına çıkarmıştır.

Türkiye İsrail'in kuruluşunu takip eden 1949 yılında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Fakat 1956 yılında büyükelçilik düzeyinde olan İsrail ile resmi ilişkilerini maslahatgüzelik seviyesine 1980 yılında ise ikinci kâtiplik düzeyine indirmiştir. Türkiye'nin bilhassa 1960'lı yıllardan başlayarak İsrail'e karşı, Araplarla eşit mesafe politikası güttüğü görülmektedir. 1977'de Mısır ile İsrail arasında başlayan Camp David süreci ve İsrail'in FKÖ'yü tanıdığı, Arapların İsrail'in varlığını bir realite olarak kabul ettiği Oslo süreci ile birlikte İsrail ile yakın ilişkiler kurma yönünde Araplardan duyulan çekince de ortadan kalkmış ve 1991 yılında, 1988'de ilan edilen Filistin Devleti ile birlikte eş zamanlı olarak İsrail ile ilişkilerini yeniden Büyükelçilik düzeyine yükseltmiştir.

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler bilhassa 1996 yılından başlayarak stratejik işbirliği haline gelen ve tarafların imzaladığı Askeri Eğitim İşbirliği ve Savunma Sanayi İşbirliği anlaşmaları ile devam etmiştir. Türkiye bu ilişki düzeyi ile Avrupa ülkeleri ve ABD'den insan hakları ve diğer bazı gerekçelerle almasına engel olunan modern silahları İsrail'den temin etmiş ve F-4, F-5 uçaklarının ve tanklarının modernizasyonu ile ilgili anlaşmalar imzalamıştır. Aynı zamanda hem İsrail hem Türkiye bölgede çekince duyduğu İran, Suriye gibi ülkelere karşı kendilerini yakın hissettikleri birer stratejik ortak bulmuşlardır. Bu anlaşmalar ile Türkiye ve İsrail arasında başlayan, İsrail'in eğitim uçuşlarında Türkiye'nin hava sahasını kullanarak stratejik derinlik kazandığı ilişkiler, ABD'nin de katıldığı ortak tatbikatların düzenlenmesiyle devam etmiştir.

Türkiye, Batı'da kendisine temininde güçlük çıkarılan silah alımını İsrail'den gerçekleştirerek Batı'nın engellemelerinden kurtulmuş, İsrail ile kurulan yakın ilişkiler, her iki ülkeyi bölgedeki yalnızlığından kurtarmış aynı

zamanda Türkiye'nin Filistin sorununda "kolaylaştırıcı rol" üstlenmesi ve bölgedeki oynadığı rolün etkin hale gelmesi mümkün hale gelmiştir.

Anahtar kelimeler: İsrail, Güvenlik anlaşmaları, stratejik ortaklık

**Name of Thesis: Turkey Israel Security Relations in the Context of
Middle East**

Prepared by: Uğur ÇEVİK

ABSTRACT

Hebrews' coming to Canaan firstly was approximately in 1800 B.C. Here, they established their first state at the time of David who is acknowledged as a prophet, but they underwent invasions of many nations and lived in exile. Lastly, they dispersed all over the world which is called diaspora after the invasion of the region by Roman Empire in 70 A.D.

The friendly relations between Turks and Jews goes back to 1492 the date of which they fled Spain from the persecution, Even before that date, they facilitated Ottoman conquests of many cities.

The nationalism which was getting stronger in Europe has both positive and negative effects on Jews. They sustained anti-semitic currents on the one hand, and they experienced Jewish nationalism particularly in the cultural sphere on the other.

Theodor Herzl who was an Austrian journalist wrote a booklet, **Der Judenstaat**, which foresaw the establishment of a state in Palestine in 1896 and in 1897, he succeeded assembling a Jewish congress in Switzerland. At the congress which gathered in Basel, World Zionist Organization was established.

A letter named Balfour Declaration, which carried English Foreign Minister signature foresaw a "Jewish National Home" in Palestine on the 2th of November 1917.

On the 29th of the November 1947, United Nations General Assembly discussed Palestine dispute and adopted a decision which accepted the partition of Palestine between Arabs and Jews. The clashes taking place between Arabs and Jews intensified with this decision and turned into war after

the declaration of Jewish State on the 14th of May 1948. Israel doubled its territories conquering Golan Heights from Syria, Sinai Peninsula from Egypt and West Bank from Jordan after the wars which took place in 1948, 1956, 1967, 1973.

Turkey was the first Muslim country which recognized Israel in 1949. But, she reduced her diplomatic relations with Israel which had been at the level of ambassador to the level of charge d'affaires in 1956 and to the second secretarial level in 1980. Turkey's relations with Israel particularly after the 1960's can be seen as equal distance policy as with Arabs. Turkey's drawback she felt from Arabs to establish close relations with Israel ended after the Camp David Process which started between Egypt and Israel in 1977 and she increased her relations with Israel to the level of ambassador in 1991 at the same time with Palestine State which was declared in 1988.

Turkey-Israel relations has taken the shape of strategic cooperation especially since 1996 the date of which the agreements of Military Educational Cooperation and Defense Industry Cooperation were signed. By means of this cooperational level, Turkey obtained modern weapons, which Turkey's owning was impeded by European Countries and United States on the grounds of human rights and other reasons, from Israel and signed agreements that stipulated modernization of tanks and F-4, F-5 planes by Israel. At the same time, with this level of cooperation, Turkey and Israel found strategic partners they saw close to itself against the countries like Iran and Syria. These relations since the signing of these agreements which Israel found strategic deepness using Turkey's aviaional zone in the training flights, has continued with the military practices attended by United States as well.

Turkey bypassed the West obstruction displayed for Turkey's owning some weapons by taking these weapons from Israel, saved from the isolation in the region, Turkey's playing "facilitating role" in Palestinian dispute has become possible as well.

Key words: Israel, security agreements, strategic relations

ÖNSÖZ

Dünyanın en uçucu bölgesi olan Orta Doğu'da, yine dünyanın en çetrefilli konularında biri olan Filistin sorununa taraf olan İsrail ile ülkemiz arasındaki, zaman içerisinde stratejik ortaklığa varan ilişkileri incelemek yüksek lisans tez konumdu. Bu araştırmayı yaparken tezim, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın, Türkiye ve İsrail'in bölgedeki konumu veri olarak alındığında, iki ülkenin de çıkarları açısından uygun olduğu yönündeydi.

Konuyu araştırırken incelediğim birçok eser, hemen her olumsuzluğun arkasında Yahudi oyunu, Siyonist komplosu görme eğilimindeydi. Hatta Tevrat'ta kocası ölen kadının çocuğu ile ensest ilişki kurmasını hoşgören ayetlere dayanarak İsrail'i kötülemeye çalışan kaynaklardan, İsrail'in büyü hakimiyeti ile dünyayı idare ettiğine, Birleşmiş Milletlerin dahi Siyonist oyunu olduğuna dair eserlere kadar birçok kaynağı inceledim. Bu araştırmayı yaparken Prof. Dr. Sayın Sibel Turan'ın tavsiyelerinden çok faydalandım. Kendisine burada teşekkür etmeyi bir borç kabul ediyorum.

Umarım Orta Doğu bağlamında ele alınan Türkiye-İsrail güvenlik ilişkileri konulu tezim, tezimi inceleyecek olan kurulun sayın üyeleri tarafından da kabul görür. Buradan bütün kurulun üyelerine şimdiden teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY.....	iii
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. İSRAİL'İN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ.....	2
1.1. İbranilerin Bölgeye Gelişi.....	3
1.2. Diasporadan Aliyah'a.....	6
1.2. Osmanlı İmparatorluğu ve Yahudiler.....	7
1.4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilatı.....	7
1.5. Herzl ve II. Abdülhamit.....	9
2. MODERN İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI.....	11
2.1. Balfour Deklarasyonu.....	12
2.2. Arap-Yahudi Çatışmaları.....	13
2.3. Birleşmiş Milletlerin Filistin'i Taksim Kararı ve İsrail'in Bağımsızlığını Kazanma Süreci.....	14
2.4. İlk Arap Yahudi Çatışması (1948).....	16
2.5. İkinci Arap İsrail Savaşı (1956).....	20
2.6. 1967 Arap-İsrail Savaşı.....	24
2.7. 1973 Ekim Savaşı.....	34

2.8. Camp David ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması.....	38
2.8.1. Birinci Camp David Zirvesi.....	39
2.9. Madrid Konferansı.....	45
2.10. Oslo Anlaşması (1993).....	47
2.11. EL Halil Katliamı.....	48
2.12. Kahire Anlaşması.....	49
2.13 Taba Anlaşması.....	50
2.14 El Halil Protokolü.....	51
2.15 Wye River Memorandumu.....	52
2.16 Şarm El Şeyh Anlaşması.....	53
2.17 İkinci Camp David Zirvesi.....	54
3. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ.....	55
3.1. İsrail'in Kuruluş Yılları ve Soğuk Savaş.....	55
3.2. Eşit Mesafe Politikası: 1964-1984.....	61
3.3. 12 Eylül Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri.....	65
3.4. “Yeni Ortadoğu” ve Türkiye-İsrail İlişkileri.....	67
3.5. Stratejik Anlayış Birliğine Doğru.....	74
3.6. Ekim 1998 Suriye Bunalımı.....	85
3.7. Barış Süreci ve İkili İlişkiler.....	87
3.8. Askeri Eğitim ve Savunma Sanayi Alanında İlişkiler.....	92
3.9. AKP ve Türkiye İsrail İlişkileri.....	95

3.9.1. AKP'nin İsrail'le İlişkileri Yumuşatma Çabaları.....	98
3.9.2. Tayyip Erdoğan'ın İsrail Ziyareti.....	99
3.9.3. Erdoğan'ın Ziyareti ve İlişkilerin Askeri Boyutu.....	101
3.9.4 Askeri Modernizasyonun Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi Üzerindeki Etkisi.....	103
4. SONUÇ.....	106
5. KAYNAKÇA.....	112
5.1. Kitaplar.....	112
5.2. Elektronik Kaynaklar.....	113

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminden sonra gelişme gösteren Türkiye-İsrail ilişkilerinin hem bölgesel yansımaları hem de Ortadoğu dışına taşan etkileri oldu. İsrail Ortadoğu’da her zaman “radikal” diye nitelediği Arap rejimlerine karşı müttefikler bulma politikası izlemiş ve bu çerçevede Türkiye ve İran ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bu ülkelerden İran 1979 devriminden sonra İsrail’in en fazla tehdit algıladığı ülkelerin başında yer aldı. Türkiye ABD ile yakın ilişkileri ile İsrail için güvenilir bir ülke konumundaydı. Bunun yanında Türkiye ile yapılacak stratejik işbirliği Suriye ve Irak gibi İsrail’in tehdit algıladığı ülkelere gözdağı verecek ve İsrail’i Ortadoğu’daki yalnızlığından kurtaracaktı. Türkiye açısından ise terörle mücadele, ABD’deki Yahudi lobisinin desteğinin sürmesi gibi konularda İsrail ile işbirliğinin yararları vardı. Türkiye’nin de Suriye ve Irak ile ilişkilerinde sorunlar dikkate alındığında İsrail ile işbirliği bu ülkelerden gelebilecek tehdit algılamasını da zayıflatacak faktör olarak görüldü. Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca geleneksel dış politika olarak adlandırılan bir politika ile Ortadoğu’dan ve bölgenin sorunlarından mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalıştı. Türkiye, Arap-İsrail çatışmasında genelde dengeli bir politika izledi. İsrail’i ve onun var olma hakkını tanıyan Türkiye, İsrail’in toprak işgallerini ve işgal altındaki topraklardaki uygulamalarını ise eleştirdi ve bunları eleştiren BM kararları yönünde oy kullandı. İsrail ile Büyükelçilik düzeyinde ilişki kuran Türkiye, İsrail parlamentosunun Kudüs’ü İsrail’in daimi başkenti ilan etme kararından sonra temsilciliğini ikinci kâtip düzeyine indirdi. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki ilerleme ancak Körfez Savaşı ve Ortadoğu’da onu izleyen gelişmeler, Filistin sorununun çözümü yolunda adımlar atılması ve Soğuk Savaş dönemi sonunda yeni bir uluslararası ortamın ortaya çıkması ile mümkün oldu. 1991 yılında Büyükelçilik düzeyinde ilişkiler yeniden kuruldu. Ardından, Türkiye ve İsrail arasında yoğun bir diplomatik ziyaret trafiği görüyoruz. İlerleyen ilişkiler 1996 yılında askeri işbirliği anlaşması ile birlikte stratejik bir işbirliğine kadar vardı. Türkiye-İsrail arasında gelişen ilişkiler stratejik ortaklık, stratejik işbirliği, stratejik ittifak gibi sözcüklerle tanımlandı. Makovsky, tarafların birine yönelik

bir saldırı durumunda diğ erinin savaşa girme zorunluluğ unun bulunmaması ve Suriye, Irak ve İ ran'dan tehdit algılaması açısından Türkiye ve İ srail arasında farklılık bulunduğ u için, Türkiye-İ srail arasında stratejik ilişkiler bulunduğ unu ancak bunun bir ittifak olmadığ ını belirtiyor. Türkiye-İ srail arasındaki işbirliğ i ister stratejik işbirliğ i isterse stratejik ittifak olarak adlandırılınsın, Soğ uk Savaş dönemi sonrası uluslararası ortamın ortaya ıkardığ ı ve Ortadoğ u'daki dengeleri etkileyen bir birlikteliktir¹.

Bu çalışmada, ikili ilişkilerin tarihsel artalanı gözden geçirilerek, kırılma noktaları üzerinde durulacak, ikinci olarak 90'lı yılların ilk yarısından başlayarak, 1996'dan günümüze, iki ülkeyi birbirine ittifak lsnde yakınlılaştıran somut koşulların bir çözümlenmesi yapılacaktır. Bu çalışmadaki tezimiz Ortadoğ u'daki güvenlik ilişkileri bağlamında Türkiye-İ srail yakınlılaşmasının iki ülkenin de menfaatine olduğ udur.

1. İ SRAİL'İN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

Akdeniz'in doğ u sahilindeki tarihi Filistin coğrafyası, günümüzde İ srail Devleti'ni, İ srail işgali altındaki bölgeleri ve bu bölgeler içinde Filistin zerk Yönetimi altındaki yerleri kapsar.

İ srail'in kuzeyinde Lübnan ve Suriye, doğ usunda Ürdün, güneyinde Kızıldeniz, güneybatısında Mısır, batısında ise Akdeniz bulunmaktadır. İ srail ülkesinin kuzey-güney uzunluğ u 470 kilometredir. Batı-doğ u genişliğ i ise 135 kilometredir.

İ srail'in toplam yzlm 26 bin 766 kilometre karedir. Fakat bunun Suriye'ye ait Golan Tepeleri'nin 1176 kilometre karesi ve Filistin'e ait 352 kilometre karelik Gazze ile 5706 kilometre karelik Batı şeria bölgeleri İ srail tarafından işgal edilen topraklar arasında yer almaktadır.

---

¹Kamer Kasım, "Türkiye-İ srail İ lişkileri: İ ki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığ ı", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Derleyen: İ dris Bal, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s. 837-838.

Ülkenin kuzeyinde İsrail açısından stratejik önemi haiz Golan tepeleri bulunmaktadır. Sahil kesimi, ülkenin 40 kilometre kadar içlerine uzanan verimli tarım alanları içermekte ve nüfusun yarısı bu bölgede yaşamaktadır. Ürdün Vadisi, milyonlarca yıl önce dünyanın kabuğunu ayıran Suriye-Afrika yarığının bir parçasıdır ve kuzey tarafı son derece verimli güney tarafı ise yarı kuraktır. Ülkenin orta bölgesinde Kudüs şehri, güneyinde ise Necef Çölü bulunmaktadır. Ülkede başlıca arazi kabartıları kuzeydeki Golan Tepeleri ve Gallila Dağıdır. Dünyanın en alçak çöküntüsü olan Lut Gölü ise doğuda Ürdün sınırında yer almaktadır.

İsrail, dünyanın en hassas bölgesi olan, konumu ve kendine has yapısı ile ön plana çıkan Ortadoğu'da bulunmaktadır. Ortadoğu kavramı ilk olarak jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hint yarımadaları arasında kalan bölge için kullanılmıştır. Ortadoğu deyimini yaygın olarak kullanılışı ve kapsam değişikliği 2. Dünya Savaşı sırasında oluşmuştur. En dar şekli ile Mısır'dan İran'a, Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekli ile de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan, başka bir deyişle Atlantik'ten Ganj Havzası'na uzanan bölge için kullanılan bu kavram, tarihi ve dini çerçevede olarak İbrahimi gelenekle örtüşmektedir².

1.1. İbranilerin Bölgeye Gelişi

İbranilerin Filistin'e ilk gelişleri M.Ö. 1806 yılına rastlar. Bu göç Irak'ın güneyindeki Ur kentinden az sayıda bir kabile ile gerçekleşti. Bunlara İbraniler dendi. İbraniler Filistin'e ilk geldikleri zaman Yahudi değildiler. Bu göçün önderliğini İbrahim peygamber yapmıştı. Onunla gelen küçük bir grup ilk olarak Nablus bölgesine yerleşti. Bu göçmenler Kenaniler'le aynı köktendi, üstelik İbranilerin sayıları azdı ve Kenaniler'e bir korku kaynağı oluşturmadılar. Bu nedenle bir düşmanlık söz konusu olmadı.

İbranilerin üç büyük atası, Hz. İbrahim, oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakup Kenan ülkesinde göçebe bir yaşam şekli benimsemişlerdi. Kurak

² Hasan Taşkın, *İsrail, Hamas, Hizbullah Kışkacında Türkiye*, Neden Kitap, İstanbul 2007, s. 9-11.

mevsimlerde güneye Nil deltasına kadar iner, Kenan toprağı nemlendiğinde yeniden bölgelerine dönerlerdi.

Hz. İbrahim sonunda ailesiyle Hebron'a yerleşti. Ölümünden sonra oğlu İshak aşiretin yönetimini eline aldı. İshak'tan sonra lider olan Yakup'un 12 oğlu oldu. Yakup'a İsrail adı verildi ve kavmi daha sonraları İsrailoğulları olarak anılmaya başlandı.

İsrailoğulları M.Ö. 1656 yılında Filistin'den Mısır'a göç ettiler. Mısır'da 406 yıl kaldıktan sonra Firavun II. Ramses'in zulmünden kurtulmak için Musa Peygamber'in öncülüğünde Filistin tarafına kaçtılar. Kaçış Yahudilerin peygamberi Musa'nın önderliğinde gerçekleşmiştir. Ancak Musa Peygamber Filistin'e varmadan hayatını kaybetti³.

İsrailoğullarını Filistin'e sevkeden, Musa'nın yardımcılarında ve ünlü komutanlarından Yeşu olmuştur. Fakat Filistin'e, yani Kenan diyarına girmeleri kolay olmamış ve bilhassa Filistinliler'le uzun zaman uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu arada İsrail kabileleri kendi aralarında da çeşitli kavgalar içine girmişlerdir. Nihayetinde, bütün İsrail kabileleri Davut'u kral seçerek Filistin'de bir devlet kurmaya muvaffak oldular. Davut Kudüs'ü ele geçirerek ilk Yahudi devletinin başkenti yaptı. İlk Yahudi devleti böylece tarih sahnesine çıkıyordu.

Davut uzun süren bir hükümdarlıktan sonra öldü. M.Ö. 1000 yılında öldüğünde 70 yaşındaydı ve ölmeden önce oğullarından Süleyman'ı tahta çıkarmış ve kral ilan etmişti. Süleyman zamanında İbrani Krallığı gerek ekonomik, gerekse siyasi bakımdan büyük gelişme göstermiş ve güçlü bir devlet haline gelmiştir. Süleyman zamanında Kudüs İbranilerin kutsal şehri haline geldi ve Süleyman Kudüs'te ilk Yahudi mabedini inşa ettirdi.

Süleyman'ın M.Ö. 930 yılında ölmesinden sonra bu Yahudi krallığı dağıldı. Yani ilk İsrail devleti 70 yıl kadar yaşamış olmaktadır. Bu ilk Yahudi

---

³ Mohammad Arafat, *İsrail'in Kuruluşu ve Afrika Politikası*, Derya Kitabevi, Trabzon 2007, s. 7-8.

krallığının dağılmasından iki ayrı Yahudi devleti ortaya çıktı. Biri Filistin'in kuzeyinde, oniki İsrail kabilesinden on tanesini ihtiva eden ve başkenti Samaria (Samiriye veya Nablus) olan İsrailiye krallığı veya İsrail Devleti idi. İkincisi ise güneyde, Yahuda ve Bünyamin kabilelerini ihtiva eden ve başkenti Kudüs olan Judaea veya Yahuda (veya Yahudiye) Krallığı. Yahuda Krallığının başında Davut'un sülalesi bulunuyordu.

İsrailiye Krallığı yaklaşık iki yüzyıl ve Yahuda Krallığı da yaklaşık üç buçuk yüzyıl yaşadı. İsrailiye Devleti M.Ö. 722 tarihinde Asurluların istilasına uğradı. Asurlular bütün ülkeyi işgal edip, Yahudileri başka yerlere sürdüler ve yerlerine muhacirler yerleştirdiler. Yahudi devleti ise M.Ö. 586 tarihinde Babil'in istilasına maruz kaldı. Babil hükümdarı Nabukodonosor (Buhtunnasır) bütün Kudüs'ü bu arada Yahudilerin kutsal tapınağı olan Süleyman Mabedini yakıp yıkarak bütün Yahudileri Babil'e götürdü⁴.

Yahudilerin Babil esareti 70 yıl kadar sürmüştür. Tivrattaki bir çok efsanenin bu esaret zamanında oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Pers hükümdarı Keyhüsrev'in (Kurus veya Cyrus) Babil'i almasından sonra, Yahudilerin Filistin'e dönmesine müsaade edilmiş ve bilhassa Kudüs'e yerleşen bu Yahudi kitleleri, Pers hükümdarı II. Dara zamanında refah ve hürriyete sahip olarak özerk bir yönetime kavuşmuşlar ve Süleyman Mabedi'ni tekrar inşa etme imkanı bulmuşlardır.

M.S. 70 yılında Roma İmparatoru Titus, Kudüs'ü ve kutsal Mabed'i yakıp yıkarak Yahudileri kılıçtan geçirmiştir. Bu zulümden kaçabilen Yahudiler dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır ki buna **Diaspora** denilmektedir.

Filistin toprakları, Halife Ömer'in M.S. 638 (bazı kaynaklara göre M.S. 636) tarihinde Bizanslıları yenmesi üzerine İslam egemenliğine girmiş, bir Müslüman toprağı olarak 1948 yılında İsrail'in kuruluşuna kadar bu durumunu

⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s. 8-9.

muhafaza etmiştir. Bu arada Filistin toprakları 1517 yılında Yavuz Sultan Selim ile Osmanlı egemenliğine geçmiş ve 1917 de Türk ordularının buradan çekilmesi ile Türklerin elinden çıkmıştır.

1.2 Diasporadan Aliyah'a

Dünyanın her tarafına dağılmış (Diaspora) bulunan Yahudilerin milli bir şuur altında birleşmeleri, yani Siyonizm hareketinin doğuşu 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da hızlan milliyetçilik hareketleri ile doğrudan ilgilidir. Avrupa'da milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi Yahudiler üzerinde biri müspet, diğeri menfi olmak üzere birbiri ile çelişkili görünen iki tesir meydana getirmiştir.

Avrupa'daki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan Yahudileri de milliyetçiliğe sevk etmiş ve bu milliyetçilik daha ziyade din ve kültür milliyetçiliği şeklinde kendisini göstermiştir. Çünkü, Yahudiler başka başka ülkelerin insanları olmuşlardı. Bu sebeple, Yahudiler de kendi milli kültürlerini incelemeye ve geliştirmeye başlamışlar, eski Yahudi kültürünün incelenmesi ise, Yahudilerde dine dayanan milli duyguların uyanmasına, gözlerini **Zion**'a, Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mabedi yaptırdığı yere çevirmelerine sebep oldu. Dolayısıyla, Siyonizm, bir bakıma Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri olarak doğmaya başladı.

Ne var ki, Avrupa milliyetçiliği, aynı zamanda, her ülkede Yahudi aleyhtarlığını yani anti-semitizmi tahrik etti. Eskiden beri Yahudileri sevmeyen bu milli toplumlarda, Yahudi aleyhtarlığı birdenbire şiddetlendi. Bu ülkelere biri de, ilginçtir, Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerinin hemen hemen en az tesirinde kalan ve sınırları içinde 3 milyon Yahudi'yi barındıran Rusya oldu. Rusya'da Yahudilere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı ve Yahudiler buldukları şehirlerde, diğeri Rus vatandaşları ile karışmıyorlar ayrı yerleşim merkezlerinde (ghetto) yaşıyorlardı.

1881'de Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesi üzerine Rusya'da yoğun bir Yahudi düşmanlığı ve Yahudilere saldırılar (pogroms) başladı. Bu olay,

Yahudilerin kitleler halinde başka ülkelere göç etmelerine sebep oldu. Bu kitle halinde göçlere **aliyah** denilmektedir⁵.

1.3. Osmanlı İmparatorluğu ve Yahudiler

Yavuz Sultan Selim, 1517’de Suriye ve Filistin bölgesini fethettiğinde yeni bir tarihi dönem başladı. Filistin’deki Yahudiler I. Selim’in zaferini sevinçle karşıladılar. Çünkü, dünyada en fazla nüfuza ve ekonomik güce sahip Yahudiler Osmanlı tabiiyetindeydiler ve bu durumda onlar da aynı tabiiyete sahip olacaklar ve Osmanlı Yahudileriyle direkt temasta bulunma olanakları Filistin Yahudilerine geniş ufuklar açacaktı⁶.

Osmanlılar Filistin Yahudilerine de hoşgörü ile yaklaştılar ve yardımcı oldular. Örneğin, I. Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ve II. Selim (1566-1574) Yahudilerin kutsal topraklara girmelerini ve yerleşmelerini serbest bıraktılar⁷.

Yahudiler için felaketli sayılabilecek bir hadise, Orta Çağda Batı Avrupa’da görülen Yahudi düşmanlığı, anti-semitizm hadisesidir. Yahudilere karşı açılan bu düşmanlık kampanyası neticesi Yahudiler, 1290 yılında İngiltere’den, 1392 de Fransa’dan, 1492 de İspanya’dan ve 1497’de de Portyekizden kovulmuşlardır. 15. yüzyılın sonunda İspanya’da öldürülen Yahudilerin sayısı 100.000’i bulmuştur. Kovulan Yahudilerin bir kısmı Hollanda’ya iltica etmekle beraber büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

1.4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilatı

Siyonizmi ve Yahudilerin dünya çapında teşkilatlanması hareketini hızlandıran hadiselerden biri, Fransa’da Yahudi düşmanlığının bir göstergesi haline gelen **Dreyfus Hadisesi** ve **Theodor Herzl**’in ortaya çıkışıdır.

⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 12-13

⁶ Mohammad Arafat, *a.g.e.* s.30.

⁷ Mohammad Arafat, *a.g.e.* s.31

1894 Eylül'ünde bir gün Fransız ordusunda Almanlar lehine bir casusluk olayı meydana geldi. **Alfred Dreyfus** adlı bir Yahudi asıllı yüzbaşı hadisenin faili olarak yakalandı ve yeterli delil olmadığı halde hapse mahkum edilerek ordudan çıkarıldı. Fakat olay kapanmadı ve Dreyfus'un suçlu olup olmadığı yıllarca Fransız kamuoyunda tartışıldı. Neticede, 1899 yılında Dreyfus için af çıkarıldı ve hatta kendisine " Légion d'Honneur " nişanı bile verildi.

Daha üniversite yıllarında, Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı ile yakından ilgilenen Theodor Herzl'ı bir Yahudi düşmanlığı şeklinde ortaya çıkan Dreyfus hadisesi çok etkilemiştir. Bunun neticesi olarak, Yahudilerin geleceği konusuna eğilen Herzl, çareyi Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasında gördü ve 1896'da **Der Judenstaat** (Yahudi Devleti) adlı bir kitapçıkta görüşlerini yayınladı.

Batı Avrupa Yahudileri Herzl'ın fikirlerini gerçekçi bulmadılar ve kendisini desteklemediler. Fakat Eşkenazim, yani Rusya, Almanya ve Galiçya Yahudileri kendisini hararetle desteklediler.

Her şeye rağmen Herzl, 29 Ağustos 1897'de İsviçre'de Basel'de ilk Siyonist kongresini toplamaya muvaffak oldu. Kongreye 204 delege katılmıştı ve bunlardan 80 tanesi Rusya Yahudilerindendi. Amerika'dan çok az kişi gelmişti. Basel Kongresinde **Dünya Siyonist Teşkilatı** kuruldu ve başkanlığına Theodor Herzl getirildi. Birinci Siyonist Kongresinin aldığı kararlara göre, Filistin'de bir "Yurt" edinilmesine çalışılacak, her yerdeki Yahudiler dernekler ve federasyonlar şeklinde organize olacaklar, Yahudi milli şuuru kuvvetlendirilecek ve gerekli devletlerin desteğini almak için çaba harcanacaktı. Bu kararlarda dikkati çeken husus, bir "Yahudi Devleti"nin kurulması değil bir "yurt" edinilmesi söz konusuydu.

Böylece Filistin toprakları teşkilatlı siyonizmin ilk hedefi olarak ilan edilmekle beraber, bu topraklar Osmanlı Devleti'nin toprağı idi. Fakat, Dünya

Siyonist Teşkilatı'nın ilk başkanı ve kurucusu Herzl, Padişah Abdülhamid'den Filistin'e yerleşme müsaadesi alacağına inanıyordu.

1.5 Herzl ve II. Abdülhamid

Theodor Herzl doğrudan doğruya Abdülhamid'e başvurmadan önce, bu sırada Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlere ağırlık vermiş olan ve "Doğuya Açılma" (Drang nach Osten) politikasını takip eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'den yararlanmak istedi. Ve Kayzer'in Osmanlı Devleti'ni ziyareti sırasında, Ekim 1898'de İstanbul'da bir yolunu bulup II. Wilhelm ile konuşmaya muvaffak oldu. Wilhelm kendisine, Yahudilerin Filistin'e yerleşme meselesini Osmanlı Padişahı ile görüşeceğini söyledi. Herzl, Alman İmparatoru'nun Suriye ve Filistin ziyareti sırasında da kendisi ile tekrar karşılaştı. Fakat, İmparator'dan hiç ses seda çıkmadı⁸.

Bunun üzerine Theodor Herzl Osmanlı Padişahı ile doğrudan doğruya görüşmenin yollarını aradı ve sonunda da İstanbul'a tekrar geldiğinde Abdülhamid tarafından kabul edildi.

Abdülhamid ile 1901 Mayısındaki bu görüşmesinde Herzl Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine izin verilmesine karşılık Avrupa'daki zengin Yahudi bankerlerin Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyeceğini söyledi. Halbuki yalan söylüyordu. Hiçbir Yahudi bankerle bu konuyu görüşmemişti. Fakat, Padişahın Filistini Yahudi yurdu yapma iznine karşılık, bu bankerlerin Osmanlı borçlarını ödeyeceğine inanıyordu. Halbuki, bu konuşmadan sonra Herzl, hemen Paris'e dönerek konuyu Baron Hirsch ve Baron Rothschild'e açtığında bu iki banker de Herzl'in teklifine yanaşmadılar.

Herzl, Abdülhamid nezdinde ikinci şansını 1902 yılında denedi. Abdülhamid, Herzl'ı 4 Temmuz 1902 Cuma günü kabul etti. Padişahın iznini alarak konuya giren Herzl, Filistin'de bir Yahudi yurduna izin verilmesi teklifi

---

⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 19.

kabul edildiği takdirde Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Osmanlı Devleti'ne istediği parayı vereceğini söyledi.

Abdülhamid'in Yahudilerin Filistin'de yerleşme istekleri hakkındaki şu sözleri çok ilginçtir. *“Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün hükümet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp, birçok sene hatta bin sene sonra maksatlarında muvaffak olabilirler ve zannederim olacaklardır da⁹.”*

Yahudilerin Filistin'de bir “yurt” edinmek için Osmanlı nezdindeki çabaları, Herzl'in 1904 de ölümünden sonra da devam etti. Bilhassa 1908 Meşrutiyeti Osmanlı Musevilerine yeni bir ümit verdi. İttihat Terakki Partisi ve liderleri de, Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerini yeni bir yaklaşım ve müspet bir tutumla değerlendirdiler. Hac için Filistin'e gidecek Yahudilere tatbik edilen kısıtlamalar (Kırmızı Teskere) kaldırıldı. Filistin'de toprak satın almaları da serbest bırakıldı.

Fakat bu tatlı hava uzun sürmedi. 31 Mart (13 Nisan 1909) hadisesinden sonra ve bilhassa azınlıkların hürriyet atmosferinden yararlanarak bağımsızlık için faaliyetlerini attırmaları, bütün etnik unsurları “Osmanlılık” şuuru içinde birleştirme amacı güden Meşrutiyet hareketini, İmparatorluğun parçalanmasına yarayacak bir vasıta haline getiriyordu. Bu sebeple İttihat ve Terakki, siyonizmi eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir devlet koparmak isteyen bir akım olarak gördü.

Böylece Siyonistlerin bu son teşebbüsü de neticesiz kaldı. Fakat, Birinci Dünya Savaşı siyonizmin önünde yeni ufuklar açacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılması, siyonizmin önünden büyük bir engeli kaldırmaktaydı¹⁰.

⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 24

2. MODERN İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI

2.1. Balfour Deklarasyonu

Birinci Dünya Savaşı Siyonistler için bir dönüm noktası olmuştur. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi Siyonist planlarının gerçekleşmesi yolunda politik bir ortam sağlamıştır. Siyonistler, Filistin üzerindeki amaçlarına ulaşmada engel teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Almanlarla ve İtilaf Devletleriyle ilişkilere girerek, Yahudi göç yollarının açılması ve Yahudi kolonilerinin kurulması uğrunda faaliyetlerini hızlandırmaya çalışmışlardır. 1914'te Berlin Siyonist hareketin merkezi olmuştur. Siyonizm'in amacının Almanya'nın desteği ile gerçekleşebileceğine inanan Herzlcı Siyonistler Almanlar ile ilişkiye girmişler, liderliğini Weizmann'ın yaptığı diğer Siyonist grup ise İngiltere ile temaslarını sürdürerek faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Fakat, Almanya Osmanlı Devletinden çekindiği için Siyonistlerin Filistin'e serbest göç isteklerini yerine getirememiştir. İstekleri yerine getirilmeyen Herzlcı Siyonistler, Almanya'yı İtilaf Devletlerinin tarafına geçmekle tehdit etmişlerdir. Weizmann grubu ise Siyonizm'in amacının İngiltere ile gerçekleşeceğini savunarak bölgede yerleşimi sağlanan Yahudilerin İngiltere için Süveyş'in bekçisi olacağı iddiasında bulunmuştur¹¹.

Filistin'de Yahudi devleti kurulmasının desteklenmesi için büyük devletler nezdinde yürütülen çabalardan sonra, Siyonist Örgüt 1917'de önemli bir başarı sağlayarak İngiltere'nin Filistin'i Yahudi yurdu olarak görmesini sağlayacak teminat almıştı. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgeden tasfiye etmek için yaptığı gizli anlaşmalar ile yeni mülkiyetini güçlendirmek adına attığı adımlardan biri Balfour Deklarasyonu olmuştur.

---

¹¹ Malike Bileydi Koç, *İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 99.

İngiliz Harp Kabinesi'nin 2 Kasım 1917 toplantısında onaylanan ve İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıması nedeniyle Balfour Deklarasyonu adını alan mektup, İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rothschild'e gönderilmiştir. İngiltere bu deklarasyon ile Filistin'de bir Yahudi "yurdu"nun kurulmasına destek olacağına vurgu yapmıştır. Yahudiler bu deklarasyon sayesinde , İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm'in yıllardan beri amaç edindiği Filistin'de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamışlardır¹².

İngiltere ve Fransa'nın Balfour Deklarasyonu'ndan Arapları haberdar etmeden önce 7 Kasım 1918'de yayınladıkları ortak deklarasyonda, Ortadoğu ülkelerinde halkların kendi serbest seçimleri ile milli hükümetler ve yönetimler kuracakları ifadesine yer vermeleri, Arapların bağımsızlıklarını elde edecekleri inancını kuvvetlendirmişti. İngiltere 1919'da Balfour Deklarasyonu'ndan Mekke Şerifi Hüseyin'i haberdar etmiş, tek bir Arap Devleti kurulacağına dair teminat vermişti. İngiltere bu sayede Yahudiler ve Araplar arasında işbirliği kurmanın temellerini atmaya çalışmış, 3 Ocak 1919 tarihinde Hicaz Arap Devleti adına Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Dünya Siyonist Teşkilatı Lideri Chaim Weizmann arasında bir anlaşma yapılmasını sağlamıştı¹³.

Emir Faysal Siyonist harekete ılımlı yaklaşmış olsa da 1920'de Şam'da Suriye kralı ilan edilmesi ile halkın Siyonizm'e yönelik tepkisi karşısında fikirlerini değiştirmek durumunda kalmıştır.

İngiltere ve Fransa arasında imzalanan San Remo anlaşması ile Filistin, Ürdün ve Irak İngiliz mandasına, Suriye ve Lübnan Fransız mandasına bırakılmıştır. Fransız işgal kuvvetlerinin baskılarına karşı koyamayan Emir Faysal İngiltere'ye sığınmıştır. İngiltere Arapları tamamen soyutlamamak için Faysal'ı Irak'ın başına geçirmiş, Mekke Şerifi Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'ı da Filistin topraklarından ayırarak kurduğu Ürdün Emirliği'nin yönetimine vermiştir. Ancak San Remo'da alınan kararlar Arap halklarını ayaklandırarak

¹² Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 101.

¹³ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 104

Yahudilere karşı gösteriler yapmalarına ve çatışmaların çıkmasına yol açmıştır. İngiltere çatışmaları önlemenin yolunu Yahudi göçünü sınırlandırmakta ve Dünya Siyonist Teşkilatı'na Filistin'de sadece bir yurt tesisi konusunun görüşüldüğü açıklamasını yapmakta bulmuştur¹⁴.

2.2. Arap-Yahudi Çatışmaları

İngiltere bir yandan manda rejimini sürdürmeye çabalarken diğer yandan Araplar ile Yahudiler arasında işbirliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak Arapların Yahudi toplumunun meşruluğuna karşı çıkarak işbirliğine yanaşmaması İngiltere'nin manda yönetimini zora sokmuş, çatışmaların devam etmesine engel olamayacak duruma getirmiştir. Arapların ilk ayaklanmaları 1920'de Kudüs'te gerçekleşmiş ve askeri müdahale ile önlenebilmiştir. 1921'de çıkan ikinci çatışma ise Necef'te meydana gelmiş, Araplar Yahudilere ve Yahudi yerleşimlerine saldırmışlardır. 1929'da patlak veren çatışmada ise karşılıklı olarak Kudüs'te gösteriler düzenlenmiş, olayın boyutları ülke geneline çıkarak büyük kayıplara yol açmıştır. Araplar, Yahudi göçünün durmasını, Arap topraklarının Yahudilere satışının engellenmesini ve Arapların çoğunlukta olacağı bir hükümet istiyorlardı.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Araplar ve Yahudiler savaşa katılan İngiltere'ye bağlılıklarını açıklamışlardır. Bu sayede Filistin'de ayaklanmalar durmuştur. Kudüs Müftüsü'ne bağlı olan Filistin Arapları faaliyetlerini dondurmuş olsa da İngiltere ile işbirliğinden kaçınmışlardır. Yahudi gönüllüleri ise İngiliz ordusuna başvurarak savaşta İngiltere yanında yer almışlardır.

Arapların Siyonist faaliyetler karşısında etkin olamamasının nedeni, Yahudiler gibi sıkı bir dayanışmanın sağlanamaması ile Arap liderlerin arasındaki rekabet ve görüş ayrılıklarının güçlü bir örgütlenmenin çıkarılmasına engel olmasıydı. Güçlü bir örgütlenme ile etkin ve planlı bir politika yürüten

¹⁴ Malike Bileydi Koç, a.g.e., s. 105

Yahudiler ise İngiliz manda yönetimi üzerinde etkili olarak Filistin'e Yahudi göçünü ve toprak alımını sürdürmeye devam etmişlerdir¹⁵.

2.3. Birleşmiş Milletlerin Filistin'i Taksim Kararı ve İsrail'in Bağımsızlığını Kazanma Süreci

İngiltere 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletlere resmen başvurarak Filistin meselesinin Genel Kurulun gündemine alınmasını, Genel Kurulun bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi incelemek üzere özel bir komisyon kurulmasını ve meselenin Genel Kurulun sonbahardaki normal toplantısında ele alınmasını istedi.

İngiltere'nin isteği üzerine Genel Kurul 28 Nisanda toplandı ve 15 Mayıs'ta da 7 oya karşı 45 oyla **Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi** (United Nations Special Committee on Palestine-UNSCOP) nin kurulmasına bu Komite'nin 11 üyeden oluşmasına ve Komite'nin raporunu en geç 1 Eylül 1948'de sunmasına karar verdi¹⁶.

Özel Komite ile görüşmelerinde Yahudiler Filistin'in münasip bir bölgesinde bir Yahudi devletinin kurulmasını isterken, Siyonizm'in lideri Weizmann doğrudan doğruya Filistin'in taksimini istedi. Arap devletleri ise bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin resmi dilinin Arapça olmasını savunurken, Yahudi göçlerinin de kesinlikle karşısında olduklarını belirttiler.

Özel Komite raporunu 31 Ağustos'ta tamamladı ve 1 Eylül 1947'de de Genel Sekretere teslim etti. Raporda, Filistin meselesinin çözümü için, Komite üyelerinin oy çokluğu ile kabul edilen bir **Çoğunluk Planı** ile bir kaç üye tarafından desteklenen bir **Azınlık Planı** teklif edilmekteydi. Bir de Komitenin oybirliği ile kabul ettiği temel ilkeler vardı ki, bunlar, Filistin'deki manda yönetimine son verilmesi, ister tek, ister taksim olsun Filistin'in bağımsızlığı,

¹⁵ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 84

Filistin'in ekonomik bütünlüğünün korunması, kutsal yerlerin Birleşmiş Milletler tarafından korunması gibi şeylerdir.

Komitede benimsenen **Çoğunluk Planı**'na göre Filistin, Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üçe taksim edilmekteydi. Ayrıca Arap Devleti ile Yahudi Devleti arasında “ekonomik birlik” mevcut olacaktı. Komite, Arap ve Yahudi devletlerine verilecek toprakların sınırları ile Kudüs bölgesinin sınırlarını da çizmişti. Kudüs şehri Birleşmiş Milletlerin vesayeti altına konuyordu.

Azınlık Planı da esasında Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim etmekle beraber, Kudüs başkent olmak üzere Arap ve Yahudi devletlerinden meydana gelen bağımsız bir **Filistin Federal Devleti** kurulmasını öngörmekteydi.

Neticede, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 günü yapılan oylamasında **Çoğunluk Planı**, Genel Kurulun **181 (II) A** sayılı kararı olarak, 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edildi. Bu suretle Birleşmiş Milletler Filistin'in, Araplarla Yahudiler arasında bölüştürülmesine karar vermiş olmaktadır¹⁷.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Sovyet Rusya, Birleşmiş Milletlerdeki müzakerelerde “taksim”in başta gelen savunucularından olmuş ve 29 Kasım 1947 kararında da A.B.D. ile birlikte taksim lehine oy kullanmıştır. A.B.D. Yahudileri desteklediği için taksim'i savunuyordu. Fakat Sovyet Rusya Yahudi aleyhtarı idi. Fakat, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'daki ihtirasları gerçekleşecek ise İngiltere bölgeden atılmalı ve bölgede bir boşluk yaratılmalıydı. Kendisi Orta Doğu'ya girmek için bu boşluktan yararlanabilirdi. Ne var ki, Sovyetlerin bu hesaplarla, Amerika ile birlikte taksim'i desteklemeleri, birçok üyenin de aynı şekilde oy kullanmasına sebep olmuştur.

---

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 86-89

2.4. İlk Arap Yahudi Çatışması (1948)

İngiltere, Genel Kurulun 29 Kasım 1947 kararı üzerine Aralık ayından itibaren Filistin'deki kuvvetlerini yavaş yavaş çekmeye başladı. Bu sebeple, Yahudiler taksim kararı ile kendilerine ayrılan toprakları İngiltere çekilmeden önce ele geçirmek ve Araplar da buna engel olmak için harekete geçince, Genel Kurul kararının hemen ertesinden itibaren Filistin'de Arap-Yahudi çatışmaları başladı. Dolayısıyla, 1948-1949 Birinci Arap- İsrail savaşı 1947'nin sonunda başladı denebilir.

Aralık ayında başlayan bu çarpışmaların Ocak 1948'den itibaren şiddetlenmesinde, İngiltere'nin 1 Ocak 1948'de yaptığı açıklamada, 15 Mayıs 1948'de Filistin'den çekilmiş olacağını bildirmesi büyük rol oynamıştır¹⁸.

İngiltere'nin 14 Mayıs 1948'de Filistin üzerindeki manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce İsrail Devleti'nin kuruluşu Musevi Ulusal Konseyi tarafından ilan edilmiş ve bağımsız İsrail'in tüm Yahudilerin vatani olduğu açıklanmıştır. Bu deklarasyon sonrasında İsrail Devleti'nin varlığını kabul etmeyen Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birlikleri üç yönden Filistin topraklarına girerek I. Arap-İsrail Savaşı'nı başlatmışlardır. Suudi Arabistan ise savaşa para ve silahla iştirak etmiştir. Savaşın başlaması ile Filistin kıyılarını ablukaya alan A.B.D. ve İngiltere silah sevkiyatını engellemek için tedbirler almışlarsa da, Yahudiler hava desteği ile Fransa'dan ve Sovyet Blokundaki Çekoslovakya'dan silah temin etmeyi sürdürmüşler, dolayısıyla silah ambargosu sadece Arapların aleyhine işletilen tek taraflı bir tedbir olarak kalmıştır. Bunun üzerine A.B.D. Filistin'e silah gönderme yasağını kaldırarak hem Yahudilere hem de Araplara silah satışının önünü açmıştır. İngiltere Arap devletleri ile mevcut anlaşmalar gereğince bu devletlere silah teslimatına devam etmiş, Sovyetler ise İngiltere'nin karşı kutbunda yer alıp Yahudilere silah temin etme olanağını kullanmıştır¹⁹.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 91

¹⁹ Malike Bileydi Koç, a.g.e., s. 125.

10 Haziran 1948 akşamı saat 18.00'den itibaren taraflar arasında 30 günlük bir ateşkes sağlandı. Bu ateşkesin hikayesi kısaca şöyle idi:

Genel Kurul 29 Kasım 1947 kararı ile birlikte taksim kararının tatbikini sağlamak ve Güvenlik Konseyi'ne yardımcı olmak üzere bir "Filistin Komisyonu" kurmuştu. Çünkü Genel Kurul, 29 Kasım 1947 kararında, bu kararın tatbikini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nin de gerekli tedbirleri almasını istemişti. Bu suretle Güvenlik Konseyi de Filistin meselesinin içine girmiş olmaktaydı.

Komisyon 1948 Mayısına kadar çalıştı. Fakat Arap-İsrail savaşının çıkması üzerine Genel Kurul Filistin Komisyonu'nu sona erdirdi ve onun yerine 14 Mayıs'ta bir arabulucu tayinine karar verdi. Arabulucuyu Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi seçecekti. Bunlar da 20 Mayıs 1948'de İsveç Kralı'nın yeğeni ve İsveç Kızılhaç Teşkilatı'nın Başkanı Kont Folke Bernadotte'u B.M Filistin Arabulucusu seçti.

Fakat bu arada, Arap ülkelerinin saldırısı üzerine, İsrail 15 Mayıs'ta Güvenlik Konseyine şikayette bulunmuş ve Arap saldırılarının durdurulmasını istemişti. Bu istek Amerika tarafından da desteklendi. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi, 22 Mayıs'ta aldığı kararında tarafları 36 saat içinde her türlü askeri hareketi ve çarpışmayı durdurmaya çağırdı. Bu karar İsrail tarafından kabul edilmekle beraber Arap devletlerinden kimisi kabul etti kimisi ise bazı şartlar ileri sürdü. Tartışmalar uzayınca Güvenlik Konseyi 29 Mayıs'ta yeni bir karar aldı ve 1 Haziran 1948 günü saat 18'den itibaren olmak üzere yeniden ateşkes çağrısında bulundu. Bu seferki çağrıyı taraflar kabul etmekle beraber bu defa da ateşkesin şartları meselesi ortaya çıktı. Neticede, arabulucu Kont Bernadotte'un 8 Haziranda Araplara ve İsrail'e sunduğu şartları her iki tarafça da kabul edilince, 10 Haziran 1948 günü New York saati ile saat 18.00'de ateşkes yürürlüğe girdi²⁰.

---

²⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 96.

Bu ateşkes üzerine arabulucu Kont Bernadotte, tarafları uzlaştırmak için Arap ve İsrail temsilcilerine 29 Kasım 1947 taksim kararını değiştiren bir anlaşma tasarısı sundu. Buna göre, Filistin ve Ürdün, biri Yahudi diğeri Arap olmak üzere iki üyeli bir birlik meydana getirecekler, Kudüs'ün tamamı ve güneydeki Necef Arap Devletine, Batı Galilee'nin tamamı da Yahudi Devletine verilecekti. Diğer topraklar 29 Kasım 1947 kararındaki gibi kalacaktı. Esasında Kont Bernadotte, Filistin'i Ürdün ile birleştirmek isteyen Kral Abdullah'ın görüşlerini paylaşmaktaydı.

Bu anlaşma tasarısını hem Arap devletleri hem de İsrail reddetti. Reddettikleri gibi, 30 günlük ateşkes daha 10 Temmuzda sona erecekken 8 Temmuzdan itibaren çarpışmalar yeniden başladı ve 18 Temmuza kadar sürdü. Bu çarpışmalarda İsrail kuvvetleri, 10 Temmuzda Arap kasabaları Lydda (Ludd) ile Ramleh'i ve 16 Temmuzda da Nazareth'i ele geçirdiler. 25.000 kadar Arap Nazareth'den kaçmak zorunda kaldı.

Güvenlik Konseyi, ateşkesi yenilemek için 7 Temmuzdan 15 Temmuzda kadar yaptığı müzakereler sonunda, 15 Temmuzda üç gün içinde tarafların ateşi kesmelerini isteyen bir karar aldı. Kararda, taraflar üç gün içinde ateşkesi kabul etmedikleri takdirde, Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşmasınının 39. maddesine göre (yani barışın ihlali) harekete geçeceği bildiriliyordu²¹.

Taraflar, 17 Temmuzda ateşkesi kabul ettiklerini bildirdiklerinden, 18 Temmuzdan itibaren ateşkes yürürlüğe girdi. 20 Temmuzda da, Mütareke Komisyonu aracılığı ile Kudüs'te Arap Yahudi kesimlerini ayıran sınır anlaşması yapıldı.

Arabulucu Kont Bernadotte 17 Eylül 1948 günü, Kudüs'ün Yahudilerin kontrolü altındaki kesiminde Stern teröristleri tarafından öldürüldü. Öldürülmeden bir gün önce, Birleşmiş Milletlere gönderdiği raporunda tarafları uzlaştırmayı amaçlayan bir plan veya uzlaşma ilkeleri teklif etti. Bu plana göre, İsrail adlı bir Yahudi devletinin varlığı artık kabul edilmeli, bu devletin sınırları

---

²¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s 97.

ya tarafların anlaşması ile ya da B.M. tarafından ve “coğrafi tecanüs ve bütünlük” prensibine göre çizilmeli, Kudüs şehri özel ve ayrı bir statüye kavuşturulmalı ve terör ve savaş sebebi ile yerlerinden yurtlarından olan masum insanların (yani Arap mültecilerin) yuvalarına dönmeleri sağlanmalıydı.

Bütün bunlar olurken, Ekim ayı ortalarından itibaren Filistin’de çatışmalar tekrar başladı. Halbuki, 18 Temmuz tarihli ateşkes yürürlükte idi. Çarpışmalar bilhassa güney Filistin’de Necef bölgesinde İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında idi. Çarpışmalar Ekimin ilk yarısında karşılıklı ateş teatileri şeklinde iken 14 Ekimden itibaren şiddetlendi. İki taraf kuvvetleri arasında sokak sokak yapılan muharebelerden sonra İsrail kuvvetleri Kudüs’ün 54 mil güneyindeki Beersheba’yı (Birüssebi) Mısırlılardan almaya muvaffak oldu. Bir kısım İsrail kuvvetleri de Gazze yakınlarına kadar ilerledi.

Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi, 19 Ekimde, tarafları ateşkese uymaya çağıran bir karar aldı. İsrail ve Araplar, 22 Ekimde bu çağrıyı kabul ettiklerini bildirdiler. Fakat bu bildirimlere rağmen, İsrail ve Mısır kuvvetleri arasında çarpışmaların arkası kesilmedi. Savaş Mısır için İsrail karşısında bir hezimet²².

Bu hezimet Mısır’da iç karışıklıklara sebep oldu. Esasında, cephedeki başarısızlıklar ve bilhassa Birüssebi’nin kaybı üzerine, daha 4 Aralıktan itibaren üniversite öğrencileri gösterilere başlamışlardı. Bu gösterilerin Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından kışkırtıldığı kanaati vardı. Bu sebeple, Başbakan Nokraşi Paşa, 8 Aralık 1948’de yayınladığı bir bildiri ile 500.000 kadar üyesi olduğu iddia edilen, Şeyh Hasan el-Benna liderliğindeki Müslüman Kardeşler Örgütü’nün bütün teşkilatının kapatıldığını ve bütün mallarına el konduğunu açıkladı. 14 Aralık’ta yayınlanan bir bildiri ile de, boykot halindeki öğrencilere bir uyarma yapılarak, öğrencilerin siyasi nitelikteki örgütlere üye olmaları ve siyasi gösterilere katılmaları yasaklandı. Ne var ki, Nokraşi Paşa Müslüman Kardeşler üyesi bir öğrenci tarafından 28 Aralık 1948 günü öldürüldü.

---

²² Fahir Aramaoğlu, *a.g.e.*, s. 99.

Fakat Müslüman Kardeşler Örgütü'nün lideri Şeyh Hasan al-Benna da 13 Şubat 1949 günü Kahire'de bilinmeyen kişilerce vurularak öldürüldü.

Mısır'ın dışarıda ve içerde karşılaştığı bu kötü durum üzerine İngiltere, Mısır ile arasında mevcut olan 26 Ağustos 1936 ittifakına dayanarak İsrail'den derhal Mısır topraklarından çıkmasını istedi. Aksi halde kendisinin de müdahale edeceğini bildirdi. İsrail İngiltere'nin bu baskı ve tehdidine boyun eğmek zorunda kaldı.

Diğer taraftan, yeni Mısır başbakanı İbrahim Abdülhadi 6 Ocak 1949'da B.M. arabulucusuna başvurarak, ülkesinin ateşkesi kayıtsız ve şartsız kabul ettiğini ve B.M. gözetiminde İsrail ile mütareke için hazır olduğunu bildirdi²³.

1948 savaşı sonrası yapılan anlaşmalar Filistin topraklarına barışı getirmediği gibi, Filistin topraklarını İsrail'in elinden kurtaramayan Araplar ve daha fazla toprak ele geçirerek hedeflenen sınırlara ulaşma niyeti besleyen Yahudiler için yeni savaşların başlangıcı olmuştur²⁴.

2.5. İkinci Arap İsrail Savaşı (1956)

Birinci Arap İsrail Savaşı'nın sona ermesi ile Arap ülkeleri içinde en kuvvetli orduya sahip olduğu sanılan Mısır ordusunun büyük yenilgiye uğraması, Mısır'da Kral Faruk rejiminin devrilmesine yol açmıştır. Yenilginin devlet idaresinden kaynaklandığı görüşünü savuna Mısırlı genç subaylar Yarbay Cemal Abdülnasır yönetiminde "Hür Subaylar Komitesi" adıyla gizlice teşkilatlanarak darbe yapma kararı almışlardır. 25 Temmuz 1952'de General Necip ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen hükümet darbesinden sonra Kral Faruk yönetimi devrilmiş, Mısır Cumhuriyeti ilan edilmiş, General Necip Milli Topluluk Partisi adında tek partili bir rejim kurmuştur. Bu olay öncelikle Mısır'da daha sonra Ortadoğu'da Arap monarşilerinin yerine sosyalist-cumhuriyetçi rejimi savunanlar için önemli bir hareket olacaktır.

²³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 100.

²⁴ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.134.

General Necip'in iki yıllık iktidarından sonra 1954'te Mısır'da liderliği ele geçiren Cemal Abdülnasır, beş Arap devletinin yenilgisi ile sonuçlanan Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın Arap milliyetçiliğini hareketlendirmesi sonrasında, hareketin güçlenmesini mümkün kılmaya çalışmış, bütün Arapların birleşerek oluşturduğu milli ve büyük bir Arap dünyasının başına geçmeyi ve Arap milliyetçiliğinin lideri olma hayalini gerçekleştirmeyi amaçlamıştı.

Nasır Arap birliğini gerçekleştirme ve lideri olma hayali için öncelikli olarak kendi ülkesindeki, sorunlara eğilmişti. Bunun için Sovyetlerden aldığı destek ile İngiliz birliklerinin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesini talep etmiştir. Nasır'ın siyasetinden rahatsız olan ABD Aswan Barajı'nı finanse etmekten vazgeçmiş, bunun üzerine Nasır harekete geçerek kanalı millileştirme kararı almış, batılı devletlerin de içinde yer aldığı bir savaşa doğru sürüklenmiştir²⁵.

Nasır, 28 Temmuz'da Kahire'de yaptığı bir konuşmada da Kanaldan serbest geçişe kesinlikle saygı gösterileceğini tekrarlarlarken, 31 Temmuz'da Kahire'deki yabancı elçiliklere gönderilen aynı metinli notalarda, Kanal Şirketinin esasen Mısır şirketi olduğu, dolayısıyla millileştirmek için Mısır'ın her türlü yetkiye sahip bulunduğu, Mısır'ın 1888 İstanbul anlaşması ile 1954 İngiliz-Mısır anlaşmalarından doğan bütün milletlerarası taahhütlerine bağlı kalacağını bildirdi. Nasır, Batı'nın askeri müdahalesi halinde Mısırlıların savaşmakta kararlı olduklarını da vurgulamaktan geri kalmadı.

Bununla beraber, Kanalin Mısır tarafından millileştirilmesi kararı , İngiltere ve Fransa tarafından şiddetli tepki ile karşılandı.

İngiltere'deki Eden hükümeti 28 Temmuz'da Süveyş Kanalı'nın İngiliz bankalarındaki bütün hesaplarını bloke etti. Şirket, Kanal gelirlerinin genellikle üçte birini Mısır bankalarına, üçte ikisini de İngiliz bankalarına yatırır. Ayrıca, Mısır hükümetinin İngiliz bankalarındaki hesapları da donduruldu.

²⁵ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 138.

İngiltere sadece bu tedbirlerle yetinmiyordu. Eden'e göre, bu çeşit ekonomik baskılarla siyasi baskılar Nasır'ı kontrol altına almaya yeterli olmayabilirdi. Bu baskıları askeri hareket ile de desteklemek gerekliydi.

Cezayir meselesi dolayısıyla esasen Mısır'a dış bileyen Fransa'nın tepkisi daha sert oldu. Fransa da İngiltere gibi, 29 Temmuz'da Mısır'a karşı mali dondurma tedbirleri aldığı gibi, Fransa'nın Sosyalist Başbakanı Guy Mollet "Mısır diktatörü"ne diğer "Batılı devletlerle birlikte" enerjik ve sert karşı darbeler indireceğini söylüyordu.

Amerika'ya gelince: Dışişleri Bakanlığı 27 Temmuz'da yayınladığı bildiriye, Nasır'ın hareketini "çok geniş neticesi olabilecek" bir olay diye nitelendirirken, Başkan Eisenhower da 1 Ağustostaki basın toplantısında "vahim bir durum" diyordu. Amerika da Mısır hükümetinin ve Kanal Şirketi'nin Amerika'daki mal varlığını bloke etti.

Sovyetlerin tepkisine gelince: Bu tepkiler Batılılara karşı çok sert olmamakla beraber, Sovyet Rusya hemen Nasır'ın yanında yer almıştır. Kruşçev 31 Temmuz'da verdiği demeçte, Nasır'ın yaptığından telaşlanmak için bir sebep görmediğini, çünkü Mısır'ın bağımsız devlet olarak bunu yapmaya hakkı olduğunu söyledikten sonra, Mısır'a karşı kuvvet kullanılması ihtimali için de, İngiltere ve Fransa'ya üstü kapalı uyarıda bulunuyordu²⁶.

Bu şekilde çözümlenemeyen hadise ile birlikte Batılı devletler için hayati değer taşıyan Süveyş Kanalı'nın kullanımına ilişkin formüller aranmaya başlamıştır. Bu amaca yönelik olarak Süveyş Kanalı üzerinde kurulacak uluslararası bir kontrol sisteminin esaslarını belirlemek üzere 24 ülke ile birlikte Türkiye'nin de katıldığı Londra Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta sunulan ABD planına göre, Süveyş Kanalı'nın 1888 İstanbul Anlaşmasının hükümleri çerçevesinde bütün dünya ülkeleri tarafından kullanılması, kanaldaki faaliyetlerin her türlü siyasi etkiden uzak ve serbestçe yürütülmesi, kanal gelirlerinden Mısır'a belirli bir hissenin ayrılması ve Kanal Şirketi'ne tazminat

²⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 153-154.

ödenmesi gerekli görülmüştür. Sovyet planında ise, Mısır'ın hükümlerlik haklarına kayıtsız şartsız uyulması, kanalın ticaret ve savaş gemilerine her zaman açık tutulması, kanalın hiçbir surette kapatılmaması ve kanala ait uluslararası işbirliği konusunun Mısır hükümeti ile kararlaştırılması öne sürülmüştür.

İngiltere, Nasır'ın Süveyş'ten sonraki hedefinin Arap petrollerinin millileştirilmesi olduğunu sezmiş ve bu nedenle Fransa ile birlikte Kanal'a eski statüsünü geri vermek ve Nasır'ı devirmek kararı almışlardır. Süveyş Kanalı'nın uluslararası statüsünü korumaya çalışan ve aynı zamanda kanal gelirlerini Mısır'a kaptırmak istemeyen bu iki devlet, İsrail ile gizli bir anlaşma yaparak Mısır'a saldırmaması durumunda birlikte hareket etmeyi taahhüt etmişlerdir. İsrail'in güvencesi, ABD'nin seçim arifesinde olması ve böylelikle Mısır'a karşı yapılacak bir hareketin İngiltere ve Fransa tarafından ise onaylanacağı görüşüydü. İsrail Devleti kurulmadan önce başlangıçta Filistin toprakları üzerinde bir yurt kurma amacını taşıyan Siyonistler, İsrail Devleti kurulduktan sonra amaçlarını daha da büyüterek sınırlarının daha geniş ve güvenilir olmasını hedef tutmuşlardı. 1948 savaşı ile topraklarını genişleten İsrail, sınırlarını daha düzenli hale getirmek için fırsat arayışı içindeydi. 1956 savaşı böyle bir fırsat yaratmıştı. Planlarını uygulama olanağı ve desteği bulan İsrail ordusu, İngiltere ve Fransa ile gizlice aldıkları karar doğrultusunda 30 Ekim'de Mısır topraklarına girerek Süveyş'e ilerlemeye başlamış ve Gazze şeridini işgal etmiştir. İngiliz ve Fransız uçakları ise Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş'i bombalamışlardır.

BM'nin ateşkes teklifine cevap veren İsrail, bunun için Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı İsrail gemilerine açık tutmasını şart koşmuş, Mısır ise ateşkesi onaylamıştır. İngiltere ve Fransa yaklaşık 7 hafta süren işgalden sonra Mısır topraklarından çekilme kararı almıştır. İsrail ise, Gazze'nin yeniden Mısır'a verilmesini kabul etmediğini açıklamış, İsrail'in bu kararı üzerine BM kuvvetleri Gazze'ye girmişlerdir.

İsrail BM ve ABD'nin baskılarıyla Gazze'den ve Akabe bölgesinde Şarm El Şeyh'ten çekilme kararını onaylamış, ancak Akabe'de İsrail gemilerinin serbestliği için ABD'den teminat almıştır²⁷.

Süveyş Savaşı'nın sonuçlarını özetle şöyle sıralayabiliriz:

Süveyş Krizi neticesinde Ortadoğu bölgesinde radikal değişiklikler meydana geldi. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan kesin olarak çekilmelerinde Süveyş Krizi bir dönüm noktası oldu. İngiltere ve Fransa'dan boşalan yeri bir diğer Batılı devlet ABD doldurmak isteyecektir.

Süveyş Krizi Sovyetlerin Ortadoğu'daki durumunu daha da kuvvetlendirdi. Diğer bir deyişle İngiltere ve Fransa'nın bırakmış olduğu boşluğu ABD doldurmaya çalışırken aslında Sovyetler Birliği doldurdu. Bundan sonra Ortadoğu, iki süper gücün rekabet, mücadele ve çatışmalarına sahne olacaktır.

Süveyş Krizinin bir anlamda Nasır'ın zaferiyle sonuçlanması, Ortadoğu'daki Batı aleyhtarları güçlerin durumunu da oldukça kuvvetlendirmiş olmaktadır.²⁸

2.6. 1967 Arap-İsrail Savaşı

1956'dan sonra 1962 yılına kadar Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar sürekli devam etmekle beraber bunlar ciddi krizlere yol açmamıştır. Ancak, 1962'den sonra durum değişmiş ve özellikle Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve el-Fetih'in ortaya çıkması, aynı zamanda da Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde başarılı olması, Arap-İsrail çatışmasının şiddetlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1962'den itibaren gelişen olayları şu şekilde özetlemek mümkündür.²⁹

²⁷ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 147.

²⁸ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ Basım, Ankara 2004, s. 105-106.

²⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 147

Suriyeliler sürekli olarak İsrail mevzilerine saldırı düzenliyorlardı. Bu saldırılar üzerine İsrail kuvvetleri 16-17 Mart 1962 gecesi, Taberiye gölünün doğu kıyısındaki Yahudi yerleşim birimi olan Ayn Gev'den hareket ederek Suriye mevzilerine saldırdılar. 17 Mart günü ise Suriye bütün gün gölün batı yakasındaki Taberiye Kasabası ile Ayn Gev Yahudi yerleşim birimini topa tuttu. Bunun üzerine hem İsrail hem de Suriye birbirlerini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine şikayet ettiler ve bu şikayetler üzerine Güvenlik Konseyi 28 Mart 1962'de meseleyi ele aldı. Güvenlik Konseyi yapılan müzakerelerden sonra 9 Nisan'da ABD ve İngiltere tarafından sunulan bir karar tasarısını kabul etti. Söz konusu karar ile İsrail kınanıyor ve her iki taraftan da hem daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarına hem de mütareke anlaşmalarına uymaları isteniyordu.

Suriye ve İsrail arasındaki çatışmalar 1963 yılında da devam etti. İsrail, Suriye'nin saldırıları üzerine 20 Ağustos 1963'te tekrar Suriye'yi Güvenlik Konseyine şikayet etti. 21 Ağustos'ta da Suriye İsrail'i Konseye şikayet etti. Güvenlik Konseyi bu şikayetler üzerine meseleyi yeniden ele aldı. Bu arada durumu yerinde incelemek üzere bölgeye giden Birleşmiş Milletler gözlemcilerinin raporları İsrail'in haklı olduğu yönündeydi. Bunun üzerine yine ABD ve İngiltere'nin sunduğu ve bu kez Suriye'yi kınayan karar tasarısı Konseye sunuldu. Ancak bu karar tasarısı Sovyetler Birliği'nin vetosu nedeniyle kabul edilmedi.

1964 yılının en önemli olayı İsrail'in Şeria Nehri sularının kullanımını öngören "Milli Su Şebekesi" projesini işletmeye açması üzerine ortaya çıkan krizdir. Şeria Nehri sularının yüzde 77'si Arap topraklarından yüzde 23'ü de İsrail topraklarından kaynaklanmaktaydı. Şeria Nehri sularının ortak kullanımı konusunda çeşitli projeler ortaya atılmış ve bunun bir barışa neden olabileceği düşünülmüştür. Bu projeler içinde en bilineni ABD Başkanı Eisenhower'ın özel temsilcisi Eric Johnston tarafından 1953 kasım ayında ortaya atılan ve finansmanını ABD'nin üstleneceği "İsrail-Arap Şeria Ortak Projesi"

idi. Ancak, bu ve bundan sonra ortaya atılan projeleri uygulamaya geçirmek mümkün olmadı.

İsrail, hazırladığı “Milli Su Şebekesi” ile Şeria Nehri sularının yüzde 40’ını kendi ülkesine ayırıyordu. Bu proje, Arap dünyasında tepkiyle karşılandı ve 13-17 Ocak 1964 tarihleri arasında toplanan Birinci Arap Zirvesi sonunda yayınlanan bildiriye, İsrail’in söz konusu projesinin “Siyonist yayılmacılık” ve “yeni bir saldırı” olduğu belirtiliyordu. Bu meseleyi Mısır Devlet Başkanı Nasır ele almasaydı, belki de İsrail ile komşuları arasında bir savaş çıkacaktı. Nasır, bu savaşı erken bulmuştur. Çünkü Nasır’ın bu dönemdeki politikası, İsrail’i tahrik etmemek ve iyice hazırlanmadan ve uluslararası atmosfer uygun hale gelmeden İsrail ile bir savaşa sürüklenmemektir.

Bu arada 1964 yılı içinde İsrail-Suriye sınırında çatışmalar şiddetlendi. Her iki taraf da birbirlerinin sınır bölgelerine saldırılar düzenleyerek, birbirlerini yıpratma faaliyetine girmişlerdi.

26 Ocak 1965’de Ürdün, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir mektup göndererek, İsrail’in Kudüs’teki mütareke sınırında kışkırtıcı faaliyetlerde bulunduğunu şikayet etti. İsrail ise, buna karşılık olarak 1 Mart 1965’te Genel Sekretere bir mektup gönderdi ve o da Ürdün sınırlarında İsrail’e sızmalar olduğunu ve İsrail topraklarında sabotajlar yapıldığını, bundan Ürdün’ün sorumlu olduğunu belirten şikayetlerde bulundu.

1965’te özellikle Ürdün topraklarından İsrail’e yapılan saldırılarda el-Fetih’in faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Ancak, Ürdün Kralı Hüseyin’in uyarısı üzerine el-Fetih’in faaliyetleri İsrail-Ürdün sınırından uzaklaşmıştır.

1966 Ocak ayından itibaren el-Fetih’in faaliyetleri İsrail-Suriye sınırına kaydı ve her iki taraf arasında çatışmalar başladı. Hem Suriye hem de İsrail sürekli olarak birbirlerini Güvenlik Konseyi’ne şikayet ettiler. Olaylar, 1967 yılının ortalarına kadar bu şekilde devam etti.

1967 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ne Mısır ne de İsrail bir savaşı düşünüyordu. Ancak Suriye meselesi, savaşı ateşleyen kıvılcım ve bu kıvılcımı tahrik eden Sovyetler Birliği oldu. 13 Mayıs 1967'de bir Sovyet parlamento heyeti Kahire'yi ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında heyet, Nasır'a İsrail'in Suriye sınırlarına kuvvet yığdığını söyledi. Nasır, bu bilgilere dayanarak, o günden itibaren tutumunu sertleştirmeye başladı.

14 Mayıs'ta Mısır silahlı kuvvetleri alarm durumuna geçirildi ve Sina'ya askeri birlikler sevk edilmeye başlandı. 16 Mayıs'ta Hem Mısır'da hem Suriye'de olağanüstü hal ilan edildi ve seferberlik başladı. 17 Mayıs'ta Ürdün de seferberlik ilan etti.

18 Mayıs'ta Mısır, savaşa doğru ikinci adımını attı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderdiği telgrafta, Mısır-İsrail sınırındaki ve Mısır'ın isteği üzerine yerleştirilmiş bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü Kuvvetlerinin derhal çekilmesini istedi. 19 Mayıs'ta Mısır tarafında bulunan Birleşmiş Milletler Gücü tamamen çekildi. Birleşmiş Milletler Gücü'nden boşalan mevziler Mısır kuvvetlerince dolduruldu. Bütün bunlar gerçekleşirken, İsrail de ihtiyatları silah altına almaya başlamıştı.

Nasır, 22 Mayıs'ta üçüncü adımını attı ve İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıl Deniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını ilan etti. Böylece İsrail, Akabe Körfezi'ne hapsedilmiş ve Kızıl Deniz ile bağlantısı tamamen kesilmiş olmaktaydı. Nasır'ın Tiran Boğazı'nı kapaması, İsrail başta olmak üzere bütün Batı dünyasında tepki ile karşılandı. Ancak İsrail Hükümeti, krizi diplomatik yollardan çözmeye kara verdi ve Dışişleri Bakanı Abba Eban'ı Batı başkentlerine gönderdi. Bu ziyaretler sırasında Abba Eban, Akabe Körfezi'nde seyrüsefer serbestisinin sağlanması konusunda ABD ve İngiltere'nin desteğini kazanmakla beraber, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Fransa'nın sempatisine güvenerek savaşı başlatmaması için İsrail'e "dostane" bir uyarıda bulundu.

Durumun gittikçe sertleşmesi üzerine Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U- Thant 23-25 Mayıs günleri arasında Kahire'yi ziyaret etti. Ancak

Nasır'ı yatıştırmak mümkün olmadı. Bu atmosfer içinde 30 Mayıs'ta Ürdün Kralı Hüseyin de Kahire'ye gitti ve Mısır'la bir askeri ittifak anlaşması imzaladı. Beş yıl süreli bu ittifaka 4 Haziran 1967'de Irak da katıldı.

Bu arada İsrail'de de durum karıştı. İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban'ın Washington ziyaretinde Başkan Johnson, Nasır'ı kararından caydırmaya kararlı olduğunu, fakat İsrail'in de "sabırlı" olmasını ifade etmişti. "Sabır" konusu İsrail parlamentosunda tartışmalara neden oldu. "Şahinler" derhal savaş açılmasını, "Güvercinler" ise diplomatik temaslara devam edilmesini istediler. Bunun üzerine İsrail kamuoyunda hükümet aleyhine gösteriler başladı. 31 Mayıs'ta "Duvardan duvara" denilen ve komünistler hariç bütün siyasi partilerin katıldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu. Savunma Bakanlığına Süveyş Savaşı'nın Genel Kurmay Başkanı Moshe Dayan getirildi. Dayan, Bakanlığa getirildikten sonra Kabine'ye durum hakkında bilgi verdi. Dayan hemen harekete geçilmesi taraftarıydı. 3 Haziran 1967'de Kabine Dayan'a "harekete geçme" yetkisi verdi ve bunun üzerine Dayan 5 Haziran gününü harekete geçme günü olarak belirledi.

1967 Savaşı, 5 Haziran sabahı İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına yaptığı bir "sürpriz" saldırı ile başladı. Saldırının "sürpriz" olarak nitelendirilmesinin iki nedeni vardı:

1-Genelde hava baskınları gün ağarırken yapıldığı halde, İsrail saldırısı Mısır saatiyle 08.45'te başlamıştır. Bunun da nedeni, Mısır radarlarının bu saatlerde artık bir baskın beklemeyerek işi gevşetmiş olmalarının İsrail tarafında tespit edilmiş olmasıydı.

2-Mısır, İsrail'in hava saldırılarını ya doğudan İsrail tarafından ya da kuzeyden Akdeniz yönünden beklemiştir. Ancak İsrail saldırısı beklenenin aksine çöl yönünden gelmiştir.

Bu şekilde gerçekleşen İsrail hava saldırısı yaklaşık 3 saat devam etmiş ve Mısır'ın 280 uçağı yerde ve 20 uçağı havada tahrip edilmiştir. Aynı şekilde Suriye ve Ürdün'e de yöneltile saldırlarda 50 Suriye ve 20 Ürdün

uçağı tahrip edilmiştir. Böylece, daha savaşın başında savaşan Arap ülkelerinin hava gücü yok edilmiş ve İsrail havada büyük bir üstünlük sağlamıştır.

Kara cephesine gelince; İsrail için iki cephe oldukça önemliydi: Sina Cephesi ve Ürdün Cephesi. İsrail, ateşkes için bir uluslararası baskının hemen geleceğini bildiği için taarruz planlarını sürat unsuruna dayandırmış ve Sina'nın üç anayolunu ele geçirmeyi planlamıştır. Gerçekten de bunu başarmıştır.

Savaş, 10 Haziran 1967'de tarafların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına uymaları ile sona erdi. Altı gün sürdüğü için aynı zamanda "Altı Gün Savaşı" olarak tarihe geçen savaş sonunda İsrail, 8.000 mil kare olan topraklarına 26.474 mil karelik daha toprak ekleyerek oldukça kazançlı çıktı. Mısır, dört gün içinde Sina'da ağır bir yenilgiye uğrayarak bütün Sina yarımadasını kaybetti. Bu nedenle Nasır Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmasında istifa ettiğini açıklarken, yenilginin nedenleri üzerinde de durdu. Nasır'a göre yenilginin nedenleri şunlardı:

1- Olası İsrail saldırısı doğudan ve kuzeyden beklenirken, batıdan gelmiştir. Başka bir ülkenin yardımı olmaksızın İsrail'in başarılı olması mümkün değildi.

2- İsrail bir anda Mısır havaalanlarına saldırmış ve hava sahasının korunmasını başka devletlere bırakmıştır.

3- İsrail'e ABD ve İngiltere yardım etmiştir. Özellikle ABD ve İngiliz uçak gemileri, İsrail'e yardımcı olmak için İsrail açıklarına gelmiştir.

Nasır'ın istifa ettiğini açıklaması üzerine Mısır halkı ayağa kalkarak istifasını geri almasını istedi. Bunun üzerine Nasır, istifasını geri aldı. Ancak, Nasır istifasını geri almakla birlikte, bu hezimetten sonra Mısır kuvvetlerinin yani kara, deniz ve hava kuvvetlerinin komutanları istifa ettiler³⁰.

---

³⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 147-152.

Savaşın daha ilk gününde Arap güçlerinin yüzde 80'i etkisiz hale getirilirken İsrail, savaş sonunda Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ve Mısır'a ait Gazze Bölgesi ve Sina yarımadasını işgal etmişti. İsrail böylece 1947'deki Genel Kurul'un taksim kararıyla kendisine bırakılan toprakları 1967'de aşağı yukarı dört katına çıkarmış oluyordu. Ayrıca, İsrail'in güvenliğine en büyük tehdidi oluşturan Mısır ordusu, bu karşılaşmada askeri kapasitesinin yüzde 80'ini kaybetmişti.

1967 Savaşı Arap-İsrail sorununu daha da karmaşık hale getirmiştir. Savaş öncesi sadece İsrail'in nihai sınırlarının tespiti ve mülteciler sorunu üzerinde durulurken artık komşusu olan Arap topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmiş bir İsrail söz konusuydu. Şimdi, tüm bunların geri verilmesi, Kudüs'ün statüsü, Batı Şeria'nın durumu ve yeni ilavelerle 1.5 milyona varan ve sayıları giderek artan mülteci sorunu çözüm bekleyen sorunlar arasında yer almaktaydı. 1967 sonrasında uluslararası bir sorun haline gelen Ortadoğu sorunuyla bundan sonra ABD ve SSCB başta olmak üzere bölge dışı güçler daha fazla ilgilenmek durumunda kalacaklardı³¹.

1967 Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri de Ortadoğu'da Nasır efsanesini ve onun liderlik hayallerini sona erdirmiş olmasıydı. Nasır'ın yenilgisinin sebepleri ne olursa olsun, Nasır'ın artık eski Nasır olması mümkün değildi. 1956'daki savaşın tersine bu defa Nasır'ın prestiji oldukça ağır bir darbe yemiş bulunuyordu. Bu gelişme bir anlamda, bu tarihten itibaren Ortadoğu'nun Arap halkı için bir rüyanın sona ermesine yol açarken, artık Nasır'ı da hem İsrail hem de bölgedeki geleneksel rejimler için bir tehlike olmaktan çıkarmıştı.

Savaşın başında Arap ülkeleri, Nasır'ın İsrail'in İngiltere ve ABD'den destek gördüğü şeklindeki açıklamasını da dikkate alarak bu ülkelere petrol ambargosu başta olmak üzere diplomatik bazı yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. Bu çerçevede petrol üreten ülkelere Kuveyt, Bahreyn, Katar, Abu Dabi ve Suudi Arabistan, ABD ve İngiltere'ye petrol sevkiyatını

³¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Basım, İstanbul 2007, s. 321-322.

durdurdular. Cezayir, Mısır, Sudan, Suriye, Kuzey Yemen ve Tunus ise bu devletlerle diplomatik ilişkisini kesti. Libya ise ABD ve İngiltere'den ülkesindeki üsleri tasfiye etmesini istedi. Ancak Ortadoğu ülkeleri bu tepkilerin devamını getiremedi.

Savaşın sonra, 1967 öncesinde başta Mısır ve onun lideri Nasır açısından bir numaralı sorun olan kendi topraklarında zorla yapay bir şekilde oluşturulan İsrail'in varlığı sorunu farklı bir niteliğe kavuşmuştu. O güne kadar Arap literatüründe yer verilmek bile istenmeyen ve geçici bir olgu olarak görülen "İsrail" kavramının artık bir realite olduğunun kabul edilmesi söz konusu olmuştu. Diğer bir ifadeyle, Arap ülkeleri bir Yahudi Devleti gerçeğini kabul etmek zorunda olduklarının farkına varmışlardı. 1948 Savaşı'nda kaybedilen yalnızca Filistin toprağıydı; oysa şimdi Mısır, Suriye, Ürdün gibi Arap ülkeleri de önemli miktarlarda toprak kaybetmiş bulunuyorlardı. Hepsinden önemlisi, 1967 Savaşı Nasır'ın durumunu da kökünden sarsmıştı. İlimli Arap ülkelerine meydan okuyan ve onlara karşı savaş açan, radikal kanadın önderliğini yapan, Arap milliyetçiliğinin liderliğine oynayan, İsrail karşıtı kampı örgütleyen Nasır gitmiş, şimdi kaybettiği toprakları nasıl kurtaracağını hesabını yapan bir lider gelmişti. Bundan sonra hem Nasır hem de Nasır'dan sonraki Mısırlı siyaset adamlarının gündemini İsrail'e kaptırılan Mısır topraklarının geri alınması oluşturacaktı.

Aslında sadece Mısır'ın değil artık tüm Arap ülkelerinin bir numaralı sorunu bu saldırının sonuçlarını ortadan kaldırmak olmuştur. Başka bir deyişle, 1967 Savaşı öncesinde Arap ülkelerinin temel hedefi İsrail'i ortadan kaldırmak iken, 1967 Savaşı'ndan sonra esas hedefleri kaybettikleri toprakların geri alınması olmuştur. Müslüman dünyası ise tamamen İsrail'in eline geçen ve Mekke'den sonra ikinci en kutsal yer sayılan ve bir dönem Müslümanların kiblesi olmuş olan Kudüs'ün işgalden kurtarılması ile ilgilemeye başlamışlardır.

Birleşmiş Milletlerin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararı da İsrail'in işgal ettiği topraklardan, bu arada Mısır'a ait Sina yarımadasından, Gazze'den, Batı Şera'dan, Golan'dan ve Doğu Kudüs'ten çekilmesini ve

mültecilerin yurtlarına dönmelerini öngörüyordu. Ancak İsrail bu ve bundan sonraki BM kararlarına uymayacağını birçok defa tekrar etmiştir.

Savaşın sonunda ortaya çıkan sorunlar sadece İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesi değildi. Aynı zamanda bunun ortaya çıkardığı mülteciler ve Kudüs sorunu bundan sonra çözüm bekleyen sorunlar olarak varlığını sürdürecekti.

1967 Savaşı'nın hemen arkasından İşçi Partisi hükümeti işgal altındaki toprakları İsrail ile birleştirmek için harekete geçmiştir. Batı Kudüs'ü 1948'de işgal etmiş olan İsrail, Doğu Kudüs'ü de işgal ederek Kudüs'ün tamamına sahip olmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda İsrail'in 27 Haziran 1967'de Doğu Kudüs'ü kendi yönetimine sokan bazı kararlar alması üzerine BM İsrail'i kınayan ve Kudüs konusundaki uygulamalarından vazgeçmesini ve Kudüs'ün statüsünü değiştirecek uygulamalardan çekinmesini isteyen kararlar almıştır.

İsrail ayrıca, işgal altında tuttuğu topraklarda sonradan sivilleştirilecek olan yarı askeri yerleşim merkezleri kurmaya başlamıştır. Öte yandan, Doğu Kudüs'ün ilhak sürecini başlatmakla kalmamış, etrafında oluşturulan yeni Yahudi yerleşkeleriyle sınırları olabildiğince genişletilmiştir. Bu çerçevede Beytullahim'le Kudüs arasında inşa edilen yeni köylerle bir anlamda bu iki kent birleştirilmiştir. Aynı şey El Halil (Hebron) ile Beytullahim arasında da yapılmıştır.

1967 Savaşı'nın diğer bir sonucu ise, o güne kadar homojen bir yapıda olan İsrail Devleti'nin bu gün için sayıları yaklaşık bir milyona varan bir Filistin halkı barındırması olmuştur.

Sovyetler Birliği savaştan sonra Genel Kurul'da yapılan müzakereler sırasında savaş meydanında koruyamadığı dostlarını diplomasi alanında korur görünmek için İsrail'i suçlayan ve işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve verdiği zararları tazmin etmesini isteyen konuşmalar yaptı ve karar tasarıları sundu. ABD ise İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesine temas etmeksizin bölgede bulunan tüm devletlerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne

saygıdan ve yaşama hakkından söz etmekte ve bu esasları gerçekleştirmeye yönelik tasarılar sunmaktaydı. Ancak, Genel Kuruldaki çabaların hiç birinden sonuç alınamadı. Nitekim, Mısır'ın 7 Kasım'daki başvurusu üzerine Güvenlik Konseyi konuyu ele almaya başladı. Burada da Sovyetler ve ABD Genel Kurul'daki görüşlerine paralel görüş ve tasarılar sunarken; İngiltere'nin sunduğu karar tasarısı 22 Kasım 1967'de Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı olarak oybirliği ile kabul edildi.

242 sayılı kararın başlangıç kısmında savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemeyeceği ve bölgedeki her devletin güvenlik içinde yaşayabileceği adil ve devamlı bir barış ihtiyacı belirtildikten sonra İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesi, uluslararası su yollarında serbestinin garanti altına alınması, mülteciler meselesinin adil bir çözüme kavuşturulması gerektiği belirtiliyor ve Genel Sekreter'den bu kararın ilkelerine uygun barışçı ve kabul edilmiş bir çözümün gerçekleştirilmesinde taraflarla gerekli temasları yapmak üzere bir özel temsilci tayin etmesi isteniyordu.

Bu çerçevede İsveç'in Moskova Büyükelçisi Gunner Jarring 242 sayılı kararın 3. paragrafının öngördüğü biçimde taraflar arasında arabulucu olarak tayin edilmiş; ancak Jarring'in çabaları bir sonuç vermemiştir. Kararı eleştiren Nasır, İsrail'i hiçbir zaman tanımayacağını ve onunla bir masaya oturmayacağını açıklamakla beraber, SSCB'nin baskısıyla Jarring'in çabalarını desteklediğini ifade etse de öncelikle İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin sağlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Suriye ise 242 sayılı kararı tanımadığını açıklarken Filistinlilerin İsrail'e karşı yürüttükleri mücadeleyi destekleyeceğini belli etmişti. Ancak, sertlik yanlısı radikal Arap ülkelerinin uzlaşmaz görünen tutumları, işgal ettiği toprakların kendi güvenliği için gerekli olduğunu iddia eden İsrail'in argümanlarını güçlendirmekteydi.

Ürdün, 242 sayılı kabul etmekle birlikte Filistin direnişine müsamaha göstererek İsrail'in Batı Şeria üzerinde etkin bir denetim kurmasını engellemeye çalıştı. FKÖ içinde denetimin 1967 sonrasında giderek El-Fetih'e ve onun lideri olan Arafat'a geçmesiyle beraber FKÖ, bağımsız bir Filistin

devleti için Filistin direnişini organize eden bir örgüt niteliği kazandı. Ancak bu durum FKÖ'yü sadece İsrail'le karşı karşıya getirmedi, aynı zamanda Ürdün ve Lübnan'ın bütünlüğü için de bir tehlike haline dönüştürdü. Her şeye rağmen Mısır ve Ürdün'ün kabul etmiş olduğu 242 sayılı kararı İsrail, 1968 Ekiminde kabul etmiştir.³²

2.7. 1973 Ekim Savaşı

1967'de işgal etmiş olduğu Mısır topraklarında çekilmesi koşuluya İsrail ile barış yapmaya hazır olduğunu açıklamış olan Mısır'ın yeni lideri Sedat, iki ay sonra 242 sayılı kararın öngördüğü biçimde BM Genel Sekreteri U Thant tarafından atanan özel temsilci İsveçli diplomat Gunnar Jarring'e gönderdiği mektupta da Gazze de dahil olmak üzere işgal etmiş olduğu Mısır topraklarından çekilmesi durumunda İsrail ile anlaşması yapmaya hazır olduğunu teyit etmişti. Ancak, Suriye'nin 242 sayılı kararı kabul etmemesinden ve barış müzakerelerine karşı olmasından ve ayrıca Ürdün ve Mısır ile İsrail'in ise 242 sayılı kararı farklı yorumlamasından ve özellikle de İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmeye yanaşmamasından dolayı Özel Temsilci Jarring aracılığıyla soruna çözüm bulmak amacıyla yapılan temaslardan ve girişimlerden bir sonuç alınmamıştır.

İsrail, doğrudan görüşmeleri kabul etmekle beraber “tanınmış ve güvenli sınırlar”ın dışındaki topraklar için bir müzakerenin söz konusu olabileceğini, Mısır ve Ürdün ise İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini istemekte ayrıca bu devleti tanıma anlamına geleceği için doğrudan görüşmeleri kabul etmemektedir.

Savaş öncesi bu gelişmeler dolayısıyla yeni bir savaş, tekrar kararsızlar koalisyonunun oluşturduğu bir savaş olacağı için, sonucunun da daha öncekilerden pek farklı olmayacağı belliydi. Nitekim, Suriye ve Mısır'ın ortaklaşa kararlaştırdıkları bir savaş planı uyarınca 6 Ekim günü biri Suriye cephesinde diğeri Sina cephesinde olmak üzere iki cephede başlatılan sürpriz

³² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 321-330.

bir saldırı ile 1973 Ekim Savaşı başlamıştır. Savaşın ilk dört günü güneyde Mısır Sina'nın doğusuna zorlanmadan geçer ve Bar Lev Hattı'na kadar olan toprak parçasını kontrol altına alırken, kuzeyde Suriye de 1967'de kaybettiği toprakları geri aldığı gibi daha da ileriye geçmiş ve her iki cephede İsrail'e ağır kayıplar verdirilmişti. Aslında ilk göstergelere bakıldığında Mısır, İsrail karşısında şaşırtıcı bir başarı göstermişti. Ayrıca, Mısır'ın amacı daha ileriye gitmekten ziyade belli bir hatta durarak İsrail'i barışa zorlamaktı. Suriye'nin amacı Mısır'ınkinden farklı olmuş 1967'de kaybettiği bütün toprakları geri almayı amaçlamış ve bu hedefine de ulaşmıştı.

İsrail'in 8 Ekim'de kuzeyde Suriye'nin ilerlemesini durdurması üzerine gelişmeler hiç de Mısır'ın düşündüğü gibi olmamış ve Mısır'ın bu politikasından dolayı da zaman kazanan İsrail kuvvetleri 10 Ekim'den itibaren toparlanarak önce kuzey cephesinde dengeyi sağlamış, ağır kayıplar vermesine karşılık 11 Ekim'de hava üstünlüğünü tekrar ele geçirmesiyle beraber aynı gün karadan ilerleyerek Golan'ı almış, Şam'ın 20 kilometre kadar yakınlarına gelmiştir. General Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri 13 Ekim'de Mısır cephesine yönelerek Sina'nın kuzeyinden Süveyş'in batı yakasına geçmeyi başararak güneye dönmüş ve Mısır III. Ordusunu kuşatma altına alarak Kahire'yle bağlantısını kesmiştir.

Diğer taraftan, 10 Ekim'de Irak, 13 Ekim'de ise Ürdün ve Suudi Arabistan savaşa katıldıklarını açıklamışlarsa da bunların savaşa girmeleri savaştaki cephe durumunda Araplar lehine bir değişiklik yapmamıştır. Sedat, İsrail kuvvetlerinin Sina'da ilerlemesi ve Kanal'ı geçmesi üzerine yaptığı konuşmada İsrail'in 1967'de işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi karşılığında ateşkesi kabul etmeye hazır olduğunu ve savaştan sonra tüm Arap ülkeleriyle İsrail arasında görüşmelerin başlatılması için çaba göstereceğini açıklamıştır. İsrail'in savaşı sürdürmesi giderek sorunu bir ABD-SSCB gerginliğine dönüştürmüşken, Amerikan Kongresi İsrail'e 2.2 milyar dolarlık bir askeri yardım paketini onaylamıştır. ABD'nin bu tutumuna tepki gösteren OAPEC üyesi petrol ihraç eden Arap ülkeleri Amerika'ya petrol ambargosu uygulamaya

karar vermişlerdir. Savaşan taraflar 22 Ekim 1973 günü BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı gereğince ateşkese kabul etmişlerdir.

Daha önceki Arap-İsrail savaşlarından farklı olarak bu savaşın galibi tam olarak belli olmamıştı. Savaş sonunda hiç kimse kendini galip olarak göremiyordu. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, 8 Ekim'de Mısır'ın batıda saldırıyı durdurmasının İsrail'in durumunu güçlendirdiği gerekçesiyle Sedat'ı savaş planına uymamakla suçlarken, ateşkese kabul ettiği için de eleştirmektedir. Aslında eşgüdüm eksikliği ve iletişim kopukluğu nedeniyle savaş esnasında Suriye ve Mısır birbirlerinin durumu hakkında kesin bilgi sahibi olamamışlar ve bu durum savaşın ileriki aşamalarında İsrail'in üstünlüğü ele geçirmesinde oldukça etkili olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi 338 sayılı kararı, tarafların buldukları yerde derhal ateşi kesmelerini ve ateşkese müteakip tarafların 242 sayılı kararı bütün unsurları ile uygulamalarını, ayrıca uygun araçlar vasıtasıyla taraflar arasında Ortadoğu'da kalıcı ve adil bir barışın tesisi için müzakerelerin başlamasını öngörmektedir.

Sovyetlerin desteğinin Arapların kaybettiği toprakları geri almalarında yeterli olmadığını gören Sedat'ın savaştan sonra tekrar ABD'ye dönmesi üzerine Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger'ın mekik diplomasisiyle ilki 11 Kasım 1973 mütareke anlaşmasıyla başlayan ve adı adım İsrail'in Mısır topraklarından çekilmesini öngören anlaşmalara doğru uzanan İsrail-Mısır müzakereler süreci başlamıştır. Zaten 338 sayılı karar 242 sayılı karardan farklı olarak uygun araçlar vasıtasıyla adil ve kalıcı bir barışın gerçekleşmesi için müzakerelere başlanmasını öngörmektedir³³.

Ayırma anlaşmaları denen anlaşmalar, 1973 Savaşının sonuçlarını kısmen de olsa tasfiye etmek amacına yönelik olmakla birlikte, Mısır ile İsrail'i barışa götüren ilk adımlardır.

---

³³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 368-372.

1973 Savaşında ABD'nin politikası, ne İsrail ne de Arap yanlısı olmuştur. Kısaca, ABD bir denge politikası gütmeye özen göstermiştir. Özellikle savaşın sonunda hem Başkan Nixon hem de Dışişleri Bakanı Kissinger, Mısır'ın Arap dünyasında bir ağırlığı olduğunu ve bu sebeple de ilk olarak Mısır'ı kazanmak gerektiğini düşündüler. Böylece, özellikle Dışişleri Bakanı Kissinger Mısır ile İsrail'i barışa doğru götürmenin metodolojisini ortaya koydu: “Adım adım diplomasi”. Bu diplomasinin esası, İsrail ile Araplar arasında bir hamlede toptan bir barış antlaşması gerçekleştirmek değil, aşama aşama barışa gidilmesi idi.

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın politikasının ağırlık noktası İsrail ile barıştı. Ayrıca, Enver Sedat, savaşın sonunda Sovyetler Birliği'nin tutumundan iyice hoşnutsuz olmuştu. Bu şartlar altında Kissinger, 7 Kasım 1973'te Kahire'ye gitti ve Sedat'a ilk aşamada “*küçük adımlarla harekete geçelim. Adım adım gidelim*” dedi. Enver Sedat bu teklifi hemen kabul etti. Bu görüşme, ABD'nin Mısır'a dayanan yeni Ortadoğu politikasının başlangıcı oldu. Yine bu görüşmede 1967 Savaşı'ndan beri iki ülke arasında kesilmiş olan diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına da karar verildi.

Mısır'ın aksine İsrail'in tutumu ise oldukça sertti. Bir kere FKÖ ile hiçbir zaman müzakereye girişmek istemiyordu. Ayrıca, toprak tavizinde bulunabilmesi için tümden bir barış söz konusu olmasa bile bazı “siyasi avantajlar” sağlanmasını istiyordu.

Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı uyarınca, yani “uygun bir aracılık” ile tarafların “adil ve devamlı” bir barış için tarafların müzakerelere girişmeleri hükmünün ilk aşaması 21-22 Aralık 1973'te Cenevre'de yapıldı. Toplantıda taraflar, esas itibarıyla Kissinger'ın “adım adım diplomasi”sini benimsediler. Cenevre Konferansı inisiyatifi Kissinger'a bırakmıştı. Bu konferansın Ortadoğu politikaları açısından en önemli sonucu, Sovyetler Birliği'nin barışın inisiyatifini ABD'nin eline teslim etmiş olmasıydı³⁴.

³⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 181-182.

2.8. Camp David ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması

1978 Eylül'ünde Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşması, Mısır'ın savaşla alamadığı Sina'yı geri almasının yanında, İsrail gerçeğinin bir Arap ülkesi tarafından resmi anlamda tanınmasını sağlayarak 1967 sonrasında Arap ülkelerinin değişen politikasının da somut bir ifadesi olmuştur. Ancak, Mısır ve İsrail'in Camp David'e gelmeleri bir anda olmamış, özellikle bu süreçte Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve ABD Başkanı Carter oldukça önemli rol oynamıştır.

19 Kasım 1977'de ABD'nin etki alanı içine girerek hareket eden Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti, İsrail'in 1967 savaşı öncesi sınırlarına çekilmesi görüşünün bırakılmasına yol açmıştır. 1967 Savaşı sonrasında Kudüs'ün tamamını ele geçiren ve başkent olarak ilan eden İsrail'in bu kararı Arap devletleri tarafından kabul edilmeyeceğinin açıklanmasına karşın, Sedat'ın Kudüs'teki Knesset'te konuşma yapması tarihi bir dönemeç olmuştur. Mısır'ın çok büyük ödünler vererek topraklarını işgal eden bir ülkeyi ziyaret kararı Arap dünyasında tepkiyle karşılanmış; Suriye, Irak, Libya, Güney Yemen, Cezayir, Tunus, FKÖ ve Sovyetler Birliği bu ziyarete karşı çıkan ülkeler arasında yer almıştır. Ürdün, Fas, Sudan ve Suudi Arabistan ise Sedat'a karşı yapılan kampanyanın durdurulmasını istemiş, Arap dünyasında zaten var olan görüş ayrılıkları daha da derinleşmiş, ret cephesini oluşturan Arap ülkeleri Mısır ile ilişkilerin dondurulması kararını almışlardır. Sedat'ın ziyareti İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çıkmasını sağlayamadığı gibi, Filistinlilerin yasal haklarının tanınması yolunda ileri bir adım atılmasına da ön ayak olmamıştır. Öte yandan BM Genel Kurulu, İsrail'in Arap topraklarını, işgal altında tutmasını kınayan ve bu toprakların tümünden çekilmesini isteyen bir karar almıştır. 4 olumsuz oya karşılık 102 oyla kabul edilen kararda, Cenevre Barış Konferansı'nın FKÖ'nün de katılımıyla yeniden toplanması çağrısında bulunulmuştur.

İsrail Başbakanı Menahem Begin, Enver Sedat'ın ziyaretine 25-26 Aralık 1977'de karşılık vermiştir. İsrail Başbakanı Begin'in, ülkesinin 1967

öncesi sınırlara dönmeyeceğini, Kudüs'ün bölünmesine razı olmayacağını ve Filistinlilere kendi kaderlerini belirleme hakkını tanımayacağını açıklaması ile görüşmeler kesilmiştir. Gerçekte Sedat'ın niyeti, Filistinlilerin geleceği ya da Kudüs sorunu ile ilgili olmayıp asıl sorunu Filistin davasını kullanarak İsrail'in işgali altındaki Mısır topraklarını kurtarmak istemesiydi. Mısır ile İsrail arasındaki görüş ayrılığının en önemli noktası Sina'daki yerleşim bölgeleri olmuştur. Görüşmeler başladıktan sonra Sina'da yeni yerleşimler kuran ve eskilerini genişleten Begin, Mısır'ın tepkisi ile karşılaşmış ve görüşmeler hiçbir ilerleme sağlanmadan yarıda kesilmiştir³⁵.

2.8.1. Birinci Camp David Zirvesi

ABD, Ocak 1978'den itibaren İsrail ve Mısır arasında görüşmelerin başlatılması için girişimlerde bulunmuştu. Nitekim ABD Başkanı Carter'ın çabaları sonucu 5-17 Eylül 1978'de gerçekleşen tarihi buluşma öncesinde tarafların tutumları yukarıda ifade edilen biçimdeydi. Zaman zaman sertleşen ve kesilme noktasına gelen ve yaklaşık 12 gün süren yüz yüze görüşmeler Başkan Carter'ın araya girerek müzakereleri dolaylı görüşmeler şekline çevirmesiyle sürdürülebildi. Filistin sorunu ya da Gazze ve Batı Şeria veya Filistinlilerin geleceği konusu ile Sina'dan çekilme konusunun tek paket halinde görüşülmesinin görüşmeleri kilitlemesi üzerine Carter tarafından bulunan bir formülle bunların iki ayrı paket halinde görüşülmesi, Mısır ile İsrail arasındaki görüşmelerin sonuçlanmasını sağlayabilmiş ve tarihi olarak nitelenen çerçeve anlaşmalarının imzalanmasını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Camp David anlaşmaları bir "**Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması**" diğeri ise "**Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması**" olarak bilinen iki ana metin ile tarafların görüşmeler esnasındaki görüşlerini yansıtan ve "Ekler" olarak ifade edilen metinlerden oluşmaktaydı. Nihai bir barış antlaşması olmayan bu metinler ilgili konularda taraflar arasında yapılacak barış antlaşmalarının esaslarını belirlemekteydi. Diğer bir ifadeyle anlaşmak için anlaşmaydı.

³⁵ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 201-202

Anlaşmaya Avrupa Topluluğu ülkelerinin destek vermesine karşılık Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri tepki gösterdiler. Arap ülkelerinin hemen hepsi Mısır'ın kendi topraklarını kurtarma adına İsrail ile imzaladığı bu anlaşmayı, Arap davasına yapılmış bir ihanet olarak yorumladılar. Anlaşmaya Ürdün ve Suudi Arabistan da tepki göstermiş olmasına karşılık asıl tepki sertlik yanlılarından geldi. 1977 Aralığındaki Tripoli toplantısıyla adını duyuran ve Red Cephesi adıyla bilinmeye başlanan Suriye, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve FKÖ 20 Eylül'deki Şam toplantısında Mısır'a ekonomik boykot uygulanması, SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi bir ortak komutanlık kurulması ve Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den başka bir yere nakledilmesi konusunda görüş birliğine vardılar. Arkasından Hafız Esad'ın Moskova'ya ziyareti sırasında yayınlanan bildiride Camp David anlaşmalarının ret edilmesi ve Cenevre'de bir uluslararası konferansın toplanması istenmekteydi.

Bunların dışında, Irak'ın öncülüğünde 2-5 Kasım 1978'de Bağdat'ta Arap Birliği'nin Mısır'ın dışındaki 21 üyesinin katılımıyla yapılan zirve toplantısında Filistin'in işgal edilmiş olmasının Arap devletlerinin ortak davası olduğu ve bu konuda İsrail ile varılmış tek taraflı çözümlerin kabul edilemeyeceği, FKÖ önderliğinde yürütülen Filistin direnişine destek verilmesi kararlaştırılmış ve Mısır'dan Camp David anlaşmalarını reddetmesi istenirken, Ret Cephesinin Şam toplantısında alınan kararların aksine Arap birliği merkezinin Kahire'den bir başka yere nakledilmesi ve Mısır'a ekonomik boykot uygulanması kararı alınmamıştır. Bu kararda Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Umman'ın muhalefeti önemli rol oynarken Mısır'ın nihai bir barış antlaşması yapmayabileceği düşünülerek ona bir şans daha verilmek istenmiştir.

28 Eylül 1978'de gerek Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin sökülmesi gerekse Camp David Anlaşmalarının onaylanması Knesset'te sorunsuz gerçekleşirken, 19 Eylül'de Mısır Kabinesi'nde, 2 Ekim'de de Mısır Halk Meclisi'nde kabul edilmesi, Barış Antlaşmasının müzakerelerinin 12 Ekim 1978'de Washington'da başlamasını sağlamışsa da İsrail'in Filistin topraklarında Yahudi yerleşim birimleri inşa etme politikasına devam etmesi,

Kudüs konusunda tavize yanaşmaması ve uzun vadede bir Filistin devleti kurulmasına kesinlikle karşı olması, Mısır'ın ise Filistin konusundaki bir barış ile Mısır-İsrail arasında imzalanacak bir barış arasında doğrudan bir bağlantı kurması yüzünden ilk üç ay içinde bir ilerleme sağlanamadı.

Ancak tüm anlaşmazlık konularına rağmen 1979 başından itibaren İran'da meydana gelen gelişmeler tarafları birbirlerine yaklaştırdı ve müzakerelerin yeniden başlaması isteğiyle ABD nezdinde yapılan girişimlerle tekrar başlayan müzakerelerin 1979 Martı'nda antlaşmayla sonuçlanması Camp David sürecinin en azından Mısır-İsrail ayağını sonuçlandırmaktaydı.

Camp David anlaşmalarının öngördüğü Mısır-İsrail Barış Antlaşması 26 Mart 1979'da önceki gibi yine Beyaz Saray'da düzenlenen bir törenle Başkan Carter, Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve Başbakan Menahem Begin tarafından imzalanırken İsrail barış karşılığında bir Arap toprağından çekilmeyi kabul ediyordu. Dokuz maddelik esas barış antlaşması ile buna ekli on sekiz belgeden oluşan Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nın giriş kısmında bunun Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması doğrultusunda yapıldığı, birinci madde de ise tarafların arasındaki savaşa son verdiği ve Antlaşmanın Ekler'indeki şartlar çerçevesinde İsrail'in manda dönemindeki sınırlara çekilmeyi kabul ettiği belirtilmekteydi. Antlaşmanın diğer maddelerinde ise Gazze ile Mısır arasındaki sınır ve tarafların birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına saygı göstereceği ve barış içinde "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkını" kabul edeceği belirtilmekteydi. Ayrıca Süveys Kanalı 1888 Antlaşması uyarınca İsrail'in kargo gemileri için de serbest olması ve Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi'nin uluslararası su yolu olduğu kabul edilmekteydi. Antlaşmanın 9. maddesinde, antlaşmanın onay belgelerinin teatisinden itibaren yürürlüğe gireceği ve 1975 tarihli İkinci Ayırma Anlaşması'nın yerine geçeceği ifade edilmekteydi.

Antlaşmanın Ekleri ise Sina'dan çekilmeyi, çekilmenin şartlarını ve tarafların yükümlülüklerini düzenlemekteydi. Nitekim 26 Nisan 1982'de Sina yarımadasının egemenliği tamamen Mısır'a geçmiştir.

Arap ülkelerinin Mısır-İsrail Barış Antlaşmasına tepkileri öncekilerde olduğu yine Arap devletlerinin arasında bölünmelere yol açıyorsa da 27-31 Mart 1979'da toplanan ve 18 Dışişleri Bakanı'nın katıldığı toplantıda Mısır ile her türlü diplomatik ilişkinin kesilmesi ve bu doğrultuda büyükelçilerin derhal geri çekilmesi, Mısır'ın Arap Birliği'nden çıkarılması, Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınması, Mısır'a Arap ülkeleri tarafından yapılan mali yardımların durdurulması ve ekonomik boykot uygulanması kararlaştırıldı. Nisan ayındaki toplantılarda ise Mısır'ın Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Arap Para Fonu, Afrika Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'ne üyelikleri askıya alındı.

Bu koşullarda 25 Mayıs 1979'da Ber Şeba'da (Birüssebi) Begin ile Sedat arasında yapılan Batı Şeria ve Gazze çerçeve anlaşmasının ele alındığı toplantıya Ürdün Kralı Hüseyin katılmadı. Bundan sonra 1980 Mayıs'ında aynı amaçla yapılan toplantı yine Ürdün'ün yokluğunda gerçekleştirilmiştir. Batı Şeria'dan çekilmeme konusunda ısrarlı tutumunu sürdüren Begin hükümeti ise yeni yerleşim birimlerinin sayılarında hızlı bir artışa gitmekte de sakınca görmemiştir.

Bu arada Enver Sedat'ın 1977 Kasımı'nda Kudüs'ü ziyaretiyle başlayan ve 1979 Martı'nda imzalanan anlaşmayla sona eren Camp David süreci, Mısır ile Suudi Arabistan arasında 1967 Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan ve 1973 Savaşı'ndan hemen önce Kral Faysal ile Enver Sedat arasındaki karşılıklı ziyaretlerle gelişen ilişkiyi ve bu çerçevede bölgesel politikalarda sözü edilen Mısır-Suudi mihveri kavramını da anlamsız hale getirmiştir. Oysa bu ilişkiden en fazla çıkar sağlayan Mısır olmuştur. Çünkü bu sayede Suudi sermayesi ve mali yardımı Mısır'a akarken Suudi Arabistan'a gönderdiği işçiler de önemli bir gelir kaynağı haline gelmişti. Bu nedenle, Mısır'ın bu girişimi en fazla Suudi Arabistan'da hayal kırıklığı doğurmuş ve bir anlamda aldatılmış olduğunu düşünmüştür. Aslında Mısır da bunun böyle olacağını bilmekteydi. Fakat, Sedat tüm bu kayıpların ABD'nin sağlayacağı ekonomik yardımlarla telafi edileceğini düşünmüştür ki bu büyük ölçüde böyle

olmuş ve bu tarihten sonra Mısır, İsrail'den sonra ABD'den en fazla dış yardım alan ikinci ülke olmuştur.

Mısır ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler bu şekilde askıya alınır ve Mısır'ın liderlik iddiaları suya düşerken, İran-İrak Savaşı bölgede yeniden Mısır'ın eksikliğinin hissedilmesine yol açmıştır. Savaş'ın Irak'ın aleyhine dönmesi üzerine yeniden "İrak Mısır dostluğuna" göndermeler yapılmıştır. Nitekim, 1990 Körfez Krizi bu defa Irak'ın Arap dünyasından dışlanmasına yol açarken, Mısır'ın yeniden Arap Birliği'ne dönmesi ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini tamir etmesi için iyi bir fırsat olmuştur.

Diğer taraftan İsrail, Batı Şeria ve Gazze konusunda bir anlaşmadan kaçınarak, sadece Sina'yı terk etmekle bölgede kendisi açısından tehlike oluşturabilecek tek Arap ülkesini böylece saf dışı bırakmayı başarırken, bu anlaşma Sedat'a çok pahalıya mal olmuştur. Mısır halkı tarafından da tepkiyle karşılanan bu politika dolayısıyla Arap ülkelerinden dışlanan ve onların verdiği mali ve siyasi desteği kaybeden Mısır, bundan sonra ABD'ye daha fazla dayanmak zorunda olan ve İsrail'in Ortadoğu barışını tehdit eden tutumlarına karşı etkili bir tavır ortaya koyamayan bir ülke haline gelmiştir.

Arap dünyasından dışlanan Sedat'ın izlediği politikaya tepki gösteren Mısır halkı bu tepkisini ABD'ye karşı koymaktaydı. Öte yandan, bölgede oluşan bu Amerikan aleyhtarlığından yararlanmaya çalışan Sovyetler ise kendi etkisini arttırmaya çalışmaktaydı. Bu çerçevede 8 Ekim 1980'de Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalandı. Taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi için işbirliğini öngören Antlaşma çerçevesinde Siyonizm'e karşı da işbirliği yapılacağı belirtilmekteydi.

Diğer taraftan, Mısır-İsrail barışının uygulanmasında önemli bir sorun yaşanmadı. İsrail kademeli olarak yaptığı çekilmeyi 25 Ocak 1980'de gerçekleştirerek El-Ariş-Ras Muhammed sınırına çekilirken, Mısır da İsrail'e uyguladığı ekonomik boykotu kaldırdı. Şubat ayı içinde de karşılıklı

büyükelçilerin atanması ile diplomatik ilişkiler kurulmuş oldu. Nitekim İsrail, Barış Antlaşmasının öngördüğü şekilde 26 Nisan 1982’de Sina’dan çekilerek bölgenin egemenliğini Mısır’a bıraktı. Ancak Batı Şeria ve Gazze’nin özerkliği konusundaki görüşmeler İsrail’in yan çizmesi dolayısıyla çıkmaza girerken, Enver Sedat bütün Arap dünyasını karşısına alarak İsrail ile barış anlaşması imzalamasının bedelini hayatıyla ödeyecekti. Diğer yandan, özerklik görüşmeleri konusunda hiçbir ilerleme sağlanamazken, İsrail 29 Temmuz 1980’de Knesset’te kabul edilen bir kanunla Kudüs’ü ayrılmaz bir bütün olarak İsrail’in başkenti haline getirerek Kudüs’ün ilhakını gerçekleştirmekteydi. Bu olay Mısır’ın durumunu daha da güçleştirmiştir. Zira Sedat bir anlamda aldatılmıştı ve Arap dünyasındaki prestiji bir darbe daha yemişti. Söz konusu ilhak kararı üzerine BM Güvenlik Konseyi, önce 461 arkasından da 478 sayılı kararı alarak söz konusu kanunu ve ilhakı tanımadığını açıkladı. Türkiye ise Kudüs’ün ilhakı üzerine zaten 1956’dan beri maslahatgüzar seviyesindeki Tel Aviv’deki diplomatik temsilcisini 2. Katip seviyesine indirmiştir³⁶.

Gerçekten, Camp David Anlaşmaları Mısır’a barış getirmişti, fakat refah getirmemişti. Ekonomi de herhangi bir iyileşme olmaması, İsrail ile imzalanan barış anlaşmasıyla zaten yıpranmış olan Sedat’ı daha da yıpratmıştı. Mısır’ın uyguladığı dış politika ile Arap ülkelerinden uzaklaşmış olması bu ülkelerden gelen mali yardımların ve fonların kesilmesine yol açmış; bu da Mısır halkının durumunu daha da kötüleştirmişti.

İsrail ile yapılan anlaşma sonunda ABD’den büyük miktarlarda ekonomik yardım alınmış olsa da sonuçta uygulanan ekonomik politikaların halkın ekonomik düzeyinde bir iyileşme meydana getirmemesi tepkilerin yoğunlaşmasına yol açmıştı. Kaldı ki ekonomik liberalleşme politikasından yarar sağlayanların büyük çoğunluğu Sedat’ın akrabaları veya yakın çevresinde yer alan küçük bir azınlıktı ve bütün bu faktörlerin yanında Sedat’ın ve eşi Cihan’ın oldukça lüks sayılabilecek özel yaşamı da halkın bunlardan uzaklaşmasına ve Sedat’ın popülaritesinin erimesine neden olmaktaydı. Ayrıca

---

³⁶ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s. 407-409.

izlenen dış politika dolayısıyla İslam dünyasından ve Arap ülkelerinden dışlanan Mısır'ın giderek ABD'nin denetimine girmesi ve kutsal yerlerin işgaline Mısır'ın hala tepki vermemesi halkta büyük bir rahatsızlığa yol açmaktaydı. Bütün bu uygulamaları Sedat'ın 6 Ekim 1981'de, 1973 Savaşı'nın sekizinci yıl dönümünde el-Cihad örgütü mensubu olduğu iddia edilen Halid İslambuli tarafından girişilen suikast sonucu hayatını kaybetmesine neden olmuştur³⁷.

2.9. Madrid Konferansı

1990'lı yıllarda Ortadoğu'da meydana gelen değişimler, barışa yönelik girişimleri beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile soğuk savaş döneminin sona ermesi ABD'yi bölge üzerinde daha etkin hale getirmiştir. Bölgede barış çabalarını sağlamada baş aktör görevini alan ABD, Ortadoğu Barış Konferansı'nın toplanabilmesi amacıyla taraflar arasında uzlaşma zemini bulmaya çalışmıştır. Ancak ABD Dışişleri Bakanı James Baker mekik diplomasisini yürütürken konferansın nasıl olması gerektiği konusunda taraflar arasındaki görüş ayrılığını çözümlenmekte güçlük çekmiştir. Suriye ve diğer Arap ülkeleri, ABD ile Sovyetler Birliği'nin gözetiminde bir uluslararası konferans düzenlenmesini destekleyerek, bunun BM'nin gözetiminde gerçekleşmesini istemişler, bu tür bir konferansta Araplar karşısında azınlıkta kalacağını düşünen İsrail ise konferansın simgesel nitelikte olmasını isteyerek bir kere toplanacak konferans sonrasında doğrudan ikili görüşmelere geçilmesini savunmuş, konferansa BM'nin gözlemci olarak katılmasını görüşmelere müdahale etme yetkisinin olmaması talebini sunmuştur. İsrail, BM'nin konferansta bulunması durumunda karşıt kararlar çıkmasından ve bunların yaptırım gücü taşımasından endişe duymuştur. İsrail ayrıca, FKÖ ile bağlantısı olan ya da Doğu Kudüs'te yaşayan herhangi bir Filistin heyeti ile görüşmeyi reddetmiştir. Ancak işgal altındaki topraklarda FKÖ ile bağlantısı olmayan bir Filistin heyetini oluşturmanın mümkün olmayacağını gören Baker, çıkmazdan kurtulmak için görüşmelere katılacak Filistin temsilcilerinin Ürdün

³⁷ Tayyar Arı, a.g.e., s.410-412.

heyeti içinde yer almalarını önermiş ancak İsrail kendi egemenliğinde saydığı Doğu Kudüs'ten gelecek Filistinlilerle bu bölgenin statüsünün tartışmaya açılacağından endişe duyması nedeniyle görüşmeye yanaşmadığından Baker'ın bu önerisi de düğümü çözememiştir.

Başbakan Şamir, yerleşim bölgeleri kurmaya devam ederek barış çabalarını çıkmaza sokmayı sürdürmüşse de, Sovyetlerden gelecek iki milyon Yahudi'ye yerleşim bölgeleri kurabilmesi için ABD'den alacağı yardımı kaçırmamak ve dünya kamuoyundaki imajını kurtarmak amacıyla konferansı onaylamıştır. Arap ülkeleri de aynı şekilde ABD'yi karşılığın almamak için İsrail'in toprak tavizinde bulunmayacağını ileri sürmesine rağmen konferansa katılmayı kabul etmişlerdir. FKÖ ve Ürdün İsrail'i barış masasına oturtmak için bir baskı aracı olabileceği düşüncesiyle Körfez Savaşı'nda Irak'ı desteklemişler ancak sonrasında Irak ile ittifak kurma hatasından dolayı Arap devletleri arasında İsrail'e karşı yalnız bırakılmışlar, bu nedenle ABD'ye muhalif olmak istememişlerdir. Arap dünyasında var olan anlaşmazlığın kırılma noktasına gelmesi ile İsrail daha güçlü bir pozisyona erişmiştir.

30 Ekim 1991'de İspanya'nın başkenti Madrid'de başlayan Ortadoğu Barış Konferansı'na Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinliler katılmıştır. İsrail'in FKÖ'nün ve işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin toplantıya katılmalarını engellemesi nedeniyle Filistinliler konferansta Ürdün heyetini içinde yer almışlardır. ABD ve Sovyetlerin gözetiminde başlayan Madrid Konferansı'nda İsrail Başbakanı İzak Şamir'in "barışa karşı toprak" ilkesini kabul etmeyeceklerini bildirmesi ve ikili görüşmelerin İsrail dahil Ortadoğu ülkelerinde gerçekleşmesini istemesi nedeniyle konferans çıkmaza girmiştir. ABD duruma müdahale ederek tarafları ikinci aşama için Washington'a davet etmiştir. 10 Aralık 1991'de başlayan Washington görüşmelerinde, İsrail ile Filistinliler ilk kez aynı masaya oturmuşlar ancak Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak geçici yönetimin yetkileri konusunda bir çözüm sağlayamamışlardır. Ortadoğu barış görüşmelerinin üçüncü aşaması 29 Ocak 1992'de Moskova'da başlamış, Çin, Japonya, Kanada,

ABD, Türkiye ve Avrupa Topluluğu ülkelerinin katıldığı konferansa Suriye, Lübnan, Filistin, Cezayir ve Yemen katılmamıştır. Filistinliler, İsrail'in Doğu Kudüs ve Gazzeli Filistinlilerin konferansta yer almasına karşı çıkması nedeniyle katılmama kararı almıştır. Görüşmelerde çevre, su, ekonomi ve silahsızlanma gibi konular tartışılmıştır. Konferansa İsrail'de yapılan seçim nedeniyle ara verilmiştir. İsrail seçimleri sonucunda barış görüşmelerinde taviz vermeyen sertlik yanlısı sağcı Likud cephesi 15 yıllık iktidarı bırakmış, seçimleri barış konusunda daha esnek bir tutuma sahip, liderliğini İzak Rabin'in yaptığı İşçi Partisi kazanmıştır. İşçi Partisi Lideri Rabin, Şamir'in şiddetle reddettiği barışa karşı toprak ilkesini kabul etmiş, işgal altındaki topraklarda yeni yerleşim bölgeleri kurma politikasının önemli ölçüde sınırlandırılmasından yana bir tutum sergileyerek, uzlaşmak için taviz vermek gerektiği üzerinde durmuş ancak tavizlerine bir sınır çizmiştir. Rabin, Batı Şeria'da güvenliği için önemli gördüğü bölgelerin, Golan Tepelerinin ve Kudüs'ün İsrail'in elinde kalacağı kararından ödün vermeyeceğini bildirmiştir. Temmuz 1993'te İsrail Lübnan'daki Hizbullah ve radikal İslamcı gruplara karşı bir operasyon düzenlemiştir. Yüzlerce sivilin yaşamını yitirdiği saldırılar nedeniyle FKÖ ve İsrail arasında sürdürülen Ortadoğu barış görüşmeleri tehlikeye girmiştir³⁸.

2.10. Oslo Anlaşması (1993)

İsrail ve Arap devletleri arasında devam eden görüşmelerde bir çözüme varılamamış ancak sonrasında Ortadoğu'da barış için tarihi adım atılma fırsatı yakalanmıştır. 13 Eylül 1993'te İsrail hükümeti ile FKÖ yetkilileri arasında Norveç'te yapılan gizli görüşmeler sonunda Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistinlilere özerk bir yönetim sağlanması ile ilgili ilke anlaşmasına varılmıştır.

Bu anlaşma ile İsrail ve FKÖ karşılıklı olarak birbirlerini tanımışlardır. Camp David ve Madrid anlaşmalarının aksine, bu anlaşma FKÖ'yü Ürdün şemsiyesinden kurtarmıştır.

---

³⁸ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 227-228.

Anlaşma her iki tarafın radikalleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Şaron anlaşmayı ulusal intihara giden bir yol olarak tanımlamıştır. Anlaşmaya Arap ülkeleri de tepki göstermiş, Suriye bu anlaşmanın bir dayatma olduğunu ileri sürmüştü, Lübnan, Filistinlilerin İsrail ile ayrı bir anlaşma yaparak Arap dayanışmasını bozduğunu belirtmiş, Arapların Siyonizm'e karşı mücadelesini kullanarak bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışan İran ise en sert tepkiyi göstermiştir. İsrail-FKÖ anlaşması radikal İslamcı örgütlerin varlıklarına ağır bir darbe olmuştur. Yaser Arafat, radikal İslamcı Hamas örgütünün FKÖ zararına hızla geliştiği kaygısını taşımış, İsrail Başbakanı İzak Rabin, hızla silahlanan İran'ın radikal İslamcı örgütler üzerindeki etkinliğinin giderek artmasından endişe duymuştu. Rabin, Arafat ile barış yapmadığı takdirde İsrail'e karşı en büyük tehdit olarak gördüğü İran'ın kısa süre içinde bölgedeki etkinliğini arttıracaklarını düşünmüştü³⁹.

2.11 El Halil Katliamı

25 Şubat 1994'te İsrail'in işgali altındaki Batı Şeria'nın El Halil kentinde, Hz. İbrahim Camii'nde sabah namazı kılan Filistinlilerin üzerine ateş açan bir Yahudi 63 kişinin ölümüne neden olmuş, Filistin-İsrail görüşmelerinin kesilmesine yol açmıştı. FKÖ katliam üzerine üç günlük yas ilan ederken, bölgede genel grev kararı alan aşırı dinci İslami Direniş Hareketi Hamas, katliamın intikamının alınacağı tehdidinde bulunmuştur. FKÖ, İsrail hükümetine bir talepler listesi vererek barış görüşmelerinin geleceğinin İsrail'in yanıtına bağlı olacağını bildirmiştir. FKÖ taleplerinin, sınır dışı edilen Filistinlilerin geri dönüşüne izin verilmesi, Filistinli tutsakların serbest bırakılması ve iki yıl beklemek yerine Yahudi yerleşimleri sorununun derhal masaya konması şeklinde sıralamış, barış görüşmelerini askıya aldığını açıklamıştır. FKÖ görüşmelere tekrar katılmak için ön şartlar olarak; Yahudi yerleşimcilerin siyasi faaliyetlerine son verilmesi, Kiryat Arba ve Gazze'deki Yahudi yerleşim merkezleri gibi terör merkezlerinin ortadan kaldırılması, Yahudi yerleşimcilerin silahsızlandırılması, Filistin kentlerine girişlerinin

³⁹ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 230-231.

yasaklanması ve işgal altındaki topraklarda BM varlığının sağlanması gerektiğini öne sürmüştür. İsrail ise tepkileri yumuşatmak adına bu koşulları kabul ettiğini açıklamıştır.

2.12. Kahire Anlaşması

El Hali katliamı sonrasında kesilen Filistin özerklik görüşmeleri bölgede terör olaylarının tırmanışa geçmesine rağmen yeniden başlatılmıştır. Dört aşamada gerçekleştirilecek ilkeler bildirgesinin ilk aşaması 4 Mayıs 1994'te FKÖ ile İsrail arasında Kahire'de imzalanmıştır. Özerklik anlaşması uyarınca İsrail askeri birliklerinin Gazze Şeridi ve Eriha'nın yüzde 60'ından 21 gün içinde çekilmesi kabul ediliyordu. İkinci aşamada, Yahudi yerleşimcilerin dış ilişkiler ve dış güvenlik konularında sorumluluğu elinde tutmaları, bölgede vergilendirme, eğitim, sağlık, turizm ve sosyal güvenlik konularının Filistinlilere devredilmesi öngörülüyordu. Üçüncü aşamada, işbaşına geçecek Yönetim Konseyi'nin seçimlerle belirlenmesi şart koşuluyordu. Son aşamada ise, özerkliğe geçişten iki yıl sonra taraflar kesin anlaşma için bir kez daha görüşme masasına oturarak bağımsız Filistin Devleti, Kudüs'ün statüsü ile Yahudi yerleşim birimlerinin geleceği gibi konuların bu görüşme ile ele alınacağı belirlenmiştir.

FKÖ ile başlayan tarihi anlaşmadan sonra Ürdün ile İsrail arasında bir anlaşma gerçekleştirilmiştir. İki ülke ABD'de başlattıkları süreçte pek çok soruna çözüm bulmaya çalışmışlardır. Taraflar arasında çözülmesi gereken sorunların başında, İsrail'in 1948 ve 1967 yıllarında işgal ettiği 382 kilometre karelik toprağı geri vermesi, Ürdün'ün bölgesel suları Ürdün ve Yarmuk Nehirleri'nden daha fazla pay almak istemesi, Ürdün'ün İsrail mallarına karşı uyguladığı boykotu kaldırması, İsrail'in işgal altındaki topraklara Ürdün mallarının girişini engellememesi istenmiştir. Bu sorunların yanı sıra, İsrail bir barış anlaşmasının hemen imzalanmasını isterken Ürdün, bu anlaşmayı iki ülke arasındaki tüm sorunların çözülmesinden sonra gündeme gelecek bir son adım olarak görmüştür. En karmaşık konulardan biri olan Kudüs üzerinde Ürdün de

egemenlik iddiasında bulunmuştur. İki ülke arasında yapılan anlaşmada su paylaşımı ve toprak anlaşmazlığı konuları çözüme bağlanabilmiştir.

Savaş sebebi olarak görülen su aslında işbirliği için barışı dağlayan bir araç olarak da kullanılma fırsatı sağlayabilmektedir. 4 Mayıs 1994 tarihli İsrail-Filistin anlaşması ve 26 Ekim 1994 tarihli İsrail-Ürdün Barış anlaşması ile Ürdün havzasındaki düşmanlık giderilmeye çalışılmış, Şeria ve Yarmuk Nehirleri iki ülke arasında paylaşılmadığı için baraj yapımı ile işbirliğinin oluşturulmasına fırsat yaratan kararlar alınarak barış ortamı sağlanması için atılan bir adım olmuştur⁴⁰.

2.13. Taba Anlaşması (Oslo II)

İsrail ve FKÖ arasında Batı Şeria'da özerkliğin Filistinlilere devredilmesi konusunda uzun süre devam eden anlaşmazlık Taba Anlaşması ile 28 Eylül 1995'te çözümlenebilmiştir.

Anlaşmanın imzalanmasının ardından her iki taraftan da anlaşmaya karşı tepkiler olmuştur. Kudüs'ün geleceği, yeni Yahudi yerleşimleri ve Filistinli göçmenlerin dönmeleri gibi konuların sonraya bırakıldığı anlaşmaya Libya Lideri başta olmak üzere Arap devletleri, Filistin Özerk Yönetimi ile İsrail arasında Batı Şeria'nın devri konusunda varılan anlaşmayı sert bir dille eleştirmiş, Suriye anlaşmanın ardından işgal topraklarında şiddet olaylarının artabileceği uyarısında bulunmuştur. İzak Rabin yönetimini eleştiren Yahudi yerleşimciler El Halil'de gösteriler düzenlemişlerdir.

Ortadoğu barışının mimarlarından İzak Rabin'in 7 Kasım 1995'te Tel Aviv'de bir barış mitingine katıldığı sırada aşırı sağcı Bar İlan üniversitesi öğrencisi Yigal Amir tarafından öldürülmesi barışa darbe vurmuştur. Barış sürecinin bozulmasını isteyen aşırı sağcı Yahudiler her fırsatta Araplarla barış yapılmasının İsrail halkına ihanet olduğunu vurgulayarak Rabin'e hain yakıştırmaları yapmışlardır. Rabin'in yerine geçen İzak Şamir, barış sürecinin

⁴⁰ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 233-234.

devam edeceğini belirtmiştir. Bu karar doğrultusunda İsrail askerleri Batı Şeria'daki El Halil dışında 7 kenti boşaltmışlardır. Suikast, 1996 yılında yapılacak seçimlerde sertlik yanlısı Benjamin Netanyahu önderliğindeki Likud Partisi'nin iktidara gelmesinin önünü açmıştır.

İsrail ile FKÖ arasında ortaya koyulan özerklik anlaşması uyarınca Filistinliler seçime gitmişlerdir. Ortadoğu barışı açısından büyük önem taşıyan ve Filistin topraklarında ilk kez gerçekleştirilen demokratik seçimlerde Filistin Özerk Yönetimi'nin Başkanı ve Yasama Meclisi'ni oluşturan 88 üye belirlenmiş, FKÖ Lideri Yaser Arafat oyların yüzde 85'ini alarak başkanlığa getirilmiştir.

Filistin'in sürgündeki parlamentosu Filistin Ulusal Konseyi, 1996'da FKÖ Anayasası'nın İsrail'in yıkılmasını öngören maddesini değiştirme kararı almıştır. Konsey 1964 yılından sonra ilk kez Filistin topraklarında toplanmıştır. Böylelikle FKÖ Anayasası'nın, 1993'te İsrail ile Filistin arasında yapılan barış anlaşması ile çelişki içinde olan maddeleri kaldırılmıştır.

FKÖ'nün bağımsız Filistin devleti kurulması fikrinde önemli bir değişiklik yaparak özerkliği kabul etmesinin nedeni, Hamas, İslami Cihad, Hizbullah ve dolayısıyla İran'ın güçlenerek Filistin'de etkili olmasını engelleme niyetiydi. İsrail içinde aynı endişe geçerliydi. İsrail'in FKÖ ile anlaşma gerçekleştirememesi durumunda FKÖ tabanının bu örgütlere kayarak, nükleer silahlar üzerinde çalışan ve kendisine rakip olabilecek İran'ın bölgede güç kazanması mümkün olabilecekti. Her iki taraf ortak kaygılar taşıması nedeniyle barış anlaşması gerçekleştirebilmişlerse de, Hamas ve İslami Cihad gibi örgütlerin güçlenmesine engel olamamışlardır⁴¹.

2.14 El Halil Protokolü

Ocak 1997'de gerçekleştirilen El Halil Protokolü ile İsrail'in Batı Şeria'daki El Halil kentinin yüzde 80'inden çekilerek Filistin Özerk

⁴¹ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 236.

Yönetimi'ne bırakması öngörülmüş, ayrıca 1997 Mart ayından 1998 ortasına kadar Batı Şeria'nın kırsal kesiminden de aşamalı olarak çekilmesi kabul edilmiş, Filistin topraklarının kesin statüsüne ilişkin görüşmeler ileri bir tarihe bırakılmıştır. Anlaşma uyarınca bölgedeki Yahudi yerleşimcilerin güvenliği İsrail askerleri tarafından sağlanmaya devam edilecekti. İsrail El Halil'i Filistinlilere terk etmiş olsa da kırsal alanın yüzde 70'i işgali altında idi ve bu bölgeler aşamalı olarak bırakılacaktı. İsrail'in El Halil'den çekilmesine karşılık Yaser Arafat da teröre karşı mücadele etmeyi, terör örgütlerini dağıtmayı ve cezalandırmayı taahhüt etmişti. Ancak, İsrail Batı Şeria topraklarının sadece yüzde 2'sinden çekilebilmiş, Doğu Kudüs'te yerleşim birimleri kurma konusunda Arap dünyası ve BM'nin tepkilerine rağmen geri adım atmamıştır. İsrail halkının büyük bir bölümünün barış istemesine karşılık, Netanyahu radikal kesimin talepleri doğrultusunda hareket etmeyi sürdürmüştür.

Doğu Kudüs'ü Filistinlilere vermeyeceğini, Filistinlilerin devlet kurma haklarını tanımayacağını her fırsatta açıklayan Netanyahu'nun yeni yerleşim birimleri kurma konusunda geri adım atmaması Hamas'ın eylemlerini arttırmasına neden olmuştur. Hamas'ın eylemleri nedeniyle Arafat'a uyarıda bulunan Netanyahu, örgütün eylemlerini sürdürmesi durumunda barış sürecini askıya alacağını açıklamıştır. Ancak İsrail, Filistinlilere Oslo Anlaşması'nda öngörülen hakların hiçbirini vermemiş, Batı Şeria'nın özerkliği dahi söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla, barış süreci Filistinliler için ne yerleşim sorunu, ne mülteci sorunu ne de sınırlar sorunu konusunda bir çözüm getirebilmiştir.⁴²

2.15 Wye River Memorandumu

İsrail ve Filistin arasında İsrail'in Batı Şeria'da Filistin yönetimine devredeceği toprakların oranı ve İsrail'in güvenliği için Filistin'in alacağı önlemleri içeren görüşmeler yapılmaktaydı. Taraflar Washington yakınlarındaki Wye Platation Konferans Merkezi'nde gerçekleştirilen görüşmelerde "barışa karşı toprak verilmesini" öngören bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardır.

⁴² Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 239-240.

Ekim 1998’de imzalanarak nihai statü görüşmelerinin ön hazırlığı olan anlaşmanın ardından İsrail ve Filistin’in en güç aşama olan nihai aşama görüşmelerinde ele aldıkları konuların başında, Filistin devleti, her iki tarafında başkent olarak gördüğü Kudüs’ün nihai statüsü, Filistinli mültecilerin dönüşü ve sınırların belirlenmesi yer almaktaydı. İsrail ve Filistin arasında yapılan geçici anlaşma, birçok ülke tarafından olumlu karşılanırken her iki taraftaki, aşırı uçlar anlaşmayı protesto ederek şiddetin tekrar tırmanışa geçebileceği uyarısında bulunmuşlardır. Hamas anlaşmanın uygulanmasını engellemek amacıyla bombalı saldırılar düzenlemiş, bunun üzerine İsrail anlaşmanın parlamentolarında onaylanmasını şarta bağlamış ayrıca Filistin Lideri Yaser Arafat’ın tek tarafı olarak Filistin devleti ilan etmesi halinde bunun barış sürecinin çökmesine neden olacağı uyarısında bulunmuştur. Arafat’ın bağımsız Filistin Devleti’ni Mayıs 1999’da ilan edeceklerini ve Kudüs üzerindeki haklarını savunmak için gerekirse silaha sarılacaklarını açıklaması üzerine İsrail Başbakanı Netanyahu Wye River anlaşmasını askıya aldıklarını açıklamıştır. Arafat’ın geri adım atması üzerine geçici anlaşma parlamentoda onaylanarak İsrail askerlerinin Batı Şeria’nın yüzde 2’lik bölümünden çekilmesi gerçekleştirilmiş, tüm bu gelişmeler tarafların nihai statü görüşmelerine başlamasını mümkün kılmıştır.

2.16 Şarm El Şeyh Anlaşması

Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat’ın başkanlığındaki Filistin Kurtuluş Örgütü, 4 Mayıs 1999’da bağımsız Filistin devletinin ilanını ertelemeye karar vermiş, bu kararı İsrail’de yapılacak genel seçimlerden sonraya bırakmayı uygun görmüştür. Netanyahu, yaptığı açıklamalarda, Filistin devletinin ilan edilmesi halinde Gazze ve Batı Şeria’yı ilhak edeceğini vurgulamıştır. İşçi Partisi Lideri Ehud Barak’ın kazandığı seçimler sonrasında Filistinliler barış konusunda umutlandılarsa da, Barak’ın Kudüs’ün bölünmeyeceği, 1967 sınırlarına dönülmeyeceği, tartışmalı yerleşim birimlerinin tümüyle terk edilmeyeceği ve Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında kesinlikle yabancı bir ordunun bulunmayacağı şeklindeki açıklamaları, İsrail

politikalarının değişmezliğini ortaya koymuştur. Barak, Filistin'den Ekim 1998'de imzalanan Wye Plantation anlaşmasının bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını istemiş, Arafat bu talebi reddetmiştir. Wye Plantation anlaşması, İsrail'in Batı Şeria'nın bir bölümünün denetimini Filistin Özerk Yönetimi'ne bırakmasını öngörmekteydi. Bu maddenin uygulanması halinde muhalif İsraililerden tepki göreceğinden kaygılanan Barak, anlaşmanın çekilme ile ilgili bölümlerini nihai barış görüşmelerinde ele almak istemiştir. Taraflar Ortadoğu barış sürecini canlandırmak amacıyla sürdürdükleri görüşmelerde Wye Plantation'da kabul edilen maddelere yönelik anlaşmazlıkları gidererek yeni bir anlaşma yapma kararı almışlardır. Mısır'ın Şarm-el Şeyh kentinde gerçekleştirilen anlaşma batı devletleri tarafından olumlu karşılanırken, Suriye, İran ve İslamcı gruplardan olumsuz tepki gelmiştir⁴³.

2.17 İkinci Camp David Zirvesi

İsrail ile Filistin arasında ABD'de 11-24 Temmuz 2000'de Camp David'de yapılan görüşmelerde Barak, zirvede Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin işgal edildiği 1967 Ortadoğu savaşından önceki sınırlara dönülmesini, Kudüs'ün bölünmesini, Filistinli sığınmacıların geri dönüşünü, Ürdün Irmağı'nın batısında yabancı asker konuşlandırılmasının hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini ve tartışılmayacağını söyleyerek Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerinin de İsrail egemenliğinde kalacağını vurgulamıştır. Filistin ise Doğu Kudüs dahil 1967'de işgal edilen bütün toprakların geri verilmesini, milyonlarca Filistinli mültecinin geri dönmesini ve Yahudi yerleşimcilerin Filistin topraklarını terk etmesini istemiştir. Barak, dorukta ilk kez İsrail işgali altındaki Doğu Kudüs'teki Arap bölgelerinin Filistin'e verilmesinin kabul edileceğini dile getirmiş ancak Filistin tarafı, Doğu Kudüs'ün tamamının egemenliğini istemiştir. Zirve, İsrail'in barışa yönelik bir adımı olarak tanımlanabilecek Kudüs konusundaki kararı açısından önemlilik arz etmektedir. Ancak, Arafat'ın bu kararı reddetmesi Filistin tarihinde bir dönemeç olarak tanımlanmaktadır. Ortadoğu barış zirvesinde ABD ve İsrail'in

⁴³ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 243-244.

Doğu Kudüs ile ilgili önerilerini reddeden Arafat'a, başta Mısır olmak üzere diğer Arap devletleri destek vermişti. Zirve, Kudüs'ün geleceği ile ilgili görüş ayrılıklarının çözüme kavuşturulamaması nedeniyle bir sonuca ulaşmadan sona ermiştir.

Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat, Camp David zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın 13 Eylül 2000'de bağımsız Filistin devletini ilan edeceğini bildirmiş, ABD bunun gerçekleşmesi durumunda Filistin'e yardımların kesileceği uyarısında bulunmuş ayrıca Camp David Anlaşması'nın başarısızlığından dolayı Arafat'ı sorumlu tutmuştur. ABD'li senatörler yaptıkları ortak açıklamada, "sınırları üzerinde anlaşmaya varılmadan, İsrail'e güvenlik garantileri verilmeden ilan edilecek bir Filistin devleti, barış sürecinin yıkılması ve savaş çıkması anlamına gelir" demişlerdir. İsrail ile yeniden görüşmelere başlayan Filistin, ABD'nin baskılarıyla devlet ilanını erteleme kararı almıştır⁴⁴.

3. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

3.1 İsrail'in Kuruluş Yılları ve Soğuk Savaş

II. Dünya Savaşı'nın bitimi, Türkiye için, tüm dış politika kararlarının, Sovyet tehdidi açısından değerlendirildiği uzun bir dönemin başlangıcı olmuştur. İsrail'in kuruluş yıllarında izlenen gelişmeler karşısında Türkiye'nin benimsediği tutum da bu dönemin genel çizgilerini taşımaktadır. Örneğin, Kasım 1947'de Türkiye'nin Arap ülkeleriyle birlikte Taksim Kararına karşı çıkışını, İslami bir dayanışmadan çok, Ankara'nın bölgeye ilişkin endişelerine göndermeler yaparak açıklamak daha doğru olacaktır. Kararın alınmasında, bir Yahudi devletinin bölgesel gerginliği arttıracığına ve kurulacak devletin Sovyet yanlısı bir devlet olabileceğine ilişkin endişeler rol oynamıştır. Türkiye İsrail'in kuruluşunu izleyen günlerde bekle-gör politikası izlemiş, 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında tarafsız kalmış, her iki tarafın yanında çatışmalara katılmak isteyen yurttaşlarının savaş bölgesine gitmesine engel olmuştur. Aralık 1948'de

⁴⁴ Malike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 245.

BM Genel Kurulu tarafından Arap ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen kurulan, Filistin Uzlaşma Komisyonu'nun üç üyesinden birisi olarak yer almış, ancak tarafsız bir tutum sergileyerek, soruna görüşmeler yoluyla çözüm bulunması gerektiğini savunmuştur⁴⁵.

Türkiye, Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki görevinin devam ettiği bir sırada, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke oldu. Tanıma kararının alınmasından bir süre önce, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin Komisyon'daki görevini tarafsız olarak yürütebilmesi için, o tarihe kadar 30 devlet tarafından tanınan İsrail'e bakışının değişmesi gerektiğini ifade ederek, kararın gerekçesini açıklamıştı. Fakat, bu gerekçelerin yanı sıra, İsrail'in tanınması kararının alınmasında üç temel neden daha vardı.

Birincisi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlemeye başladığı Batı yanlısı dış politika, bu kararın alınmasını gerektirmekteydi. Dışişleri Bakanı Sadak'ın sözünü ettiği İsrail'i tanıyan 30 devlet arasında SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleri de yer almakla birlikte, ağırlık Batılı devletlerdeydi. Kuruluş çalışmaları devam eden NATO'ya üye olmayı arzulayan Türkiye, dış politikasını muhtemel müttefiklerinin dış politikalarıyla uyumlaştırmayı zorunlu görmekteydi. Ayrıca Sadak, Nisan başında Washington'da Başkan Truman ile görüşme yapacaktı. ABD'den daha fazla siyasi ve mali destek bekleyen Ankara, katıksız bir İsrail yanlısı tutum sergileyen Truman'a bir jest yapmayı düşünmüştü.

İkincisi, İsrail'in kuruluşundan sonra yaşanan gelişmeler bu devletin bölgede bir Sovyet uydusu olabileceği yönünde Türkiye'de dile getirilen endişelerin yersiz olduğunu gösterdi. İsrail, SSCB'nin gizli bir müttefiki olmadığını, ABD ile kurduğu yakın ilişki ile ortaya koydu.

Üçüncüsü, Türkiye'de devletçi-seçkinci aydınlar, hükümetin Arap yanlısı politikasına giderek artan biçimde eleştiriler getirmekteydiler. Özellikle

---

⁴⁵ Gencer Özcan, "Türkiye İsrail İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul 2004, s. 329-330.

1916'da başlayan Arap ayaklanması sırasında Türk askerinin arkadan vurulmasının yarattığı psikolojik etkinin izleri hala silinmemiştir. Türk aydınlarına göre, İsrail'in Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarıyla çarpışarak kurulmuş olması, Ortadoğu diplomasisinde yüzyıllardır geçerli olan “düşmanımın düşmanı dostumdur” anlayışı çerçevesinde bu devletle sıcak ilişkiler kurulmasını gerektiriyordu. Öte yandan Türk kültürünün ve toplumunun Arap motiflerinden temizlenmesi sürecinde, aydınlar arasında Arap devletlerine karşı oluşan olumsuz bakış açısı da İsrail'in tanınması kararının alınmasında etkili oldu⁴⁶.

Türkiye, NATO'nun kuruluşundan sonra, örgüte girişine yardımcı olur beklentisiyle, İngiltere'nin tasarladığı bölgesel güvenlik düzenlemelerini gerçekleştirmek için etkin girişimler başlatmıştır. İlk girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Demokrat Parti Hükümeti, 1953'ten sonra bu yöndeki etkinliklerini daha da arttırmış, Ortadoğu'da Türkiye'yi merkez alan düzenlemeler yapılmasını savunmuştur. Arap ülkelerinin muhalefeti karşısında, bölge güvenliğinin Araplar olmaksızın da sağlanabileceği ileri sürülmüş, Türkiye'nin bölgede gerçekleştirilecek bir düzenlemenin belkemiğini oluşturması gerektiği vurgulanmış; kurulacak örgütün merkezinin Türkiye'de olması üzerinde durulmuştur.

Arap ülkelerini kapsayan bir güvenlik düzeni kurma çabaları Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimi bakımından olumsuz bir ortam yaratmış, iki ülkenin açık bir işbirliğine yönelmesine engel olmuştur. Bağdat Paketi'nin oluşumu sürecinde ise, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinden kuşku duyan Arap ülkelerinin endişelerini gidermeye yönelik girişimler de İsrail'de huzursuzluk yaratmıştır. Bağdat Paketi'ne temel oluşturan belgelerden birisi olan, 12 Ocak 1955 tarihli Türk-İrak Ortak Bildirisi'nin 4. paragrafı yapılacak anlaşmanın “bağlı taraflara yöneltilen saldırılara karşı birlikte karşı konulması için aralarında işbirliği yükümlülüğünü içereceğini” vurguluyordu. Bağdat Paketi'nin imzalanması sırasında, Irak Başbakanı Nuri Es-Said'in Başbakan Adnan

⁴⁶ Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Cilt: 1*, Derleyen: Baskın Oran, İstanbul 2008, s. 641.

Menderes'e Anlaşma metnine eklenmek üzere verdiği mektupta “Filistin konusundaki BM kararlarının uygulanması için iki ülkenin sıkı işbirliği içinde çalışmak üzere mutabık “ kalındığını bildiren mektupların verilmesi, İsrail'in kaygılarını derinleştirmiştir. Irak'ın Batı tarafından silahlandırılması olasılığını kaygı verici bulan İsrail güvenlik çevreleri, kendilerine yönelen bir saldırı sırasında Türkiye'nin Irak'a karşı tutumunun ne olacağına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. İsrail'in kaygılarını yatıştırmak üzere Demokrat Parti Hükümeti İsrail Hükümetine, paktın ikili ilişkileri etkilemeyeceğine ilişkin güvence vermiştir.

Benzeri bir başka gelişme de Süveyş Bunalımı sırasında izlenmiştir. Bunalım patlak vermeden önce, Başbakan Menderes, Süveyş sorununun yalnızca İngiltere ve Mısır'ı ilgilendiren ikili bir sorun olmadığını, bir bağımsızlık ya da özgürlük sorunu olarak değerlendirilemeyeceğini, Türkiye'yi de ilgilendiren küresel bir niteliği olduğunu, dolayısıyla savunulması için gerekli önlemler alınmaksızın kanalın boşaltılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bunalımdan sonra ise, Bağdat Paktı'nı ayakta tutmak için, 26 Kasım 1956'da Dışişleri Bakanlığı Tel-Aviv'deki temsilciliğini maslahatgüzarlık düzeyine düşürdüğünü ve Filistin konusunda haktanır bir çözüme ulaşılmaksızın görevine dönmek koşuluyla temsilcisini geri çektiğini duyurmuştur. Bu örnekler, 50'li yıllar boyunca, Türkiye-İsrail ilişkilerinin Arap-İsrail çatışması çerçevesinde ortaya çıkan gelişmelerden ne ölçüde etkilenebildiğini ortaya koymaktadır. Ancak, diplomatik ilişkilerin maslahatgüzarlık düzeyine indirilmiş olmasına karşın, ikili ilişkilerde yakınlığın korunmuş olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Kasım 1956-Ağustos 1958 arası dönemde siyasi danışmalar ve istihbarat alışverişi sürdürülecektir. Bu dönemde, İsrail'de ikinci kuşak komşuları konumundaki İran, Türkiye, Etiyopya, Sudan gibi ülkelerle güvenlik alanında yakın ilişkiler geliştirilmesini öngören “Çevresel Pakt” stratejisi gündeme gelmiştir. 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen Irak Devrimi sonrasında Ortadoğu'da yeniden biçim kazanan dengeler Türkiye'nin İsrail'den gelen işbirliği çağrılarına olumlu yanıt vermesine neden olacak, örtülü yakınlaşma için zemin hazırlayacaktır. Irak

Devrimi'ni izleyen ilk üst düzey temas iki ülkenin dışişleri bakanları Golda Meir ve Fatin Rüştü Zorlu'nun 2 Ağustos 1958'de Zürih'te buluşmaları ile gerçekleşecektir. Görüşmede Ortadoğu'da yayılan Nasırcılık karşısında yapılacak işbirliğine ilişkin konular ele alınmış, İran'ın da katılımıyla yapılacak üçlü bir anlaşma için anlayış birliğine varılmıştır.⁴⁷

CHP döneminde başlayan İsrail'e yaklaşımdaki sıcak ilişkilerin Demokrat Parti döneminde de devam ettirilmesinin dört ana nedeninden söz etmek mümkündür.

Birincisi, iki ülke arasında bazı benzerlikler bulunmasıydı. Her iki ülke de, Ortadoğu gibi dinsel unsurların ön planda tutulduğu bir bölgede laik devlet modelini benimseyerek kurulmuşlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez niteliklerinden olan laiklik ilkesi, İsrail'in kuruluş belgelerinde benzer bir biçimde yer almasa da, uygulamada devlet yönetimi İsrail'de de dinsel etkilerden uzak olarak yürütülmekteydi.

Öte yandan, her iki ülke de Batı tipi gelişmeye yönelmişlerdi. Türkiye ve İsrail'de bir yandan parlamenter demokrasi yerleştirilmeye çalışılırken, bir yandan da Batı tipi ekonomik kalkınma modellerinin uygulanmasına çalışılmaktaydı.

İkincisi, İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumunu devralan ABD'nin bu bölgeye hızlı bir giriş yaparak, özellikle İsrail ile sıcak ilişkiler kurmasının Türkiye'de yol açtığı etkiydi. Özellikle 50'lerde ABD'yle yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kuran Türkiye ile aynı dönemde bağlantısını güçlendiren İsrail arasındaki ilişkilerin gelişimi hızlandı. Türkiye'ye Amerikalı uzmanlar tarafından tavsiye edilen, "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", "Petrol Kanunu" gibi düzenlemelerin hemen hemen aynı yıllarda İsrail'de de yürürlüğe konması, iki ülkenin ABD'yle kurdukları ilişkilerdeki paralelliği gösteriyordu.

---

⁴⁷ Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 330-332.

Ayrıca Türk yöneticilerinin, ABD ile Türkiye arasındaki işbirliği ortamının geliştirilerek devam ettirilmesinde, Washington'daki karar vericiler üzerinde son derece etkili olan Yahudi lobisinin desteğinin sağlanması gerektiğine inanmaları Türkiye'nin İsrail'e yaklaşımını şekillendiren unsurlardan birisi oldu.

Üçüncüsü, Kore Savaşı sırasında Arap devletlerinin sergilediği tutumun Türkiye'yi rahatsız etmesiydi. Kore'deki BM gücü içinde yer almayı NATO'ya üye olabilmek için önemli bir fırsat olarak algılayan Türk hükümeti Kore'ye askeri müdahale konusunda BM'de yapılan görüşmeler sırasında Arap devletlerinin muhalif kanat içinde yer almasından rahatsızlık duydu. Buna karşılık İsrail'in, ABD ile birlikte Kore'ye asker gönderilmesini desteklemesi, Ankara'da İsrail'e duyulan güveni arttırdı.

Dördüncüsü, İsrail'in de en az Türkiye kadar, ikili ilişkilerin gelişmesine önem vermesiydi. İsrail'in Ankara'daki diplomatik temsilciliğinin başına ülkenin en becerikli diplomatlarından Elihu Sasson'un getirilmesi ve Washington, Paris ve Londra'dan sonra dördüncü askeri ataşeliğini Ankara'da açması, bu ülkenin Türkiye ile ilişkilere verdiği önemin çarpıcı göstergeleriydi. İsraili yöneticiler, Batı'ya dönük politikalar izleyen Türkiye ile sıcak ilişkiler kurmanın, İsrail'in Batı'yla ilişkilerini güçlendirmesine katkıda bulunacağına inanıyorlardı.

Bunun yanında, bazı İsraili devlet adamları Türkiye'nin Arap devletleriyle İsrail arasındaki sorunların çözümünde yardımcı olabileceğini de düşünmekteydiler⁴⁸.

Demokrat Parti Hükümeti sırasında, işbirliği açısından en önemli dönüm noktalarından birisi, 1958 yılının Ağustos ayının son günlerinde gerçekleşecektir. 29 Ağustos 1958'de Türkiye'ye gizlice gelen Başbakan Ben-Gurion ile Menderes'in başkanlık ettiği üst düzey heyetler arasında yapılan gizli görüşmeler sırasında iki ülkenin askeri, diplomatik ve güvenlik alanlarında

⁴⁸ Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 642.

örtülü işbirliği yapmasını öngören gizli bir anlaşma imzalanacaktır. Dışişleri Bakanı Zorlu ile İsrail Ticaret ve Sanayi Bakanı Pinhas Sapir 7 Ekim 1958’de ikili ticaret hacminin 30 milyon dolara çıkartılmasını, değişik tarımsal konularda ve başka alanlarda işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşmayı imzalayacaklardır. İlk toplantılarını 15 Ekim 1958’de gerçekleştirecek askeri delegasyonla da izleyen aylarda bir askeri işbirliği anlaşması hazırlayacaktır. İçeriği yalnızca her iki ülkenin üst yönetimindeki sivil ve asker on kişi tarafından bilinen söz konusu anlaşmanın askeri irtibatı Genel Kurmay Başkanlığı ile idame ettirilecektir. Anlaşma uyarınca iki ülkenin uygulayacağı bir “harekat planının” hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Altmışlı yılların ortasında başlayan dış politikada yönelim değişikliği gereğince Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini yakınlaştırma çabası içine girecektir. İsrail ile yakın askeri ilişkilerin Arap ülkeleriyle yakınlaşma politikasıyla çelişmesi nedeniyle İsrail ile Ağustos 1958’de başlatılan işbirliği Nisan 1966’da dondurulmuştur. Eldeki bilgiler, askeri yetkililer tarafından aniden yapılan bir açıklama ile İsrail’e bildirilen kararın özgül bir nedene dayanmadığını, genel dış politika tercihleri doğrultusunda alınmış bir karar olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İsrail ile ilişkiler, ABD ile ittifak bağlarının gözden geçirildiği, Arap ülkeleriyle yakınlaşma çabalarının ivme kazandığı ve Sovyetler Birliği ile üst düzeyde diplomatik ziyaretlerin gerçekleştirildiği yeni dönemde gelişme olanaklarından yoksun kalacaktır.

3.2. Eşit Mesafe Politikası: 1964-1984

Türkiye, 60’lı yılların ortalarından başlayarak, ağırlaşan ekonomik sorunların da etkisiyle, Kıbrıs konusunda gereksinim duyduğu diplomatik desteği bulabilmek için çok yönlü bir dış politika eğilimine girmiştir.

İzleyen yıllarda, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra, bağlantısızlar ve İslam Konferansı Örgütü üyesi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi bu eğilimin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu tutum değişikliği Arap ülkeleriyle ilişkilerde yakınlaşma belirtilerinin ortaya

çıkmasına neden olmuş, Haziran 1965'te Suudi Arabistan, Ağustos 1965'te Birleşik Arap Cumhuriyeti Türkiye ile diplomatik ilişkilerini büyükelçilik düzeyine yeniden çıkarmışlardır. Bu çerçevede, Türkiye 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında izlediği tutumla Batılı müttefiklerinden ayrı bir yaklaşım benimsemiş ve 50'li yıllar boyunca Arap ülkeleriyle bozulan ilişkilerini onarmaya çalışmıştır. Böylelikle, 60'lı yılların ortalarından başlayarak, Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri, Arap ülkeleriyle ivme kazanan ilişkilerden kaynaklanabilecek etkilere daha fazla açılmıştır. Dolayısıyla, bu dönemi İsrail ile ilişkilerde soğumanın yaşanacağı yaklaşık 20 yıllık bir dönemin başlangıcı olarak görmek mümkündür. Ancak bu soğumayı, İsrail'e karşı düşmanca çizgiler taşıyan bir değişimin değil, Arap-İsrail çatışmasının taraflarına yönelik eşit mesafeli bir tutumun sonucu olarak değerlendirmek daha doğru bir değerlendirmedir⁴⁹.

Bu tutumu örneklerle açıklamak gerekirse: 1967 Savaşının arifesinde Demirel Hükümeti, Türkiye'de bulunan üslerin İsrail'in desteklenmesine yönelik kullanılmasına izin verilmeyeceğini, Suriye sınırına askeri yığınak yapılmayacağını açıklayarak, Arap yanlısı bir tutum benimsemiştir. Savaştan sonra ise, Ankara'nın gerek resmi açıklamalarında, gerekse uluslararası forumlarda takındığı tutuma bakıldığında, güç kullanarak edindiği topraklardan çekilmesini isteyerek İsrail'i kınadığı görülecektir. Bununla birlikte, yetkili çevrelerin İsrail'in var olma hakkını sorgulayan ya da İsrail'i "saldırgan taraf" olarak niteleyen değerlendirmelerden özenle kaçındığı gözlemlenecektir. Örneğin, Türkiye Eylül 1969'da toplanan İslam Konferansı Örgütü'nün Rabat Zirvesinde alınan ve İsrail ile her türlü ilişkinin kesilmesini öneren kararı, İran ile birlikte reddetmiştir. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye'nin ortak bildiriye BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının anlam ve çerçevesinde desteklediği yolunda bir açıklama yapacaktır.

1973 Savaşı sırasında da taraflara karşı eşit mesafeli bir tutum sürdürülmüştür. Bir yandan İncirlik'in NATO amaçları dışında kullanımına izin

---

⁴⁹ Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 333-334.

verilmeyeceği açıklanırken, öte yandan da Arap ülkelerine askeri malzeme sevk etmek için Türkiye'nin hava sahasını kullanmak isteyen Sovyetler Birliği'ne izin verilmeyecektir. Şubat 1974'te Lahor'da toplanan ve 1973 Savaşı'nın sonuçlarını değerlendiren II. İslam Konferansı Örgütü'nün zirvesinde ise, Dışişleri Bakanı Turan Güneş, ortak bildiride yer verilen İsrail ile ilişkilerin kesilmesi kararına çekince koyduracaktır.

1974 Ocağında CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulması gibi iç siyasal nedenlerin yanı sıra, Kıbrıs sorunu ve petrol bunalımı gibi uluslararası etkenlerin ortak bir sonucu olarak, 70'li yılların ikinci yarısı, Türkiye'nin Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha da yakınlaştırdığı, ABD ile ilişkilerde sorunların derinleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemin bir başka özelliği ise, 1964'te kurularak güçlenen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile doğrudan ilgilendirilebilecek gelişmelerin Türkiye İsrail ilişkilerini etkilemeye başlamasıdır.

1974 yılı, FKÖ ile ilişkiler bakımından iki önemli gelişmeye tanık olmuştur. FKÖ Siyasi Büro Başkanı Faruk Kaddumi ile Dışişleri Bakanı Güneş, resmi bir görüşmede ilk kez bir araya gelmiştir. Ayrıca, Türkiye, BM'de yapılan oylama sırasında da FKÖ'nü Filistin halkının yasal temsilcisi olarak kabul eden ve BM'de gözlemci konumu tanıyan 3236 sayılı kararı destekleyen ülkeler arasında yer almıştır. Ankara 1974 yılı boyunca BM gündemine gelen girişimlerde FKÖ'nü destekleyen bir çizgi izleyecektir. Bu doğrultudaki gelişmeler izleyen aylarda da görülmüştür. Mayıs 1975'de İstanbul'da toplanan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) zirvesine FKÖ de katılmış, toplantıda örgütün Ankara'da temsilcilik açması kararlaştırılmıştır. Ancak, önce Kıbrıs konusunda Türkiye karşıtı bir tutuma yönelen FKÖ'nün Yunanistan ile yakın ilişkiler içinde bulunması ve yasadışı örgütlere kamp olanakları sunması, Türkiye'nin örgütlerle ilişkilerinde soğukluk yaratacaktır. Kasım 1975'te ise Türkiye, BM'de Siyonizmi bir ırkçılık ve ırksal ayrımcılık biçimi olarak nitelendiren karar lehine oy kullanmıştır.

Bu durum, taraflara eşit mesafeli tutumdan bir ölçüde uzaklaşılmasına ve doğal olarak İsrail ile ilişkilerin de olumsuz etkilenmesine yol açmakla birlikte, İKÖ çerçevesinde yürütülen Arap yanlısı tutumun İsrail karşıtlığı biçimine dönüşmediği görülmüştür. Örneğin, Türkiye, aynı dönemde İKÖ'nün, İsrail ile tüm üye ülkelerin diplomatik ilişkileri kesmesi ve İsrail'in tüm uluslararası örgütlere üyeliğinin askıya alınması için girişimlerde bulunulması çağrılarına uymamıştır. Ayrıca, FKÖ-Türkiye ilişkilerindeki soğukluk sürmüş, örgütün Ankara'da siyasi temsilcilik açması konusu sürüncemede kalmış; CHP-MSP koalisyonunun çözülmesinden sonra kurulan, Başbakan Demirel'in başkanlığındaki AP-MSP-MHP-CGP koalisyon hükümetinin bu konuyu ağırdan aldığı gözlemlenmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde bu tıkanıklığın aşılması için Arap-İsrail ilişkilerinde bir yumuşamanın görülmesi gerekecektir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kasım 1977'de İsrail Parlamentosu Knesset'te konuşacağını açıklamasından sonra başlayan Camp David süreci Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde esneklik getiren etkiler yaratmıştır. Bir yandan, FKÖ'nün Filistin halkının yasal temsilcisi olduğunu vurgulayan açıklamalar yapılırken, öte yandan, Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Kahire'ye giderek resmi temaslarda bulunacaktır. Mısır'ın Arap dünyasından dışlandığı bir sırada gerçekleştirilen ve Türkiye'den Sedat'ın girişimine verilen bir destek olarak değerlendirilen ziyaret, kamuoyunca eleştirilecek, hatta koalisyon ortakları arasında ayrılıkların oluşmasına da neden olacaktır. Koşullar, İsrail ile ilişkilerin gelişmesine olanak vermemiş, ancak, Türkiye, Mısır-İsrail barış sürecini, çekinceli olmakla birlikte, destekleyerek taraflara eşit mesafeliliğine daha açık bir biçim kazandırmıştır.

Ocak 1978'de Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulan CHP hükümeti döneminde, ABD ile ilişkilerde sorunlar yaşanmış, NATO içinde Türkiye'nin yerini sorgulayan bir söylem benimsenmiş, çok boyutlu dış politika tartışmaları kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Mart 1978'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali Türkiye İsrail ilişkilerinde bir başka sorunlu dönem başlatırken, FKÖ'nün Ankara temsilciliğine izin verilmesi için,

Türkiye'ye yapılan baskılar artmıştır. Temmuz 1979'da "Filistin Devriminin Kartalları" adlı örgüte üye gerillalar tarafından Ankara'da Mısır Büyükelçiliği'ndeki baskın eylemi sırasında FKÖ'lü yetkililerin yürüttüğü ve başarıyla sonuçlanan arabuluculuk girişimleri, temsilciliğin açılması yolundaki çabalara ivme kazandıracak, temsilcilik, Ekim 1979'da FKÖ Yürütme Kurulu Başkanı Yaser Arafat'ın da katıldığı bir törenle açılacaktır⁵⁰.

3.3. 12 Eylül Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri

12 Eylül askeri darbesi sırasında Türkiye-İsrail ilişkileri en alt düzeye indirilmişti. Bu karar Suudi Arabistan'ın Taif kentinde yapılacak olan İslam Konferansı Örgütü toplantısı öncesinde alınmış ve Türkiye ilk kez bu konferansta başbakanlık düzeyinde askeri idarenin başbakanı Bülent Ulusu tarafından temsil edilmişti. Ulusu hükümeti, 2 Aralık 1980 günü aldığı bir kararla İsrail ile diplomatik ilişkileri ikinci katip düzeyine indirdi ve bunu İsrail'in de takip etmesi çağrısında bulundu.

Bir yandan 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbe sonrasında Avrupa'dan insan hakları ve demokratikleşme konusunda eleştiriler alması, diğer yandan da yaşanan ekonomik sıkıntılar yüzünden cunta, İslam ülkeleriyle yakınlaşma arayışlarına girmişti.

Türkiye'nin, 1979 yılı toplam ihracatı, petrol ürünleri ithalatının ancak yüzde 30'una yetiyordu. 1979 sonrası ithalat, ihracatın iki katına çıkmıştı. 1980 mali yılında toplam ihracat 2.2 milyar dolar iken ithalat 3.5 milyar dolara varmıştı⁵¹.

Bu zorluklar içersinde kıvranan Ankara, İslam ülkelerine sempatik görünme ihtiyacı hissediyordu. Diplomatik ilişkilerin düzeyinin ikinci katiplik seviyesine indirilmesi kararının, ekonomik nedenlerle, Suudi Arabistan tarafından Türkiye'ye söz verilen 250 milyon dolarlık bir kredinin serbest bırakılması karşılığında alınmış olduğu haberleri basına yansımıştır.

⁵⁰ Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 335-336

⁵¹ Alptekin Dursunoğlu, *Staratejik İttifak*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s.52.

2 Aralık 1980’de Milli Güvenlik Konseyi yönetimi, İsrail’in Kudüs’ü başkent ilan etmesine karşılık diplomatik ilişkilerin seviyesini düşürmüş, fakat Şubat 1982’de İsrail’in Golan Tepeleri’nin ilhakı kararına, Türkiye daha yumuşak bir tepki göstererek BM’de ilhakı kınayan karara çekimser oy kullanmıştır. Bu kararın Suriye ile gerginleşen ilişkilerin etkisi altında alındığını söylemek mümkündür. 1980 sonrası dönemi Türkiye’nin bölgeye dönük politikalarında Arap ülkelerini yanlayan bir eğilimin izleri görülür. Bu eğilimin önemli nedenlerinden birisi, 24 Ocak 1980’de başlatılan “ihracatı özendirme” politikaları nedeniyle Ortadoğu pazarlarının önem kazanmasıdır. 1981 yılında Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatın 1980 yılı sayılarına göre yüzde 300 oranında artarak, 740 milyon ABD dolarından 2 milyar 113 milyon ABD dolarına çıktığı gözlemlenmiştir. Bu ülkelere ihracatın toplam ihracat içinde 1979’da yüzde 17’lik payı 1980’de yüzde 21,7’ye, 1981’de ise yüzde 42’ye yükselmiştir. Aralık 1983’te göreve başlayan ANAP Hükümeti döneminde bu eğilim daha da belirginleşmiştir. 1984 yılından başlayarak Ortadoğu ülkelerine yönelik ekonomik diplomasinin yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.

1985 yılından başlayarak, Türkiye’nin dış politikasında Avrupa Topluluğu’na tam üyelik başvurusunun gündeme alınmasıyla birlikte, Avrupa’nın siyasal ve ekonomik ağırlığı görece olarak artmıştır. Aynı yıllarda, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni yakınlaşma işaretleri belirmeye başlamış; ikili ilişkilerin güvenlik ve istihbarat değişimi gibi alanlarında ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak, iki ülke dışişleri bakanlarının Ekim 1985’te New York’ta BM Genel Kurul toplantıları sırasında buluşmaları öngörülmüş, ancak buluşma Tunus’ta bulunan FKÖ karargahının İsrail tarafından bombalanması üzerine, Dışişleri Bakanı Halefoğlu’nun isteği ile iptal edilmiştir. Bu “beklenmedik” gelişmelere karşın 1985’ten başlayarak ikili ilişkilerin yakınlaştırılması için Ankara’da siyasal iradenin artık oluşmaya başladığı görülmektedir. Özellikle, ABD ile ilişkilerde lobilerin yarattığı olumsuz sınırlamaların etkisini kırabilmek için, Ankara siyasal çevrelerinde “Yahudi lobisinin” kullanılması daha sıkça sözü edilen bir dış politika unsuru

olarak gündeme gelmiştir. Nitekim, Ekim 1985'te ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında Başbakan Özal, Yahudi lobisinin desteğini almak üzere girişimlerde bulunacaktır.

1985'te Yehuda Millo'nun Ankara'ya maslahatgüzar olarak atanmasından sonra, 1986'da elçi genel müdür konumunda bir diplomat olan Ekrem Güvendiren'in Tel-Aviv'e gönderilmesiyle temsil düzeyinin de facto yükselmesi, yakınlaşmanın kazandığı ivmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Eylül 1987'de, iki ülke dışişleri bakanları BM Genel Kurulu çalışmaları çerçevesinde New York'ta bir görüşme yapacaklardır. İlişki düzeyinin de jure olarak da yükseltilmesi yolundaki düşünceler de yetkililer tarafından bu dönemde dile getirilmeye başlamıştır. Şubat 1989'da Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz *Amerikan Jewish Comitte*e temsilcilerine ilişki düzeyini yükseltme kararı üzerinde düşüncelerini açıklayacaktır. 15 Kasım 1988'de Filistin Devleti ilan edildiğinde, Türkiye yeni devleti tanıyan beşinci ülke olarak ilk sıralarda yer almıştır. Tanıma kararına karşın, Filistin temsilciliğinin statüsünde herhangi bir değişikliğin yapılmayarak yarı-diplomatik konumu korunmuş, böylelikle taraflara karşı eşit mesafe politikası sürdürülmüştür.⁵²

3.4. “Yeni Ortadoğu” ve Türkiye-İsrail İlişkileri

Camp David Anlaşmasının ardından Mısır'ın İsrail'i tanımasıyla birlikte, Türkiye İsrail'le ilişkilerini geliştirme konusunda rahatlamıştı.

Ayrıca gerek ABD baskıları ve gerekse Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İslam Konferansı Örgütü'nde görüşülen Bulgaristan'da Türklere uygulanan etnik baskı konusunda Bulgaristan'dan yana tavır alması, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini yeniden sıkılaştırmasına bahane teşkil etmekteydi.

Yine körfez savaşı sonrası, Irak'ın ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği gerekçe göstererek Türkiye İsrail'le ilişkilerini geliştirme arzusunu ortaya koymaktaydı.

⁵² Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 338-339.

Ayrıca Türkiye, Madrid Konferansı ile başlayan barış sürecine bağlı olarak İsrail'e daha fazla yaklaşma imkanı buluyordu. Türkiye'nin İsrail'e yönelik dış politikasındaki değişikliğin işaretleri, Madrid Konferansı'nın 30 Ekim-2 Kasım 1991'de toplanmasından önce de görülmeye başlanmıştı. İsraili gazetecilerle yaptığı görüşmelerin birinde dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal: "İsrail'in sınırları güvenlik içinde olmalıdır. Herkes İsrail'i tanımalı, ondan sonra bir uzlaşma anlaşmasına gidilmelidir." demektedir.⁵³

Madrid Konferansı ile başlayan Arap ülkelerinin İsrail ile diyalogu Türkiye'yi de İsrail ile ilişkileri geliştirme konusunda cesaretlendirmişti.

Nitekim, Demirel Hükümeti, "Siyonizm'in bir tür ırkçılık olduğu" yönündeki Birleşmiş Milletler kararının iptali konusundaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu görüşmesinde çekimser oy vererek, İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesindeki kararlılığı ortaya koyuyordu.

1992 Oslo Süreci'yle başlayan ve 13 Eylül 1993'te Bayaz Saray'da imzalanıp 13 Ekim'de yürürlüğe giren anlaşmanın ardından başlayan "İsrail-Filistin Barış Süreci" ile birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri de yeni bir boyut kazandı.

Bu zamana kadar gizliliğe dikkat edilerek sürdürülen Türkiye-İsrail ilişkileri, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan gibi Filistin sorunuyla doğrudan ilişkili ülkelerin İsrail ile görüşme masasına oturmasının ardından, açık ve kapsamlı bir boyut kazandı.

Türkiye açısından artık "İslam ülkelerini küstürmemek" gibi bir bahaneye gerek kalmamış oluyordu. Nitekim, Aralık 1991'de İsrail'le maslahatgüzarlık seviyesinde yürütülen diplomatik ilişkiler, Filistin'le eş zamanlı olarak büyükelçilik seviyesine çıkarıldı.

Süleyman Demirel'in Başbakanlığı sırasında (1992 yılında) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Bilgin Ünan'ın Tel-Aviv'e gitmesiyle başlayan diplomatik

⁵³ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e*, s. 58.

yakınlaşma, 21 Nisan 1993'te Turgut Özal'ın cenaze töreni için Ankara'ya gelen İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez'in Çiller hükümeti ile kurduğu ikili diyalogla devam etti.

Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş'in 1 Haziran 1992'de gerçekleştirdiği İsrail gezisi, bu ülkeye yönelik ilk üst düzey resmi gezi olmaktaydı.

Türkiye-İsrail ittifakının, İsrail Savunma Bakanı General David İvry'nin askeri alanda işbirliği görüşmeleri için Ankara'ya heyet göndermesiyle 1993'te şekillenmeye başladığı belirtilmektedir.⁵⁴

Dışişleri bakanlarının karşılıklı ziyaretleriyle gelişme gösteren bu süreç, dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in, 14 Kasım 1993'te İsrail'i ziyaret eden ilk Türk dışişleri bakanı sıfatıyla Perez'le bir dizi anlaşma imzalamasıyla yeni boyutlar kazandı. Türk-İsrail ittifakına giden bu süreç, Başbakan Tansu Çiller'in İsrail ziyaretiyle devam ettirildi. Çiller'in ziyaretinde, iki ülke arasında siyasal, ekonomik, askeri istihbarat, su ve diğer konularda kapsamlı işbirliği yapılması yönündeki iyi niyetler ortaya kondu.

25 Ocak 1994'te İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, Türkiye'yi ziyaret eden ilk İsrail cumhurbaşkanı olma sıfatıyla, su satın alımı, turizm ve askeri işbirliği konularında görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in davetlisi olarak gelen Weizman, Demirel'in yanı sıra, dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetinle de görüştü.

Görüşmelerde, iki ülke arasında serbest ticaret, çifte vergilendirmenin kaldırılması, yatırımların teşviki ve ekonomik, teknolojik işbirliği ile ilgili anlaşmaların imzalanması amacıyla alt yapı çalışmaları yapıldı. Söz konusu anlaşmaların birkaç ay sonra imzalanabileceği belirtiliyordu.

⁵⁴ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

Daha önce Türkiye ile İsrail arasında turizm ve kültür alanlarındaki işbirliğini arttırmaya dönük anlaşmalar imzalanmıştı. Ayrıca, savunma sanayi alanlarında iki ülke arasında işbirliğinin oluşturulması, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile terörizmin önlenmesine yönelik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda da görüş birliğine varıldığı açıklanmaktaydı.

Weizmann'ın ziyareti sonuçlarını vermeye başlamıştı. Weizmann'ın gezisi sürerken iki ülke arasında stratejik işbirliğine yönelik önemli adımlar atılıyordu. Türkiye ile İsrail arasında bir siyasi istişare mekanizması kurulacaktı. Türk ve İsraili üst düzey yetkililer, şubat ayında bir araya gelerek terör, güvenlik ve diğer bölgesel sorunları görüşeceklerdi.

Weizmann, bir basın toplantısı düzenleyerek PKK sorununa da değinmişti: *“Sizinle birlikte çarpışmayız; ama istihbarat, bilgi ve eğitim konusunda işbirliği yaparız. Zaten bir ülkenin başka bir ülke ile birlikte fiziksel olarak terörizme karşı savaşması söz konusu edilemez.”* diyen Weizmann, Suriye ile mutlaka iyi ilişkiler geliştirmek zorunda olduklarını belirterek *“Türkiye, Suriye ile aramızı bulsun.”* demek ve *“Türkiye, Suriye ile bizden çok iyi ilişkilere sahip. Bakanlarınız Şam'a gidebiliyor. Bu ziyaretler sırasında, Ortadoğu barış süreci ve İsrail'le ilişkiler konusunda telkinde bulunabilirler.”* diye ilave etmekteydi⁵⁵.

Weizmann, ziyaretinin son günü olan 28 Ocak 1994'te İstanbul'da basın mensuplarıyla kahvaltı etmiş ve kahvaltı sırasında sık sık Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'la görüşmek istediğinden bahsetmişti.

Ankara'da bir araya geldiği İçişleri Bakanı Nahit Mentеше'nin kısa bir süre sonra Suriye'ye gideceğini öğrenen Weizmann, ölen oğlu için Esad'a bir taziyeye mesajı iletmek istediğini de belirtmişti.

Ankara'da temaslarını tamamlayıp Şanlıurfa'ya giden Weizmann, GAP bölgesinde de incelemelerde bulunmuş ve GAP'ı geleceğin sembolü

⁵⁵ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

olarak nitelemişti. Weizmann'ın heyetindeki önemli isimlerde su işlerinden sorumlu Tahal şirketinin başkanı Yanuch Ben-Gal Türkiye sularının İsrail için hayati olduğunu söylemekte ve bu suların satışını birlikte yapmayı önermekteydi.

Weizmann'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra 10-12 Nisan 1994'te İsrail'in o dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Şimon Perez Türkiye'ye geldi.

Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşen Perez'in, Ortadoğu'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) benzeri bir oluşumun kurulması konusunda anlaştığı bildirilmekteydi. Yürütülen temaslar sırasında Türkiye ile İsrail'in birçok konuda anlaşmaya vardığı ifade edilmekteydi.

Anlaşılan konulardan biri de Batı Şeria'da yer alacak uluslararası oluşuma Türkiye'den de gözlemci gönderilmesi konusuydu.

Çetin, Türkiye'nin İsrail vatandaşlarına vize uygulamasını Bakanlar Kurulu kararıyla kaldıracağını, İsrail'in de iş ve kültürel gezilerle ilgili Türk vatandaşlarına vize uygulamama kararı aldığını bildirmekteydi.

Hikmet Çetin, İsrail'e su satımı ile ilgili olarak da Manavgat nehrinden saniyede 140 metreküp suyun denize aktığını, bu suyun satılmasının öngörüldüğünü; İsrail ile birlikte diğer Ortadoğu ülkelerinin de bu suyu satın alabileceklerini dile getirmişti.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinde Başbakan Tansu Çiller'in Kasım 1994 'de İsrail ziyareti birçok bakımdan dönüm noktası olmuştu. Çiller'in gezisi sırasında İsrail'e istihbarat alanında ve terörizme karşı işbirliği önerdiği ifade ediliyordu.

27 Şubat 1994'de İsrail Savunma Bakanlığı Müsteşarı İvni Nehum Ankara'yı ziyaret etti. İsrail'in F-4 ve F-5 uçaklarının modernizasyonunu yapmak istediği ve iki ülke arasında askeri işbirliğinin geliştirileceği açıklandı.

10 Nisan 1994'te Ankara'ya gelen İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez, Türkiye'nin "Ortadoğu Barış Süreci"nde daha aktif rol alması gerektiğini belirtmekte, ayrıca AGİT benzeri bir kuruluşun Ortadoğu'da işlerlik kazanması için çalışacağını açıklamaktaydı.

Nitekim, Haziran 1997 tarihi itibariyle, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, aynı görüşü yeniden gündeme getirecek, Ortadoğu Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın uzun soluklu bir proje olduğunu belirtecekti.

Bu hava içinde gelişen ilişkiler, Cumhurbaşkanı Demirel'in 1996 Martı'ndaki İsrail ziyareti sırasında imzalanan Serbest Ticaret, Yatırımların Arttırılması ve Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi gibi üç önemli anlaşma ile ekonomik yanı da olan yeni bir boyut kazandı⁵⁶.

İlişkilerde bu canlanmanın beş temel nedeni vardı.

Birincisi, Filistinliler ile İsrail arasında temkinli bir havada da olsa başlatılmış bulunan diyalog süreci, adil ve kalıcı bir Ortadoğu barışı için ümitleri arttırmıştı. Türkiye böyle bir ortamda, resmen tanıdığı her iki tarafla da ilişkilerini geliştirerek, ileride ortaya çıkabilecek yeni Ortadoğu coğrafyası için sağlam dostluklar kurmak istiyordu.

İkincisi, Özal döneminde ABD ile ilişkilerin en üst düzeye çıkarılması için yürütülen girişimlere paralel olarak, tıpkı 1950'lerde Menderes'in yaptığı gibi İsrail'le dirsek teması sağlandı. Çünkü, Amerikan Kongresi üzerinde son derece etkili olan Ermeni ve Rum lobilerine karşı Yahudi lobisinin desteği isteniyordu. Türkiye, Avrupa ile ilişkilerinin yeniden rayına oturması için de Yahudi lobilerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı.

Özellikle, baskı altındaki İspanya Yahudilerinin 1492'de Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerinin 500. yılı dolayısıyla, Türkiye, İsrail ve ABD'de düzenlenen etkinlikler çerçevesinde, ABD'deki Yahudi lobileriyle temaslar en üst düzeyine çıktı. Türkiye Yahudilerinin öncülüğünde kurulan 500.

⁵⁶ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 62-63.

Yıl Vakfının kutlamalarının birçoğu Yahudi lobi kuruluşları tarafında desteklendi. Bu destek, Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret hacminin genişlemesine ve diplomatik yakınlaşmaya paralel olarak arttı.

Üçüncüsü, PKK eylemlerinin Suriye, İran ve Irak tarafından desteklenmesi, Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunu ve İran rejiminin Türkiye’de neden olduğu rahatsızlık Türkiye’yi bölgede işbirliği yapabileceği ülkeler aramaya yöneltti. Bu üç ülke ile de benzer sorunları olan ve Türkiye ile doğrudan bir sorunu olmayan İsrail’le yakınlaşma sürecine girildi.

Dördüncüsü, Türkiye’de Refah Partisinin yükselişine paralel olarak, Ortadoğu’daki İslam ülkeleriyle daha sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler kurulması fikri gündeme getirilmişti. Bu noktada, İslamcı yükselişin karşısındaki gruplar, bölgede Türkiye ile benzeşen siyasi ve ekonomik yapıya sahip tek ülke olan İsrail’le ilişkilerin geliştirilmesinin, dış politikada yeni bir maceraya girilmesini önleyeceği görüşünü savunmaya başladılar. Bu tutumun Türk kamuoyunda iki temel yansıması oldu. İlki siyasi ve ekonomik olarak Türkiye’den daha alt düzeyde olan İslam ülkeleriyle yakınlaşma çabalarının, Türkiye’yi cumhuriyetin başından itibaren hedef seçilen Batılılaşma ve çağdaşlaşma hedefinden uzaklaştıracağını savunan görüşlerin ağırlık kazanmasıydı. Diğeri ise, 1949’da İsrail’in resmen tanınmasından önce olduğu gibi, çeşitli uluslararası platformlarda Türkiye’yi yalnız bırakan İslam ülkeleriyle yoğunlaştırılan ilişkiler yerine, resmi ve gayriresmi yollardan Türkiye’ye destek veren İsrail’le üst düzey ilişki kurmanın gerekli olduğunun vurgulanmasıydı.

Beşinci ve en önemlisi, kurmaya çalıştığı “Yeni Dünya Düzeni” için ABD’nin bölgede sağlam müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu noktada ABD, uzun yıllardır üst düzey siyasi ve askeri ilişkiler yürüttüğü, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin yoğunlaştırılması ve böylece, bölgede Batı yanlısı iki demokrasinin desteğinin sağlanması için her iki tarafı da teşvik edici girişimlerini arttırdı. Öte yandan, Türkiye ve İsrail, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, ABD’nin kendilerine verdiği stratejik önemi yitirebilecekleri

endişesi taşıyorlardı. ABD öncülüğünde Ortadoğu’da yaratılmaya çalışılan yeni düzen içinde etkin bir biçimde yer almak için, ABD ve birbirleriyle ilişkilerini yoğunlaştırma yönünde politikalar izlemeye başladılar.⁵⁷

3.5. Stratejik Anlayış Birliğine Doğru

90’lı yılların ikinci yarısında Türkiye-İsrail ilişkilerini ilgilendiren en önemli gelişme dış politikada İsrail karşıtlığını temel alan bir parti olarak Refah Partisi’nin güç kazanmasıyla birlikte artan ve ülke siyasi yaşamını etkisi altına alan laik-köktendinci gerilimdir. RP’nin Mart 1994 yerel seçimlerinde sergilediği başarıdan sonra, Aralık 1995 genel seçimlerinden de birinci parti olarak çıkması, partinin İslamcı çizgisi ve benimsediği radikal söylemin dış politika ve ulusal güvenlik alanlarına nasıl yansıtacağına ilişkin kuşkuları yoğunlaştırmıştır. Bu gerilimin gitgide artıyor oluşuna ve Ortadoğu barış sürecinde yaşanan tıkanıklığa rağmen, İsrail ile ilişkilerin hızla geliştiği, ekonomi ve bölgesel güvenlik alanlarında stratejik anlayış birliğine dayanan işbirliği girişimlerinin yoğunlaştığı gözlenmiştir. Bu girişimler arasında, 23 Şubat 1996’da İsrail’le imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması (AEİA) özel bir önem taşımaktadır. Kamuoyuna yapılan açıklamalar uyarınca anlaşma, iki ülkenin hava kuvvetlerine ait uçakların eğitim çalışmalarında bulunmak üzere ülkelerin hava sahalarını ve tesislerini kullanabilmelerine olanak tanımaktadır.

Nisan 1996’da Milli Savunma Bakanı Oltan Sungurlu anlaşmanın temel işbirliği alanlarını şöyle sıralamıştır.

Askeri eğitim alanında karşılıklı bilgi ve deneyimlerin mübadelesi;

Askeri akademiler ve karargahlar arası karşılıklı ziyaretler;

Müşterek eğitimlerin icrası;

Askeri tatbikatlara karşılıklı gözlemci gönderilmesi;

⁵⁷ Çağrı Erhan-Ömer Kürkçüoğlu, “Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt II, Derleyen: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 568-569.

Askeri sosyal ve kültürel alanlarda bilgi ve personel mübadelesi ile askeri tarih, müze ve arşiv konularında işbirliği;

Harp gemileri ile karşılıklı liman ziyaretleri,

Askeri spor ve sanat gruplarının karşılıklı ziyaretleri,

Askeri film ve fotoğraf stüdyoları arasında işbirliği hususlarını ihtiva etmektedir.

Türkiye-İsrail AEİA'nı, dolaylı etkileri ve kapsamı bakımından, Ortadoğu'da imzalanan en önemli stratejik anlaşmalardan birisi olarak değerlendiren kaynaklar, anlaşmanın eğitimle sınırlı olmadığını, İsrail uçaklarının eğitim çalışmaları sırasında Suriye üzerinde haberalma çalışmaları da yapacağını "hemen hemen kesin olduğunu" belirtmişlerdir. Türkiye'nin PKK'ya karşı yürüttüğü savaşında, bu örgütü destekleyen Suriye'yi zayıflatmak, İsrail'in ise, düşmanlarına karşı yürüttüğü haberalma çalışmalarını iyileştirmek olanağı yakaladığı belirtilerek, tarafların anlaşmadan beklentilerinin farklı olduğu vurgulanmıştır.

Anlaşmanın oluşturduğu çerçevenin genel çizgileri izleyen aylarda aşamalı olarak ortaya çıkmıştır. Üst düzey temaslar sırasında basına yansıyan haberlerden, anlaşma uyarınca, ortaklaşa bölgesel tehdit değerlendirmeleri yapmak üzere bir *stratejik diyalog için güvenlik forumu* oluşturulduğu, üst düzey askeri yetkililerin katılacağı bu toplantıların yılda iki kez olmak üzere düzenli aralıklarla gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Bu toplantılar sırasında iki ülke arasındaki işbirliğini ilgilendiren somut konuların da ele alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in Mayıs 1997'de gerçekleştirdiği ziyaret programında, bölgesel güvenlik sorunlarının görüşüldüğü ve bazı bölümlerine ABD'li yetkililerin de katıldığı, *stratejik diyalog için güvenlik forumu* toplantıları yer almıştır. Toplantılarda Suriye ve İran'ın karıştığı bir bunalım durumunda, üç ülkenin katkısıyla bir birliğin oluşumu ve yapılanması gibi konular ele alınmış, birliğin müdahale yeteneği edinmesine yönelik önlemler tartışılmıştır. Bu çerçevede, "üç ülke ordusunun

ortak tatbikatlar yapması, Türkiye’de belirlenen bölgelerde, gerektiğinde kullanılmak üzere acil durum depoları inşa edilmesi, haberleşme kodlarının öğrenilmesi ya da ortak kodlar geliştirilmesi, etkin istihbarat değişimi” gibi konular da görüşülmüştür.⁵⁸

Anlaşma geniş kapsamlı askeri işbirliğine yönelik bir çerçeve anlaşması niteliği taşımaktadır. Anlaşmanın bir ittifak anlaşması olmadığı her iki ülkenin yetkililerince de özenle vurgulanmaktadır.

Bu şekilde Türk-İsrail askeri ekseninin ya da bloğunun ortaya çıkışı, bölge dengelerini çok şiddetli şekilde sarsabilecek, Ortadoğu tarihinin son dönemde gördüğü en önemli gelişmelerden biriydi. Bu gelişmeyle birlikte Arapların, Batılı güçlerin ve onların bölgedeki müttefiklerinin bir anti-Arap koalisyonu oluşturmaya çalıştığı yolundaki korkuları yenilenmiş oldu. Sonuç olarak da çevrelenme endişesi duyan Suriye, yeni gelişmeye karşı Arap dünyasını harekete geçirdi ve kendisinin yalnızlık durumunu kırma konusunda Arap devletlerinin desteğini elde etti. Bu arada Suriye, Suudi Arabistan ve Mısır arasında stratejik bir ortaklık oluşturuldu ve İran, yaşanan süreçte ortaya çıkan atmosferden yararlanarak Ortadoğu ülkelerinin kendisini tanıması yönünde önemli başarılar kazandı.

Türkiye liderlerinin gözünde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi karşısında bölge devletlerinin ortaya koyduğu bu tepkiler, makul olmanın ötesine geçiyordu ve aşırı bir nitelik taşıyordu. Yine onlara göre, Türkiye İsrail bölgede ortak amaçlara ve karşılıklı anlayışa sahip olan iki ülkeydi. İki ülke arasında bazı önemli siyasi konularda işbirliği yapılmasını engelleyebilecek herhangi bir makul gerekçe bulunmamaktaydı. Türkiye ile İsrail’in güvenlik alanında da üst düzeyde işbirliği atmosferi oluşturabilmek için önemli adımlar atmaları da olumsuz bir gelişme değildi. İki ülke arasındaki işbirliği hiçbir bölge devletini hedef almamaktaydı. Aksine bölgede barış, istikrar ve düzenin kurulmasına katkıda bulunacak önemli bir olguydu.

---

⁵⁸ Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 341-343.

Türkiye'nin ilişkilerini geliştirmede sahip olduğu temel motivasyonlardan bir tanesi, Türk-Amerikan ittifakını daha sağlam temellere dayandırmak ve değişik konularda Amerika'nın desteğini elde etmektir. Amerikan Kongresi üzerinde etkili olabilen güçlü Yahudi lobisi, Kıbrıs sorununda ve Türk-Yunan problemlerinde Türkiye'nin durumunu daha fazla destekleyici yönde hareket etmesi hususunda belki Kongre'yi etkileyebilirdi. Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, birçok alanda bu Yahudi lobisinin Türkiye'nin konumuna destek vermesini sağlayabilirdi. Özellikle Batılı devletlerle problemler yaşandığı dönemlerde bu, Türkiye açısından çok değerli bir destek kaynağı oluşturacaktı. Bu şekilde Amerikan Kongresi'nin Türkiye çıkarlarına aykırı kararlar alma olasılığı da azalacaktı. Kongre'nin bazı dönemlerde Türkiye'ye silah satışının önünde engel olması da belki bu yolla önlenebilirdi. Yine Kongrenin sadece Yunan ve Rum çıkarlarını gözetken kararlar almaması konusunda ikna edilmesi de belki mümkün olabilirdi.

Bu arada Amerika'nın yardımıyla İsrail ile Arap devletleri arasında kapsamlı barış düzenlemelerinin yapılması, Türkiye açısından belli sakıncalar taşıyacak gibi gözüküyordu. Böyle bir gelişme durumunda her şeyden önce Türkiye'nin Amerikalılar gözünde İsrail bağlamında sahip olduğu değer azalacaktı. Araplarla problemlerini çözmesi durumunda İsrail'in Türkiye ile bağlarına daha az önem atfetmesi olasılığı da söz konusuydu. Bundan başka İsrail ile Suriye arasında gerçekleştirilecek bir barış, Suriye'nin İsrail sınırındaki askeri güçlerini Türkiye sınırına çekmesine neden olabilir, bu da bölgedeki askeri güç dengesinin Türkiye aleyhine bozulması sonucunu doğurabilirdi.

Amerika'nın Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı takındığı tutuma gelince, Washington şüphesiz böyle bir gelişmeyi açık bir şekilde destekleme yoluna gidecekti. Türkiye ile İsrail ortak tatbikatlar düzenleyeceklerini açıkladıklarında Amerikan yönetimi sadece tatbikatın zamanlamasıyla ilgili kaygılarını dile getirdi. Tarafları zamanını değiştirme konusunda ikna ettikten sonra da, kendisi de bu tatbikata katılma kararı verdi. Amerikalılar ayrıca,

Ürdün donanması amirallerinden birinin de ortak askeri tatbikata katılması teklifinde bulundular. Bu, Amerika'nın Arap muhalefetini yatıştırmak için düşündüğü bir tedbir niteliğindeydi. Diğer taraftan, Amerikalıların, Türk-İsrail işbirliği ilişkisini bir gruplaşma şekline dönüştürmek istediği yorumu da yapılabilirdi.

Türk yöneticiler İsrail ile askeri ilişkileri geliştirirken, şüphesiz Batılı devletlerle, özellikle Amerika'yla da bağları güçlendirmekten geri kalmıyorlardı. Zaten birinci husus, ikincisini garanti etmenin bir yolu olarak görülüyordu. Fakat, ilginç bir şekilde Ankara, İsrail ile ilişkisini, Batılı ülkelerin Türkiye açısından problemlere neden olmaları durumunda kullanılabilen alternatif bir araç olarak da algılamaktaydı. İsrail ile yakınlaşma Türk makamlarının Batı'ya bağımlılığı kırmak için kendi savunma endüstrilerini kurmada oldukça faydalı olabilirdi. Yine Türkiye, Yunanistan'la problemleri ve insan hakları suçlamaları çerçevesinde ABD'den ve Avrupa ülkelerinden istediği bazı silah sistemlerini alamadığı durumlarda İsrail'e yönelerek bu silahları oradan alabilirdi. Hatta belki Batı'nın hiç satmayı düşünmeyeceği belli askeri malzemeyi de İsrail'den elde etmek söz konusu olabilirdi.

Kısaca belirtmek gerekirse, Avrupalı güçler ile ABD, zaman zaman ağır koşullar öne sürdükleri için silah alımı konusunda kendilerine pek güvenilmeyecek ortaklar izlenimi vermekteydiler. Bu noktada İsrail, Avrupa'ya ve Amerika'ya bağımlılığı azaltmada ve savunma kaynaklarını çeşitlendirme de önemli bir ortak olarak ortaya çıkmıştır. Bölgedeki silahlanma çalışmalarının ciddi boyutlara ulaştığı gerçeği çerçevesinde değerlendirildiğinde İsrail, balistik füzelere karşı savunmada Türkiye'ye yardımcı olabilecek değerli bir ortak olarak da gözükmektedir. Son olarak İsrail'le işbirliği yapılması, Suriye, Irak ve İran'ın gücünü sınırlandırmada Türkiye'ye önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye, İsrail'in Araplarla problemlerini çözebileceğini

ve Türk-İsrail ilişkilerinde değişik nedenlerden dolayı kötüleşme olabileceğini de dikkate alarak esnek bir politika izlemek durumundadır.⁵⁹

90'lı yılların sonuna doğru ikili temasların düzey ve yoğunluğuna bakıldığında, AEİA, 28 Ağustos 1996 tarihli Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması (SSİA), ve 14 Mart 1996 tarihli Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ile çerçevesi çizilen işbirliği alanlarının hızla derinlik kazanacağını ortaya koymuştur. Bu üç önemli anlaşmanın yanı sıra aynı günlerde, 14 Mart 1996 tarihli Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması ile Ekonomik, Bilimsel, ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Refahiyol Hükümeti döneminde imzalanan son anlaşma ise, 23 Aralık 1996 tarihli Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma olmuştur. Ayrıca Nisan 1997'de İsrail Dışişleri Bakanı David Levi'nin ziyareti sırasında, Kara Taşımacılığı Alanında İlkeler Muhtırası imzalanmıştır.

28 Ağustos 1996 tarihli SSİA çerçevesinde gerçekleştirilmesine karar verilen F-4 ve F-5 model savaş uçaklarının modernizasyonu projeleri iki ülke arasındaki stratejik yakınlaşmanın bir başka boyutunu oluşturmuştur. Aralık 1996'da imzalanan anlaşma uyarınca, 26 adet F-4'ün İsrail'de 28 adet F-4'ün ise de Eskişehir'de geliştirilmesi, proje bedeli 600 milyon ABD dolarının İsrail tarafından temin edilen kredilerle karşılanması öngörülmüştür. Aralık 1997'de ise, Savunma Sanayi İcra Komitesi 48 adet F-5 uçağının modernizasyonu için 75 milyon dolar tutarındaki ihalenin de Israel Aviation Industry'ye (IAI) kaldığını açıklamıştır.

Temmuz 1996'da kurulan ve MNP-MSP çizgisini sürdüren bir partinin büyük ortak olarak katıldığı bir hükümet olma özelliği taşıyan RP-DYP koalisyonu döneminde, Genel Kurmay Başkanlığı ile hükümet arasında dış politika ve güvenlik konuları başta olmak üzere sürtüşme ölçüsüne varan gerilimler yaşanmıştır. Bu dönemde güncelleştirilen Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde radikal İslami tehdit, birincil tehdit kaynağı olarak belirtilmiş; Türk

⁵⁹ Nasuh Uslu, *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*, Anka Yayınları, İstanbul 2006, s. 285-289.

Silahlı Kuvvetleri'nin gerekirse silaha başvuracağı açıklanmıştır. Kamuoyuna yapılan açıklamalarda adlı adınca anılan Ortadoğu ülkelerinin radikal İslamcı grupları desteklediği vurgulanarak, bu ülkelerin Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı oldukları özellikle belirtilmiştir. Bu durum Türkiye-İsrail ilişkilerine ve Ortadoğu'ya yönelik politikalara nasıl bir yön verileceğine ilişkin tartışmaları iç siyaset tartışmalarının odağına yerleştirmiştir.

28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında radikal İslamcı örgütlerin oluşturduğu tehdide karşı alınacak önlemler görüşülmüştür. Ulusal tehdit değerlendirmelerine temel oluşturan 17 Eylül 1992 tarihli Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde "ciddi bir tehlike" olarak nitelendirilen "İslami tehdide" bu toplantıda birincil öncelik tanınmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı'nın 11 Haziran 1997'de düzenlediği "İrticai Faaliyetler" konulu bilgilendirme toplantısı sırasında ise, RP-DYP Hükümetine doğrudan göndermeler yapılarak özellikle son on bir aylık dönem içinde, bazı İslam devletlerince de geliştirilip desteklenen şeriat düzenine dayalı radikal İslami tehdidin birincil dereceden önemli konuma yükseldiği kamuoyuna açıklanmıştır. Açıklamalarda, RP'li milletvekillerinin "Türkiye ve İsrail'in ortaklaşa gerçekleştireceği tatbikatları istismar ederek Silahlı Kuvvetlerimize ve komutanlarımıza ağır eleştirilerde bulduklarına" değinilmiş; Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi karşısında hoşnutsuzluk duyduğu özellikle belirtilen İran'ın yanı sıra, Libya, Suudi Arabistan ve Sudan'ın radikal İslami örgütlerle bağlantıları üzerinde durulmuştur.

Bu gelişmelerin yanı sıra, 1997 yılı Türkiye-İsrail arasında üst düzey ziyaretlerin arttığı bir yıl olmuştur. Bu ziyaretlerin Ortadoğu barış sürecinde yaşanan tikanıklıklardan bağımsız bir biçimde öngörüldükleri, ikili ilişkilerin önceliklerine göre zamanlandıkları görülmüştür. Bir karşılaştırma yapılabilirse, 1993 yılında, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, gezisini İsrail'in Lübnan'daki operasyonları nedeniyle ertelemeyi uygun görmüş; gezi ancak Ortadoğu barış sürecinde ilerlemeler sağlandıktan sonra gerçekleştirilebilmiştir. 1997'de karşılıklı olarak gerçekleştirilen ziyaretlere bakıldığında, Ankara'nın

İsrail ile ilişkilerinin düzey ve yakınlığını, Arap-İsrail çatışmasına endeksleyen ya da “ipoteği altına sokan” bir anlayıştan uzaklaştığını gösteren bir işaret olarak algılamak mümkündür.⁶⁰

Nitekim Türkiye, Arap ülkelerinden gelen tepkilere karşın, İsrail ile açık ve kapsamlı bir işbirliğine yönelmek konusunda duraksama göstermeyecektir. Bu açıdan bakıldığında, yakınlaşmanın ivme kazandığı yılların Ortadoğu barış sürecinde tikanlıkların başladığı bir döneme rastlaması anlamlıdır. Sözgelimi, Aralık 1997’de İsrail Savunma Bakanı Mordehay’ın Ankara’ya yaptığı ziyaretin Tahran’da toplanan İKÖ zirvesiyle aynı günlere rastlaması, Türkiye’nin İsrail ile ikili ilişkileri bağımsız bir eksende yürütmek için sahip olduğu kararlılığı sergileyecektir.⁶¹

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Karadayı’nın Şubat 1997’de İsrail’e yaptığı gezi bu açıdan bir diğer örneği oluşturmaktadır. Gezi, gerek içeriği ve gündemi nedeniyle, gerekse zamanlaması ve düzeyi bakımından, Türkiye-İsrail ilişkilerinin geldiği aşamayı sergilemiştir. İsrail’i ziyaret eden ilk Genel Kurmay Başkanı olan Orgeneral Karadayı, Devlet Başkanı Ezer Weizman, Başbakan Netanyahu ve İsrail Savunma Bakanı İtzhak Moordehay tarafından kabul edilmiştir. Orgeneral Karadayı, F-4 modernizasyon programının başlatılması nedeniyle düzenlenen törenlere katılmış, El-Halil kentinde barış gücü olarak BM bünyesinde görevlendirilen 18 Türk askerini ziyaret etmiş; Doğu Akdeniz’de düzenlenecek olan ortak tatbikatın ayrıntılarının ele alındığı, İsrail ve Türkiye’nin yanı sıra Ürdün ve Mısır’ın da yer alacağı stratejik bir işbirliğinin kurulabilmesi konularında yapılan görüşmelere katılmıştır. İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı David Levy’nin Nisan 1997 ziyaret ise, Netanyahu Hükümetinin Doğu Kudüs’te yeni yerleşim birimleri kurma girişimleri yüzünden Ortadoğu Barış Sürecinin kesintiye uğradığı günlere rastlamıştır. Levy, Ağustos 1958’de Türkiye’yi ziyaret eden Golda Meir’den sonra Türkiye’yi ziyaret eden ilk İsrail Dışişleri Bakanı olmuştur. Mayıs 1997’de

⁶⁰ Gencer Özcan, *a.g.e.*, s. 344-345.

⁶¹ Gencer Özcan, “Türkiye İsrail Yakınlaşmasında İlk Onyılın Ardından”, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Derleyen: Mustafa Aydın-Çağrı Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 327.

Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın ziyareti askeri alanda ve güvenlik konularındaki işbirliğinin düzeyini simgeleyen bir başka gelişme olarak kaydedilebilir. Ziyaret sırasında, ortak bölgesel tehditleri ele alan kapsamlı değerlendirme çalışmaları sürdürülmüş, aynı çerçevede gündeme getirilen “ortak tatbikat” önerisi Milli Savunma Bakanı Tayan'a resmen iletilmiştir.

Aralık 1997'de ikili ilişkilerin kazandığı ivmeyi sergileyen başka gelişmeler de gözlenmiştir. Aralık 1997'de ABD'yi ziyaret eden Başbakan Mesut Yılmaz, Museviliğe karşı ayrımcılıkla mücadele eden *Anti Defamation League* tarafından kendisine verilen “Yılın Seçkin Devlet Adamı” ödül töreni sırasında yaptığı konuşmada “*şimdi herkesi duyması için söylüyorum: Türkiye İsrail'in varlığını güçlü biçimde destekliyor*” diyerek ikili ilişkilere verdiği önemi vurgulamıştır. Aynı günlerde, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Karadayı Mısır'ın Türkiye-İsrail yakınlaşmasına ve Ocak ayında yapılacak ortak deniz tatbikatına ilişkin kaygılarını gidermek amacıyla Kahire'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Orgeneral Karadayı, Genel Kurmay Başkanı Korgeneral Mecdî Hatate'nin yanı sıra, Devlet Başkanı Mübarek ve Dışişleri Bakanı Amr Musa ile yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin Mısır'la da benzeri bir işbirliği programı içine girebileceğini belirtmiştir.

Ortak tatbikatla ilgili ayrıntıların açıklık kazanması, Arap ülkelerinin yoğun tepkisine neden olmuş, İran, Irak, Mısır, Suriye, Lübnan ve ardından da Arap Birliği gelişmelerden kaygı duyduklarını açıklamıştır. Kaldı ki, Mayıs 1997 boyunca, Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı bölgesel ittifak girişimleri başlatılmıştır. İki kez ertelendikten sonra, Ocak 1998'de İsrail, ABD ve Türkiye'nin doğrudan, Ürdün'ün gözlemci olarak katılımıyla Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen “aranma-kurtarma” amaçlı ortak tatbikat, ikili ilişkilerde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. *Güvenilir Denizkızı* adı verilen tatbikatın insancıl bir kurtarma alıştırmaya olduğuna ilişkin açıklamaları dikkate almayan Arap ülkeleri ve İran, Türkiye ve Ürdün'ü sert biçimde eleştirerek girişimi “kışkırtıcı” olarak nitelemiştir. *Güvenilir Denizkızı* ile ilgili tartışmalar

sürerken, Türkiye ve İsrail'in "yakın bir gelecekte" ortak bir kara tatbikatı düzenleyeceğine ilişkin haberler yayınlanmaya başlamıştır.

Askeri eğitim işbirliği alanı ikili ilişkilerin en hareketli alanlarından birini oluşturmuştur. Deniz, hava ve kara kuvvetlerine ait birimlerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin zaman içinde nitelik ve nicelik olarak arttığı görülmüştür.

Güvenilir Denizkızı tatbikatları serisinin ikincisi ise Aralık 1999'da Türkiye'nin güneyindeki uluslararası sularda gerçekleştirilmiştir. Basına ve başka ülkelerin gözlemcilerine açık olarak yapılan tatbikat süresince katılan üç ülkenin deniz kuvvetlerinin ortak çalışma ve birbirlerini tanıma yoluyla olası arama ve kurtarma faaliyetlerinde daha etkin ve hızlı insani yardımda bulunabilecekleri kamuoyuna açıklanmıştır.⁶²

Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliğinin herhangi bir üçüncü ülkeyi hedef almadığı sıkça dile getirilse de bu özellikle Arap ülkeleri tarafından kime yöneldiği belli bir ittifak olarak algılandı. Haziran 1996'da Kahire'de yapılan Arap ülkeleri zirvesinde Türkiye'nin İsrail ile yaptığı ittifakı bir daha gözden geçirmesini isteyen bir karar çıktı. Suriye, Türkiye-İsrail işbirliğinden en çok etkilenen ülke oldu. İsrail ile problemlili olan ve uzun bir sınıra sahip olduğu Türkiye ile de ilişkileri iyi olmayan Suriye, Akdeniz'de Türkiye-ABD ve İsrail donanmalarının ortaklaşa düzenledikleri "Güvenilir Denizkızı" tatbikatından da en çok rahatsız olan ülkeydi. Türkiye, İsrail ile olan işbirliği nedeniyle İslam Konferansı Örgütü'nün 1997 yılında Tahran'da yaptığı toplantıda da eleştirildi. Ürdün, Türkiye-İsrail yaklaşmasına soğuk bakmayan hatta ABD-Türkiye ve İsrail'in Akdeniz'de 1998'de yaptıkları tatbikata gözlemci yollayan tek Arap ülkesi oldu. Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliği Yunanistan'da da rahatsızlığa neden oldu. Yunanistan eski Dışişleri Bakanı Pangalos, Türkiye-İsrail ittifakını bölgesel güvenliği tehdit edici olarak yorumladı.

---

⁶² Gencer Özcan, "Türkiye İsrail" ..., s. 327.

Türkiye-İsrail ittifakının her iki ülkenin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri açısından da sonuçları vardır. İsrail için Türkiye ile ittifak Arap ülkelerine karşı, barış sürecinde elini güçlendirecek bir unsurdur. Türkiye için ise, Suriye ile ilişkilerinde problemler dikkate alındığında İsrail ile ittifak Suriye üzerinde caydırıcı bir etki yapacaktır. Ancak Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir ilerleme olmadan İsrail-Suriye ilişkilerindeki ilerleme ve Golan Tepeleri konusunda bir anlaşma sağlanması, Suriye'nin İsrail sınırındaki bazı birliklerini Türkiye sınırına aktarmasına neden olabilir. Suriye-İsrail ilişkilerindeki bir ilerlemenin, Türkiye-Suriye ilişkilerine yansımaları olacaktır. Ancak bunun ikili ilişkilerin gelişmesi yönünde mi yoksa tersine İsrail sınırında rahatlayacak olan Suriye'nin daha da uzlaşmaz bir politika izlemesi yönünde mi olacağını kestirmek güçtür. İsrail'de Ehud Barak'ın Başbakanlığı sırasında Suriye ile Golan Tepeleri sorununun çözümü için adımlar atıldı. Bu sırada İsrail ziyaretinde bulunan Cumhurbaşkanı Demirel, İsrail ile Suriye arasındaki yakınlaşmadan Türkiye'nin kaygı duymadığını belirtti. Suriye-İsrail görüşmelerinde Türkiye'yi rahatsız eden husus Türkiye'den Suriye'ye su aktarımının gündeme getirildiği yolundaki söylentilerdir. Suriye ile İsrail arasındaki barışın, Türkiye-İsrail ilişkilerinin geldiği noktaya bakıldığında, ikili ilişkileri etkilemeyeceği söylenebilir.⁶³

Türkiye-İsrail ilişkilerinin ivme kazandığı dönemde, Türkiye bir yandan BM'de yapılan oylamalarda Filistin yanlısı bir tutum benimsemiş, öte yandan İsrail ile yakınlaşmasının, Filistinliler bakımından olumsuz bir sonuç yaratmayacağı güvencesi veren açıklamalar yapmıştır. Örneğin, Temmuz 1998'de Dışişleri Bakanı Cem'in "*İsrail ile aramızdaki özel ilişkilere yönelik olarak Araplardan gelen eleştiriler uğruna İsrail ile ilişkilerimizi feda etmeye ve düzeyini düşürmeye niyetimiz yok*" biçiminde açıklamalar yaptığı günlerde, Filistin Özerk Yönetimi'nin BM'deki statüsünü "oy hakkı olmayan üye" statüsüne çıkartılması karar tasarısı, ABD ve İsrail'in şiddetli müdahalesine karşın, Türkiye'nin de desteğiyle benimsenmiştir.

---

⁶³ Kamer Kasım, *a.g.e.*, s. 840.

Temmuz 1999’da Başbakan Ecevit tarafından yayınlanan bir genelge doksanlı yıllar biterken Ankara’nın İsrail ile ilişkilerini hangi değişkenlere bakarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Belgede Türkiye’nin İsrail ile yakınlaşmasının, “Arap ülkelerinin Türkiye’ye karşı düşmanca tutumları, PKK’ya verdiği açık desteğe rağmen Suriye’nin yanında yer almaları ve Suriye yanlısı politika izlemeleri” üzerine gündeme geldiği belirtilerek ikili ilişkileri geliştirmek için yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Bunlar arasında ABD’de etkili Rum ve Ermeni lobilerine karşı Türkiye’nin de Yahudi lobisinin desteğini almak için girişimlerde bulunması, İsrail ile teröre karşı işbirliğine gidilmesi, Filistin sorunu karşısında dengeli bir politika izlenmesi, İsrail ile ekonomi alanında işbirliğinin geliştirilmesi gibi konulara yer verilmiştir.

1996 anlaşmalarının imzalanmasını izleyen döneme bir bütün olarak bakıldığında, Ankara’nın politikasında İsrail ile ilişkilerin Filistin Devleti ve halkı pahasına geliştirilmediğini sergileyen ayrımların vurgulanabildiği, iki tarafla da yakın ve çeşitlendirilmiş bir ilişki düzeyi tutturulabildiği görülecektir. Ankara “tarafra eşit mesafede durabilmek” ilkesine dayanan bu politika aracılığıyla, değişik sorunlar çerçevesinde haktanır çözümler savunabilmiş, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumlar karşısında eleştirel tutumlar benimseyebilmiştir. Bu dengeli yaklaşım, Türkiye’nin bölge ülkeleri katındaki etkisinin ve dolayısıyla, sahip olduğu ileri sürülen tarihsel ağırlığının artmasına yol açmıştır. Barış sürecinin tehlikeye girdiği dönemlerde Ankara’ya yönelen diplomatik trafik Türkiye’nin bölgede artan ağırlığının en somut göstergesidir.⁶⁴

3.6. Ekim 1998 Suriye Bunalımı

Ekim 1998 bunalımı 1996 anlaşmalarının Suriye’ye karşı ortak tedbirler içerdiği iddialarının sınanması bakımından yakında izlenmesi gereken bir gelişme olmuştur. Bazı çevrelerin gerilimi “ittifak için bir imtihan” olarak nitelendirmesine karşın, her iki ülke de askeri anlaşmalarda Suriye’ye yönelik

⁶⁴ Gencer Özcan, “Türkiye- İsrail İlişkileri”, s. 348.

bir önlemin öngörülmediğini gösteren tavırlar sergilemeye özen gösterecektir. İsrail Savunma Bakanlığı Başdanışmanı David İvri Kasım 1998’de yaptığı bir değerlendirmede İsrail’in, Suriye sınırındaki hareketliliğini bunalım sırasında yavaşlatarak “ortaklığın kimseye karşı olmadığını göstermek” istediklerini belirtecektir. Bunun da ötesinde, basında İsrail’in, Suriye ile barış görüşmelerine yeniden başlayabilmek için bunalımı bir fırsat olarak algıladığına ilişkin haberler yer alacaktır. Türkiye, bunalım sonrasında Suriye’nin benimsediği yapıcı yaklaşıma karşılık, İsrail ile Antalya açıklarında yapılması planlanan *Güvenilir Denizkızı Tatbikatı*’nı iptal etti. Abdullah Öcalan’ın Suriye’den çıkartılmasından Kenya’da yakalanarak Türkiye’ye getirilmesine kadar geçen süreçte İsrail’in konumu ve katkısı da tartışmalara yol açmış bir konudur. İsraili yetkililerin ısrarla Öcalan’ın Türkiye’ye getirilmesine herhangi bir biçimde karışmadıklarını ifade etmelerine karşın, basına da yansıyan bilgiler iki ülke arasında istihbarat paylaşımı biçiminde işbirliği yapıldığı olgusuna işaret etmektedir. Örneğin, Başbakan Yılmaz, Ağustos 1998’deki İsrail ziyareti sırasında ve Eylül 1998’de BM Genel Kurul açılış toplantısı için gittiği New York’ta Başbakan Netanyahu ile “Suriye’ye karşı alınacak önlemlere ilişkin” görüşmeler yapmıştır.

Bunalımın üçüncü ülkelerin doğrudan müdahalesine yol açmaksızın sona ermesi, İsrail ile imzalanan anlaşmaların Suriye’ye karşı ortak önlemler alınmasını öngörmediğini de ortaya koymuştur. Bu sonuç, Arap ülkeleri tarafından Türkiye’ye, İsrail ile ilişkileri nedeniyle uygulanan baskının da bir ölçüde yumuşamasına yol açacaktır. Bunalım sonrasında Ankara-Şam ilişkilerinde hızlı bir iyileşme süreci başlamış, Kasım 2000’de Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam’ın Ankara’yı ziyareti ile ikili ilişkilerde yeni bir döneme girilmiş, Haziran 2002’de ise iki ülke arasında askeri işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu gelişmelere bakarak, artık Şam’ın Türkiye-İsrail yakınlaşmasını Ankara ile ilişkilerinde bir veri olarak algılamaya başladığı ileri sürülebilir.

Türkiye-İsrail ikili ilişkilerinde yaşanan bir başka önemli gelişme ise Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasında İsrail'in kurtarma çalışmalarına katkısı olmuştur. Toplam 270 kişilik özel kurtarma ekibi ve büyük miktarda insani yardım malzemesi gönderen İsrail, daha sonra Adapazarı yakınlarında prefabrik konutlardan oluşan 312 haneli bir köy inşa etmiştir. İsrail- Türkiye Köyü olarak adlandırılan yerleşim biriminin açılışı Başbakan Ehud Barak tarafından gerçekleştirilmiştir. Barak'ın ziyareti Ağustos 1958'de Başbakan Ben Gurion tarafından gizlice yapıldan 41 yıl sonra bu düzeyde gerçekleştirilen ilk ziyaret olarak kaydedilmiştir. İlk yardıma koşan ve en kapsamlı yardım organizasyonunu gerçekleştirilen ülke olarak İsrail'in katkısına basında geniş yer ayrılmıştır.

Kasım 2002 'de yapılan seçimler sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesi İsrail ile ilişkilerin gözden geçirileceği yorumlarına neden olmuştur. Genel Başkan Tayyip Erdoğan Aralık 2002'de hükümetin kurulmasını izleyen günlerde ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında bu yorumların tersine, partisinin İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verdiğini vurgulayan açıklamalar yapacaktır. Erdoğan gezi sırasında Yahudi lobilerinin temsilcileriyle yaptığı bir toplantıda görüşlerini şu sözlerle açıklayacaktır. *“Şu andaki Türk-İsrail ilişkilerinin yeterli bulmuyorum. Biz bu ilişkilerin daha ileri gitmesini istiyoruz. Bizim iktidarımız döneminde çok daha ileri gittiğini göreceksiniz.”*⁶⁵

3.7. Barış Süreci ve İkili İlişkiler

Mayıs 1999 seçimlerini kazanan Ehud Barak'ın başbakanlığı döneminde barış süreci yeniden ivme kazanmıştır. Barış süreci, Suriye ile imzalanacak bir barış anlaşmasının İsrail'in Türkiye ile ilişkilerini nasıl etkileyeceği sorularının gündeme gelmesine neden olmuştur. Temmuz 1999'da Başbakan Barak'ın bu türden bir soruya verdiği yanıt İsrail'in de Türkiye ile yakınlaşmasını Arap ülkeleriyle ilişkilerinden bağımsız bir perspektiften

⁶⁵ Gencer Özcan, “Türkiye-İsrail İlişkileri”, s. 349-350.

algıladığını ortaya koymaktadır; *“Bizim Türkiye ile olan dostluğumuz bölge ülkelerine yapılan açılımlardan hiçbir şekilde etkilenmeyecektir, aynı şekilde Türkiye ile dostluğumuz bu ülkelerle ilişkilerimizi de etkilememelidir.”* Cumhurbaşkanı Demirel, Temmuz 1999’da yaptığı İsrail gezisi sırasında aynı soruya benzeri bir açıdan yaklaşmıştır. *“Biz bölgeye barışın gelmesinden yalnızca mutluluk duyarız. Bu Türkiye-İsrail ilişkilerini olsa olsa güçlendirir. Suriye bizim düşmanımız değil komşumuzdur. İsrail bu ülkeyle sorununu çözerse, mutlu oluruz. Türkiye-İsrail ilişkileri üçüncü bir tarafa karşı değil, bölgenin barış ve istikrarına katkıda bulunma amacı taşır.”*

İsrail’in Mayıs 2000’de Güney Lübnan’dan tek taraflı olarak çekilmesiyle birlikte, bölgeye barış geleceğine ilişkin ümitler artmış, ancak Temmuz 2000’de ABD’nin gözetiminde başlayan Camp David görüşmelerinin sonuçsuz kalmasıyla beklentiler boşa çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye diplomatik çabalarını çatışmaların durdurulması doğrultusunda yoğunlaştırmış, “kolaylaştırıcı rol” olarak adlandırılan ve barış sürecine dönülebilmesi için taraflar arasında müzakere sürecinin önünü açacak girişimlerde bulunmuştur. Görüşmelerin kesintiye uğramasını izleyen haftalarda Ankara, Ortadoğu’nun en yoğun diplomatik merkezlerinden biri olmuştur. 5 Ağustos’ta Yaser Arafat Filistin devletinin ilan edilmesine ilişkin destek aramak, 10 Ağustos’ta İsrail Dışişleri Bakanı Schlomo Ben Ami, güncel gelişmelere ilişkin bilgi vermek, 15 Ağustos’ta ABD’li temsilci Ned Walker bölgedeki gelişmeleri değerlendirmek için Ankara’ya gelmiştir. Bu temaslardan sonra Dışişleri Bakanı Cem 23 Ağustos 2000’de Gazze’ye giderek Başkan Arafat’a Kudüs ve Harem El Şerif konusunda “kolaylaştırıcı katkılar” içeren bazı “mütevazi düşünceler” sunmuştur. Cem temaslari sırasında, Türkiye’nin “taraflarin güvenine sahip” olduğu noktasını vurgulamıştır.

28 Eylül 2000’de Likud lideri Ariel Şaron’un Harem ül Şerif’e yaptığı ziyaret sonrasında başlayan El Aksa İntifada’sı kısa süre içinde tüm işgal halindeki topraklara yayılmıştır. El Aksa İntifadası sırasında izlenen gelişmeler

Türkiye-İsrail ilişkilerinde sıkıntılı bir dönemin başlangıcı olacak, Ankara bu dönemde denge politikası izlemek konusunda güçlüklerle karşılaşacaktır.

İsrail’de sivil hedeflere yönelik “intihar saldırıları” karşısında misillemelere yönelen İsrail’in Filistin hedeflerine nokta operasyonları düzenlemesiyle tırmanan gerginlik karşısında Türkiye’nin bir yandan Filistinlileri destekleyen tutumlar sergilediği öte yandan da İsrail ile ikili ilişkilerini bu gelişmelerden bağımsız bir eksende yürütmeye çalıştığı görülmüştür. Ankara bu dönemde Filistin kentlerinde İsrail ordusu tarafından gerçekleştirilen operasyonlara karşı eleştirel bir tutum takınacak, İsrail’i “ölçsüz” şiddet kullandığı gerekçesiyle sık sık kınayacak, BM, İKÖ gibi uluslararası platformlarda alınan Filistin yanlısı kararları destekleyecektir.

16-17 Ekim 2000’de Şarm el-Şeyh’de yapılan ve Clinton İle Mübarek’in gözlemci olarak katıldığı zirvede Barak ve Arafat şiddetin durması için çaba harcayacakları konusunda görüş birliğine varacaklardır. Bu çerçevede araştırmalar yapmak üzere oluşturulan Mitchell Komisyonu’na eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in de katılımının öngörülmesi Türkiye’nin her iki tarafa da güven veren bir konumda bulunduğunu gösteren bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

BM Genel Kurulu’nun 20 Ekim 2000 tarihli toplantısında kabul edilen Filistin yanlısı karara Türkiye, İsrail ve ABD’nin muhalefetine karşın, olumlu oy verecektir. Çoğunluğu Müslüman ülkelerden oluşan bir grup tarafından hazırlanan ve Filistinli sivillere karşı aşırı güç kullanan İsrail’i kınayarak, olayları soruşturmak için bir mekanizma oluşturulmasını destekleyen kararda tarafların Şarm el-Şeyh anlaşmasına uyması, şiddete son verilmesi çağrısı yaparken İsrail yerleşimlerinin yasadışı olduğu ve barışa engel oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Kasım 2000’de Doha’da toplanan İslam Konferansı Örgütü toplantısının Filistin özel oturumunda, Türkiye barış sürecine katkı getiren gizli bir plan önermiştir. Planın içeriği kamuoyuna açıklanmamakla birlikte, Dışişleri

Bakanı, Türkiye adına dile getirilen bazı “mütevazı” katkılardan söz etmiştir. Cem daha sonra plan çerçevesinde Kudüs, Gazze ve Kahire’de temaslarda bulunmuştur.

Başbakan Şaron’un Ağustos 2001 Ankara ziyareti, İsrail kentlerindeki intihar saldırıları ve İsrail’in yaptığı misillemelerin yarattığı gergin ortamda gerçekleşmiştir. Şaron’un ziyareti öncesinde, Filistin yönetimi, Türkiye’nin İsrail üzerindeki etkinliğini kullanarak aşırı güç kullanımının durması, Mitchell Raporu’nun tavsiyelerinin yaşama geçirilmesi, uluslararası bir gözlemci heyetinin bölgeye gönderilmesi gibi telkinlerde bulunmasını istemiştir.

Türkiye, Şaron’un ziyaretini izleyen günlerde gerçekleştirilen bir suikast saldırısına misilleme olarak İsrail’in, Filistin Özerk Yönetimi tarafından temsilcilik olarak kullanılan Orient House’u işgaline sert tepki göstererek işgale son vermesini istemiştir. Misilleme-suikast saldırısı kısır döngüsü kırlamamış, görüşmelere yeniden başlayabilmek için terörün bütünüyle durması önkoşuluna uyulmadığı gerekçesiyle yapılan İsrail misillemeleri şiddetini arttırarak sürmüştür. Bu dönemde Türkiye diplomatik çabalarının “görüşmeler için uygun koşullar sağlayarak kolaylaştırıcı rol oynamaya” yönelmiştir. 11 Eylül saldırıları ile birlikte gerek Türkiye’de gerekse bölgede dikkatler ABD’ye ve Afganistan’a dönmüştür.

Mart 2002’de El Halil’de BM Uluslararası Gözlemci Birliği olarak çalışan Geçici Uluslararası Mevcudiyet görevlileri Binbaşı Cengiz Toytunç ve Catherine Berruex’ün öldürülmesi Türkiye’nin sert tepkisine neden olmuştur. İsraili ve Filistinli yetkililer karşılıklı olarak birbirlerini suçlayarak, saldırıdan karşı tarafın sorumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ankara Binbaşı Toytunç’un otopsi yapılmaksızın Türkiye’ye gönderilmesini talep etmiştir. Mayıs 2002’de yapılan açıklamada İsrail Savunma Bakanı Ben Eliezer saldırının İslami Cihad tarafından gerçekleştirildiğinin kanıtlandığını açıklamıştır.

Türkiye, İsrail’in Nisan 2002’de başlattığı “Savunma Kalkanı Operasyonu” sırasında uyguladığı yöntemleri “ölçsüz” olarak nitelendirmiştir.

Operasyon sırasında TBMM’de gelişmeleri değerlendirmek üzere genel görüşme açılmış, görüşmeler sırasında iktidar ve muhalefet partilerinden milletvekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmış, ANAP adına konuşan Kamran İnan’ın İsrail’i savunan görüşler ileri sürmesi gergin anların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle İslamcı çevrelerce düzenlenen gösteri yürüyüşlerinde Filistin’le dayanışma çağrıları dile getirilerek İsrail kınanmıştır. İsrail ordusu tarafından Batı Şeria’daki Cenin mülteci kampına yönelik operasyonun Başbakan Ecevit tarafından “soykırım” olarak nitelendirilmesi ikili ilişkilerde sıkıntılar yaratmıştır. Başbakan Ecevit’in, “Filistin halkına dünyanın gözleri önünde soykırım uygulandığı” sözlerine yer verdiği açıklaması bir yandan İsrail ile ilişkilerde sıkıntıya öte yandan da ABD’de Yahudi lobisinin sert tepkisine neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı’nın “Ermeni soykırım iddiaları konusunda Türkiye’yi destekleyen Yahudi lobisinin göstereceği tepkiye” dikkat çeken uyarıları üzerine Ecevit, “İsrail halkına aslında çok değer verdiğini” belirterek, “bu ifadeleri kullanmış olmak istemezdim” sözleriyle açıklamasını “yumuşatmıştır”. Washington Büyükelçisi ise tepkileri yatıştırmak üzere ABD’deki önde gelen Yahudi kuruluşları yöneticilerinin katıldığı bir toplantı düzenlemiştir.

Nisan 2002’de Ankara’da Çankaya, Genelkurmay ve Başbakanlık tarafından ortaklaşa hazırlanan ve sert ifadeler içeren bir değerlendirme ile İsrail’in tutumu eleştirilmiştir. Açıklamada, “Savunma Kalkanı” operasyonu sonucunda ortaya çıkan durum değerlendirilmiş, Filistin Devleti’nin Türkiye tarafından tanınmış olduğu olgusu vurgulandıktan sonra bu devletin başkanı olarak Arafat’a karşı yapılan muamele “saygısızlık” olarak nitelendirilerek “şiddetle” kınanmıştır. İsrail’e karşı yükseltelen eleştiri dozuna karşın, açıklamada intihar saldırılarını da eleştiren ifadelere de yer verilmiş, Filistin yönetimine terörün durması için önlemler alma çağrısı yapılmıştır. Türkiye’nin El Aksa İntifadası sonrası dönemdeki diplomatik girişimlerine bakıldığında “uyumlu eylem” olarak tanımlanan bir diplomatik etkinlik içine girmiştir. Bu etkinliğin öncelikli amacı, başta İKÖ olmak üzere bölgesel ölçekte etkili güçlerin ve örgütlerin eşgüdüm içinde devreye girmesini sağlayarak işgal

altında bulunan topraklardaki savaşı durdurmaya yönelik uluslararası bir sinerji yaratmaya çalışmak olarak tanımlanmıştır.

Türkiye'nin bölgede barış girişimleri arasında en dikkat çeken Dışişleri Bakanı Cem'in Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu ile birlikte Nisan 2002'de gerçekleştirdikleri arabuluculuk gezisi olmuştur. Filistin Özerk Yönetimi Başkanı Yaser Arafat'ın İsrail tarafından Ramallah'ta gözetim altında tutularak uluslararası temaslarının sınırlandırıldığı bir sırada gerçekleştirilen bu ziyaret sembolik açıdan anlamlı bulunmuştur. Gezi sırasında iki dışişleri bakanı başta Başbakan Ariel Şaron olmak üzere İsrailli yetkililerle de görüşmüşlerdir.

Filistin sorununda yaşanan olumsuz gelişmelere karşın, 2000'li yıllar başlarken ilişkilerde askeri eğitim ve savunma sanayi işbirliği alanlarında başta olmak üzere birçok alanda önemli adımlar atılmıştır.

3.8. Askeri Eğitim ve Savunma Sanayi Alanında İşbirliği

Bu dönemde barış sürecinde yaşanan tıkanıklıklara karşın askeri eğitim ve savunma sanayi alanında yürütülen işbirliği gelişimini sürdürmüştür. Ağustos 2000'de Ha'aretz gazetesinde yayınlanan bir raporda, Türkiye ile askeri eğitim işbirliği çerçevesinde İsrail Ordusunun dünyanın başka hiçbir ülkesiyle paylaşmadığı gizlilikte bilgileri paylaştığı ve iki ülkenin tüm kuvvet unsurlarının karşılıklı yeteneklerini arttırmayı hedefleyen ortak tatbikatlarını tam kapasiteyle yürüttükleri belirtilmiştir. ABD'nin de katılımıyla gerçekleştirilen "Güvenilir Denizkızı" seri tatbikatlarından sonra ilk kez Haziran 2001'de Türkiye ve İsrail, bu kez ABD olmaksızın, bir deniz tatbikatı gerçekleştirmiştir. Basına yansıyan haberlerden, Aksaz üssünü kullanan iki ülke savaş gemilerinin reel savaş ortamına yönelik manevralar yapacağı anlaşılmıştır. Haziran 2001'de ise Türkiye, İsrail ve ABD Hava Kuvvetlerinin de katılımıyla Konya'da *Anadolu Kartalı* kod adlı bir tatbikat düzenlenmiştir. İzleyen yıllarda yineleneyeceği açıklanan tatbikatın Filistin kentlerine yönelik saldırıların yapıldığı bir döneme rastlaması kamuoyunda tartışmalara neden

olmuştur. Haziran 2002’de yapılacak Anadolu Kartalı tatbikatı Ortadoğu Barış Konferansının Türkiye’de yapılması olasılığı karşısında yıl sonunda yapılmak üzere ertelenmiştir.

Savunma sanayi işbirliği alanında ise F-4 ve F-5 modernizasyon projelerinden sonra 2002’ye kadar bir başka projenin devreye sokulmadığı görülmüştür. Bu tıkanıklığın aşılabilmesi için İsraili yetkililer projelerin İsraili firmalara verilebilmesi için en üst düzeyde devreye girerek kulis yapacaklardır. Özellikle M-60 tanklarının modernizasyonu projesinin İsraili IMI firmasına verilmesinden sonra teknik ayrıntılarda yaşanan anlaşmazlıklardan kaynaklanan tıkanıklıkları aşabilmek için Ağustos 2000’de Başbakan Barak, Temmuz 2001’de Savunma Bakanı Benyamin Ben Eliezer ve Genel Kurmay Başkanı Şaul Mofaz, Ağustos 2001’de ise Başbakan Şaron Ankara’yı ziyaret etmişlerdir. Aralık 2001’de tank modernizasyon projesinde önemli bir gelişme yaşanmış, daha önce ihalesiz olarak IMI tarafından gerçekleştirilmesine karar verilen 170 tankın modernizasyon projesi için 15 Aralık 2001’de yeniden uluslararası ihaleye çıkılması kararı alınmıştır. Şubat 2002’de savunma sanayi işbirliği kapsamında yaşanan sorunları görüşmek üzere İsrail Savunma Bakanı Amos Yaron ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Avi Gil Türkiye’ye gelmişlerdir. Görüşmelerde M-60 tanklarının modernizasyonu ve Balckhawk helikopterlerine gece uçuş yeteneği kazandırılması için İsrail tarafından istenen miktarların yüksekliği ile F-4 modernizasyonu projesinin uygulanmasında yaşanan sorunlarla ilgili konuların gündeme geldiği anlaşılmıştır.

Tank modernizasyonu ihalesinin İsrail firması IMI’ya verilmesi kararı Bankalar Kurulu tarafından Nisan 2002’de onaylanmıştır. Tank modernizasyonu ihalesine ilişkin kararın “Savunma Kalkanı Operasyonu” ile aynı günlerde kesinlik kazanması siyasal çevrelerde ve kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Karar pek çok çevre tarafından “İsrail’in saldırgan politikalarına Türkiye’nin olur vermesi” biçiminde değerlendirilmiştir. Milli Savunma Bakanı Sebahattin Çakmakoğlu, kararın, Başbakan ve Genel Kurmay Başkanının da katıldığı Savunma Sanayi İcra Komitesi’nin 8 Mart 2002

toplantısında alındığını, anlaşmayı askıya alma konusunda aynı komitenin yetkili olduğunu belirtmiştir.

Basında ve TBMM’de sürdürülen tartışmalar sırasında dile getirilen eleştiriler Milli Savunma Bakanlığı Genel Sekreterliği tarafından yapılan bir açıklama ile yanıtlanmıştır. Açıklamada kararın gündelik gelişmelerin etkisi altında alınmadığını vurgulayan ifadeler kullanılmıştır. Savunma sanayi alanında bir başka gelişme ise Temmuz 2002’de Türk Hava Kuvvetleri’ne ait 300 helikopterin IMI tarafından moderniz edilmesini öngören bir anlaşmanın imzalanmasıdır. 110 milyon ABD doları tutarındaki proje kapsamında helikoptere lazer, füze uyarı sistemleri ve sinyal karıştırıcı sistemler yüklenecekti. Ağustos 2002’de ise İsrail’den “Harpy” olarak adlandırılan 108 adet insansız bombalı hava aracı satın alındığı, 54 adeti teslim edilen araçlar için 90 milyon ABD doları ödeneceği açıklanmıştır. Sonuç olarak, İsrail’in Filistin kentlerindeki operasyonlarına tepki gösterilerek İsrail ile askeri eğitim işbirliği uygulamalarının durdurulması, savunma sanayi işbirliği projelerinin askıya alınması yolundaki önerilerin hükümet ve askeri çevrelerde kabul görmemiş olması ikili ilişkilerin barış sürecinden bağımsız bir eksende yürütülmesi doğrultusundaki siyasi kararlılığı gösteren bir başka gelişme olmuştur.

İki ülkenin balistik füzelerin yayılması ile beliren tehditler karşısında işbirliği öngören projelere ilgi duyduğu bilinmektedir. Bir yandan Türkiye’nin hava savunma sistemlerini modernize etmek istemesi, öte yandan İsrail’in Irak ve İran’dan gelebilecek balistik füze saldırıları karşısında bölge ülkeleriyle işbirliği yapma gereksinimi askeri işbirliğinin geleceğe yönelik boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu durum, İsrail’e ve Körfez bölgesine yönelik bir saldırı için Türkiye’yi de kapsayan bütünleşik hava savunma erken uyarı sistemleri ve füze tahrip birimlerinin İran’dan kaynaklanabilecek saldırılar karşısında ortaklaşa kullanılabilmesi olasılığını akla getirmektedir. Dolayısıyla, bu alandaki askeri işbirliğinin ABD tarafından desteklenen ve Türkiye ile

İsrail'in yanı sıra Ürdün'ü de kapsayan bir bölge güvenlik sistemi için nüve işlevi göreceği söylenebilir.⁶⁶

3.9. AKP ve Türkiye İsrail İlişkileri

3 Kasım 2008 seçimlerinde AKP, oyların yüzde 30'unu alarak tek başına iktidar oldu. AKP başkanı R. Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklılığından dolayı milletvekili dolayısıyla başbakan olamaması yüzünden, 3 Kasım sonrası kurulan hükümetin başbakanlığını, geçmişte Refah Partisi'nin etkili isimlerinden biri olan Abdullah Gül üstlendi.

28 Şubat sonrası dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun “gerekirse bin yıl sürer” dediği 28 Şubat anlayışı, Türk siyasi hayatında hala etkinliğini sürdürüyordu. Büyük ölçüde eski RP kadrolarına ve tabanına sahip olan AKP de bu durumun farkındaydı ve RP'den çok daha farklı bir imaja, politikaya ve vitrine sahip olduğunu göstermek istiyordu.

İç politikada başörtüsü, dış politikada da İsrail'le ilişkiler, 28 Şubat'tan 3 Kasım sonrası sürece sarkan ve AKP-ordu ilişkilerini tayin edecek olan iki hassas konuydu. AKP yönetimi, her iki mesele konusunda da hassasiyetleri kabartmamaya, askerle iyi geçinmeye özen gösteren bir politika benimsedi.

İsrail ile ilişkiler konusunda ordunun hassasiyetlerinin farkında olan AKP, Avrupa Birliği'nden müzakere tarihi alma konusunu dış politikasının önceliği haline getirdi. Türkiye'deki laik çevreler, AKP'yi Refah Partisi geleneğinin sürdürücüsü olarak görme eğiliminde bulunuyorlardı ve AKP'nin AB üyelik sürecine ilişkin kararlılığına bile şüphe ile bakıyorlardı.

Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP, iktidara geldiği andan itibaren “Milli Görüş” geleneğinden farklı ve uzak bir görüntü sergilemeye özen gösterdi. Parti kimliğini “muhafazakâr demokrat” olarak merkez sağda

⁶⁶ Gencer Özcan, “Türkiye-İsrail İlişkileri”..., s. 355-357.

konu lamaya özen gösteren AKP, medyaya, askeri bürokrasiye ve sermayeye güven vermeye çalıştı.

Refah Partisi'nin iktidarda bulunduğu ortamda, Türkiye İsrail ilişkileri bu partiyi askerle karşı karşıya getirmişti. Dolayısıyla, 28 Şubat darbesinin iç politikadaki temel argümanı “irtica” olarak tanımlanan “İslami” yükseliş olurken, dış politikadaki en önemli argümanı da RP'nin İsrail karşıtlığıydı. Bu şekilde, RP iktidarını devirme çerçevesindeki gerilimler iki noktada toplanmıştı.

28 Şubat sürecinde RP tecrübesinden iyi ders çıkarmış bulunan AKP, bu iki gerilim hattından uzak durmayı yeğledi. AKP iktidarı döneminde laiklerin iç politika alanında oluşturdukları “irtica” gerilim hattı işlevsellik potansiyelini koruyor olsa da, dış politikadaki konjonktür İsrail ile ilişkileri bir gerilim odağı olmaktan çıkarmıştı.

Zira 1990'lı yılların sonuna kadar “Ortadoğu Barışı” çerçevesinde FKÖ de dahil olmak üzere neredeyse tüm Arap rejimlerinin İsrail'in elini sıkma yarışına girdiği bir sırada Erbakan'ın İsrail karşısındaki soğuk duruşu, RP'yi dış destekten mahrum bırakmıştı.

Fakat AKP'nin iktidar olduğu sırada “Ortadoğu Barışı” ölmüş, İsrail dünyadan yalıtılmıştı. Dolayısıyla, AKP'nin İsrail ile ilişkiler konusunda mesafeli, soğuk, hatta kınayıcı bir dil kullanması RP'ye yönelik tepkiselliğin bir benzerinin AKP'ye yönelmesine engel oluyordu.

AKP, iktidarı “İsrail'in Filistinlilere yönelik soykırım yaptığını” söyleyen Ecevit'ten devralmıştı. Dolayısıyla İsrail Dışişleri Bakanı David Levy'ye randevu vermek istemeyen Erbakan'ın başına açılan bela, 2004 Ekim'inde Şaron'a randevu vermeyen Erdoğan'ın başına açılmamıştı. Aynı şekilde İsrail için “soykırım” sözcüğünü kullanmasından dolayı Ecevit'e yöneltilen eleştirilere kıyasla, İsrail'i “devlet terörü” uygulamakla suçlayan Erdoğan'a yöneltilen eleştiriler çok daha cılızdı.⁶⁷

⁶⁷ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 329-330.

Tayyip Erdoğan'ın İsrail'e yönelik sert mesajları ve Şaron'u kabul etmemesi, gerek halk nezdinde gerekse Arap dünyasında memnuniyet yaratmaktaydı. AKP yönetimindeki Türkiye, 1 Mart tezkeresinin reddiyle ve İsrail'e karşı soğuk tutumuyla, dünya genelinde saygınlığını arttırmıştı.

1 Mart 2003'te Meclis'te oylanan yurt dışına asker göndermeye ve yabancı ülke askerlerinin Türkiye'de bulunmasına izin vermeye ilişkin Başbakanlık tezkeresi, Anayasa'nın öngördüğü salt çoğunluğa ulaşamadığı için reddedilmişti.

AKP'nin tezkere krizinden dolayı ABD ile ve Erdoğan'ın “devlet terörü” sözünden dolayı da İsrail ile zıt noktalarda kalması, sahip olduğu güçlü ve etkin politikalarından değil, tamamen kendi dışındaki konjonktürden kaynaklanmaktaydı.

AKP iktidarının başörtüsü vs. gibi halkın İslami talepleri ile ilgili konularda ordu karşısında edilgen tavrı ortadayken, ABD ve İsrail ile ilişkiler gibi temel konularda orduya rağmen bağımsız bir politika ortaya koyabildiği söylenemez. ABD ve İsrail ile ilişkilerde zaman zaman yaşanan pürüzler, bu ülkelerle ilişkilerin özüne zarar verecek cinsten değildir.

İsrail'in “soykırım” yapmakla suçlandığı Ecevit döneminde Türkiye, İsrail'e 650 milyon dolarlık tank modernizasyonu projesini ihalesiz olarak vermişti. Ayrıca, 2002 yılının Ağustos ayında İsrail'e 90 milyon dolar ödenerek 108 tane Harpy adlı insansız savaş uçağı almıştı. Askeri sanayine ilişkin bu dev ticari ilişkinin yanında İsrail'le ortaklaşa yapılan deniz tatbikatlarına “Anadolu Kartalı” adlı bir hava tatbikatı eklenmiş ve stratejik ilişkiler gelişerek sürdürülmüştü.

Bu durum, AKP döneminde de aslında değişmemişti. Zira başbakan düzeyinde, İsrail'i teröristlikle suçlayan Türkiye, İsrail'le “Anams” akıllı füzeleri, “Litening” gece uçuş sistemleri, elektronik harp kameraları, insansız

hava araçları ve tank modernizasyonu gibi askeri sanayiye ilişkin 800 milyon dolarlık bir ticari ilişkinin müzakerelerini sürdürmekteydi.⁶⁸

3.9.1. AKP'nin İsrail'le İlişkileri Yumuşatma Çabaları

AKP iktidarının İsrail'e yönelik çıkışları tamamen konjonktürel bir durumdu. AKP halkın sempatisini toplama noktasında bu durumdan karlı çıkmıştı.

Şaron'un kabul edilmemesi, İsrail için "devlet terörü" ifadesinin kullanılması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde soğuk rüzgârlar estirdiyse de, AKP hükümeti, İsrail ile ilişkileri yumuşatmak için gereken çabayı da gösterdi.

21 Temmuz 2004'te Mısır'ın başkenti Kahire'de altıncısı yapılan "Irak'a Komşu Ülkeler Dışışleri Bakanları Toplantısı"nda, İsrail'in Kuzey Irak'taki faaliyetleri gerekçe gösterilerek Suriye ve İran tarafından kınanması, AKP hükümetinin girişimiyle engellendi. Toplantıda İran ve Suriye, İsrail'in Irak içinde Kürt gruplarla yürüttüğü gizli faaliyetleri gündeme getirmiş ve ortak tavır konmasını istemişti. Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ise, Kahire'deki Irak toplantısında, İsrail'i hedef alan bu girişime destek vermemiş ve İsrail'in bu çerçevedeki kınanmasının önüne geçilmişti.

AKP, açıkça 2003 ve 2004 yıllarında İsrail ile yaşanan gerilimleri azaltmak istemekteydi. Dışışleri Bakanı Abdullah Gül'ün ve AKP'li bazı milletvekillerinin İsrail'e bu çerçevede ziyaretleri olduysa da bu konudaki son noktayı Tayyip Erdoğan'ın koyması bekleniyordu.

Nitekim, Tayyip Erdoğan'ın 1 Mayıs 2005'te planlanan İsrail gezisi öncesinde İsrail'e bir jest daha yapıldı ve 22 Nisan'da 183 milyon dolarlık bedelle İsrail'in Elbit firmasıyla Heron adı verilen insansız hava aracı konusunda sözleşme imzalandığı açıklandı.

⁶⁸ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 332-333.

3.9.2. Tayyip Erdoğan'ın İsrail Ziyareti

AKP yönetiminin, İsrail'le ilişkilerini düzeltme yönünde attığı en büyük adım, Tayyip Erdoğan'ın 1 Mayıs 2005'te yaptığı İsrail gezisi oldu. Tam bir yıl önce İsrail ile ilişkilerde sert rüzgârlar eserken bir yıl sonra ortaya çıkan bu bahar havası kuşkusuz birdenbire olmamıştı.

AKP, iktidara geldikten sonra, dış politika önceliğinin merkezine yerleştiği AB üyeliği sürecinde müzakere tarihi almış, aradan aylar geçmesine rağmen müzakere heyetini belirlememişti. Bu arada AB çevreleri, başta Kıbrıs, Kürt meselesi ve Ermeni meselesi olmak üzere birçok konuda Türkiye'yi zorlayacak taleplerde ve eleştirilerde bulunuyordu.

2005 yılına girildiğinde, AKP'nin ABD ile de ilişkilerinin çok iyi olduğu söylenemezdi. 3 Kasım seçimlerinden sonra Tayyip Erdoğan aldığı hapis cezasından dolayı milletvekili seçilememiş, dolayısıyla da başbakan olamamıştı. Erdoğan, o dönemde resmi hiçbir sıfatı olmaksızın, sadece AKP lideri olarak gittiği ABD'de Başkan Bush tarafından kabul edilmişti.

Bu durum içeride, ABD'nin Tayyip Erdoğan'a ve AKP'ye desteği biçiminde yorumlanmıştı. Yapılan değerlendirmelere göre, Irak işgaliyle Ortadoğu'ya demokrasi getirme iddiasını sıkça vurgulayan ABD Tayyip Erdoğan liderliğindeki "ılımlı İslamcı" AKP'yi Ortadoğu için bir model olarak ortaya koymak istemekteydi.

Hatta ABD yönetimi, 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi meselesinde "ordunun liderlik rolünü iyi oynamadığını" belirterek AKP'den daha çok orduyu suçlamıştı. Aslında Türkiye'deki kurumlarla ilişkileri düşünüldüğünde, ABD'nin geleneksel olarak en sağlam ve köklü ilişkileri ordu ile olmuştu. Bu bakımdan ABD'nin desteğini ordudan çekip siyasi iradeye kaydırması, AKP'yi içeride rahatlatmıştı.

AKP'nin 2003'ten itibaren arkasında gördüğü ABD desteği, Irak'ta ve Filistin'de yaşanan gelişmelerden olumsuz etkilenmeye başladı. Irak'ta Ebu

Gureyb cezaevinde yaşanan işkence olayları, Felluce'de yapılan katliam ve Süleymaniye'de Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi; Filistin'de ise Şeyh Ahmed Yasin ve Abdülaziz Rantisi'nin öldürülmeleri, Türk kamuoyunda rahatsızlıklar yaratmıştı.

Fakat Türkiye-İsrail ilişkileri, bir takım siyasi demeçlerden etkilenmeyecek kadar köklü ve sağlamdı. Aynı zamanda, AKP iktidarının ilk iki yılı içerisinde yaşanan bir takım olumsuz gelişmelere rağmen son derece iyi gidiyordu. Bu açıdan Erdoğan'ın 1 Mayıs ziyareti, sadece bir siyasi ayar olmaktaydı.

Erdoğan'ın İsrail ziyaretinde ağırlıklı konular askeri alanlarla ilgili olmakla birlikte, sivil alanlarla ilgili konularda da görüşmeler ve anlaşmalar yapıldı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail ziyareti sırasında, iki ülke arasında sınaî araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde işbirliği ile ilgili bir anlaşma imzalandı.

Askeri sanayi dışındaki ticari ilişkilerde en çok gündeme gelen ve yıllardır üzerinde müzakere edilen konulardan biri de, Manavgat suyunun İsrail'e satışı meselesiydi. İsrail içinde bu konuda uzun süre tartışma yaşanmıştı. İsrail içindeki sağcı kesim, su gibi stratejik bir meselede dışarıya bağımlı olmak istemiyor ve deniz suyunun artırılması projesine ağırlık verilmesi gerektiğini söylüyordu. Sol kesim ise, deniz suyunun artırılmasının pahalı ve uzun süreli bir proje olduğunu ve ihtiyacın acilen karşılanabilmesi ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilebilmesi için Manavgat suyunun satın alınması gerektiği görüşünü savunuyordu.

İsrail içindeki bu tartışma ve Türkiye ile pazarlıklar 6-7 yıldır devam etmekteydi. Türkiye'nin satmayı çok istediği Manavgat suyu konusunda Şaron, taşıma ile ilgili bazı pürüzler aşılır aşılmaz bu suyu mutlaka alacaklarını ifade etti.

Buna karşılık Türk heyeti de, İsrail'in GAP bölgesinde kazandığı ancak tasarruf önlemleri nedeniyle bütçe dışı bırakılan altı sulama projesi konusunda Şaron'a güvence verdi. Türk heyeti, yatırım bütçesi arttırıldığında bu projelerin yine İsrail'e verileceği garantisini verdi.⁶⁹

3.9.3. Erdoğan'ın Ziyareti Ve İlişkilerin Askeri Boyutu

İsrail'le daha önce 170 M-60 tankını, 54 F-4 jet savaş uçağını, 48 F-5 savaş uçağını toplu anlaşma çerçevesinde modernize etmesi konusunda anlaşmaya varılmıştı. Bu anlaşma savunma alanında personel değişimlerini ve ortak tatbikatları da içermekteydi.

Arama kurtarmaya yönelik deniz tatbikatlarının dışında her yıl Türk, ABD ve İsrail kuvvetlerinin katıldığı "Anadolu Kartalı" adlı ortak hava tatbikatları da yapılmaktaydı.

"Anadolu Kartalı" adlı tatbikat daha önce başlatılan "Güvenilir Denizkızı" adlı deniz tatbikatından çok farklıydı. Çünkü "Güvenilir Denizkızı" tatbikatı Akdeniz'de gerçekleştirilen bir arama kurtarma tatbikatıydı ve stratejik olmaktan çok iki taraf ilişkisi açısından siyasi anlamlar taşımaktaydı.

Fakat Anadolu Kartalı tatbikatında Türkiye, ABD ve İsrail tarafından kullanılan F-16'lar, "havadan havaya savaş", "havadan karaya savaş" ve "havada yakıt ikmali" tatbikatı yapmaktaydı. Yani bu tatbikat, önceki gibi arama kurtarma değil, açıkça savaş tatbikatıydı ve üç ülke askerleri arasında savaş tecrübesini geliştirmeyi amaçlamaktaydı.

Erdoğan'ın İsrail ziyareti, iki taraf arasında bir askeri işbirliği zeminine dayalı olarak gerçekleştiriliyordu.

İsrail ziyaretinde yer alan Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Erdoğan İsrail'den ayrıldıktan sonra iki gün daha İsrail'de kaldı.

⁶⁹ Alptekin Durusnoğlu, *a.g.e.*, s. 338-346.

Vecdi Gönül'ün Başbakan'dan sonra İsrail'de iki gün daha kalmasına sebep olan husus, askeri alanlarla ilgili görüşmelerdi.

Gönül, İsrailli askeri yetkililerle ortak savunma projeleri üzerine görüştü. Bunlar arasında Arrow-2 ve Popeye-2 füzelerinin ortak üretimi, 30 adet F-4 Phantom uçağının modernizasyonu, M-60 tanklarının modernizasyonu, Harpy adlı insansız saldırı uçaklarının alımı gibi hususlar bulunuyordu.

Başbakan Erdoğan'ın Şaron'la yaptığı bir telefon görüşmesinden dört gün sonra, 19 Nisan'da Türkiye İsrail ile 183 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşma, üç insansız hava araç sistemi, on gizli takip donanımı ve yer kontrol istasyonlarının satın alınmasını kapsamaktaydı.

Erdoğan'ın İsrail gezisinin savunma sanayi ile ilgili gündemlerinden biri de, Harpy-2 adı verilen sistemlerin ihale açılmaksızın İsrail'in IAI (İsrail Havacılık Sanayi) şirketinden alınmasıydı. Yaklaşık 48 mini uçağın alımı için 80 milyon dolar ödenmesi öngörülüyordu.

İsrail'in IAI, IMI, Elbit ve Rafael tesislerini gezen Vecdi Gönül, İsrail ile yürümekte olan projelerin bedelinin 880 milyon dolar olduğunu belirtmiş ve bir önceki hafta imzalanan 183 milyon dolarlık insansız hava araçları projesiyle bu rakamın 1 milyar doların üzerine çıkacağını ifade etmişti. Yani Erdoğan'ın 1 Mayıs gezisi ile İsrail savunma sanayi 1 milyar doları aşkın bir ticaret elde etmiş oldu.

Tayyip Erdoğan'ın 1 Mayıs ziyaretinin İsrail açısından en önemli yanlarından biri de, 2004 Mayıs'ında durdurulan tank modernizasyonunun yeniden başlatılacak olmasıydı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail ziyareti öncesi, M-60 tank modernizasyonu projesindeki pürüzleri gidermek için Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile İsrail'in IMI firması arasında mutabakat muhtırası imzalandı. Ödemeleri durdurulan 687,5 milyon dolarlık proje konusunda iki ülke savunma

yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde, modernizasyona ilişkin ilk anlaşma değiştirildi. İsrail firmasına yapılacak ödemeler ise yeni bir takvime bağlandı.⁷⁰

3.9.4. Askeri Modernizasyonun Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi Üzerindeki Etkisi

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra iki kutuplu dünyaya özgü askeri yapılanmalar tartışılmaya başlandı. Özellikle Körfez Savaşı sırasında ABD ordusunun askeri teknoloji alanında sahip olduğu üstün kabiliyetin görülmesi, Türkiye'de ordunun sahip olduğu araç ve donanımların modernliğini ve güncelliğini tartışmaya açtı.

Soğuk Savaş sırasında “Sovyet tehdidine” dayalı olarak NATO kapsamında büyük ölçüde ABD yardımıyla teçhiz edilen Türk ordusu, Soğuk Savaş sonrası süreçte elindeki askeri araç ve silahların modern teknolojiye uygun olmadığını fark etti.

Ayrıca, Soğuk Savaş dönemi şartlarında NATO çerçevesinde Türkiye'ye verilen askeri rolün ve Türkiye'nin tehdit algılamasının da 1990'lı yıllarda değişmeye başladığı görüldü.

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde NATO'nun Güneydoğu Avrupa müttefikiydi. O dönemde NATO çerçevesinde ortaya konan tehdit değerlendirmesi öncelikli tehdit olarak Sovyetler Birliği'ni işaret ediyordu.

Güçlü bir ulusal savunma sanayine sahip olmayan Türkiye, askeri açıdan “Sovyet tehdidine karşı” NATO bünyesinde büyük ölçüde ABD askeri yardımlarıyla silahlandırılmıştı.

Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslarda oluşan stratejik boşluk, yeni tehdit değerlendirmelerini gündeme taşıdı. NATO karşısında artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Varşova Paktı gibi büyük bir askeri blok söz konusu değildi ve NATO bünyesinde

⁷⁰ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s.346-349.

yapılan tehdit değerlendirmesinde, “uluslararası terörizm”, “etnik bölgesel çatışmalar”, ve “köktenci dini hareketler” birer tehdit olarak ortaya konuyordu.

Artık Varşova Paktı gibi bir tehdidin olmaması ve ortaya konan yeni tehditler orduların geleneksel yapılarını da tartışmaya açıyordu. Soğuk Savaş dönemi için gerekli görülen kalabalık asker sayısına dayalı büyük ama hantal ordu yapısı yerine; asker sayısı bakımından küçültülmüş, modern teknolojik araçlarla donatılmış askeri birlikler gündeme geliyordu.

Körfez Savaşı adeta yeni ordu yapılanmasının sergilendiği bir savaş fuarı olmuştu. Dünya, ABD'nin üstün teknolojik özelliklere sahip silahlarla Irak'ın tüm hava savunma sistemini bir anda etkisiz kılışını izlemiş ve elektronik harbin önemini kavramıştı.

Körfez Savaşı sırasında yaratılan ABD imajı, o dönemde ABD ile yakın bir işbirliği sergileyen Turgut Özal yönetimindeki Türkiye'yi de çok etkilemişti. Türk ordusunun asker sayısı bakımından küçültülmesi, bu şekilde yapılacak tasarrufla, profesyonel askerlerden oluşan, hızlı ve teknolojik araçlara sahip bir ordunun yapılandırılması gündeme getirilmişti.

1990'lı yılların başında saldırılarını etkili hale getirmeye başlayan PKK karşısında klasik ordu yapılanmasıyla görünür bir başarı sağlanamaması da, profesyonel askerlerden oluşmuş, küçültülmüş ve modern silahlarla donatılmış ordu ihtiyacını daha hissedilir hale getirmişti.

Türk ordusunun elinde bulunan, ABD askeri yardımıyla tedarik edilmiş birçok silah İkinci Dünya Savaşı'ndan kalmaydı ve bu silahlar, Soğuk Savaş sonrası ortaya konan tehdit algılamalarına cevap vermemekteydi.

Türkiye, 1996 yılında başlattığı uzun dönem siyasi-askeri stratejisinde merkezi bir öneme sahip olan askeri modernizasyon projesine; ilk 8-10 yıllık dönem için 25-30 milyar dolar, gelecek 30 yıllık dönem için ise 150 milyar dolarlık bir tutara varan bütçe ayırdı.

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler, bu askeri modernizasyon projesinin önünde büyük engellemeler oluşturdu. Bununla birlikte, ordunun harcamalarının hiçbir zaman mecliste tartışma konusu yapılmaması ve dikkatli bir incelemeden geçirilmemiş olması, modernizasyon projesinin her şeye rağmen sürdürülmesini sağlamıştı.

1996 yılından bu yana M-60 tanklarının modernizasyonu ve ana muharebe tank üretimi, F-4, F-5 ve F-16 savaş uçaklarının modernizasyonu ve taktik taarruz helikopteri tedariki, askeri modernizasyon programının en öncelikli hususları olarak ortaya kondu.

Sadece üç hususta bile ortaya çıkan rakam, yaklaşık olarak 10 milyar dolara tekabül etmekteydi. Türkiye'nin ABD ile ilişkileri düşünüldüğünde, Türkiye'nin askeri modernizasyon projesinin ABD ve müttefikleri için büyük bir pazar sunduğu görülmektedir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren fiilen başlatılan askeri modernizasyon projesinin günümüze kadar olan seyri göz önünde bulundurulduğunda, bu projenin ülkenin sadece ekonomisini değil, güvenlik stratejisini de etkilediği görülmektedir.

Türkiye, elindeki demode olmuş askeri araçların ve silahların modernize edilmesi konusunda öncelikle askeri açıdan bağımlı bulunduğu ABD'ye ve AB ülkelerine müracaat etti.

Almanya'nın, verdiği tankların PKK ile savaşta kullanılmaması şartını dayatması ve ABD'nin modernizasyon konusunda sürekli olarak İsrail'i işaret etmesi gibi sebepler, Türkiye'nin askeri sanayi alanında İsrail'e yönelmesinin gerekçeleri olarak ortaya kondu.

Öte yandan ABD'liler, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Türkiye'nin stratejik pozisyonunun da değiştiğini; Türkiye'nin fakir ve küçük bir kanat ülkesi konumundan Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerini

içine alan çeşitli stratejik bölgelerde “eksen ülke” konumuna yükseldiğini telkin ettiler.

Bu ifadeleri, Türkiye’de kelimesi kelimesine en çok dillendiren kişi, 1996’dan 1998’e kadar Genelkurmay 2. Başkanı olan Orgeneral Çevik Bir’di. Türkiye üzerinde yapılan bu rol belirlemesi sonrasında Çevik Bir, 23 Şubat 1996 tarihli Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmasını imzalayarak Türkiye-İsrail ilişkilerini “stratejik işbirliği” düzeyine taşımaktaydı.

O dönemde Türkiye ile İsrail arasındaki toplam ticaret hacmi 150 milyon dolar civarında bulunuyordu. Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması ile başlayan Türkiye-İsrail stratejik ilişkisi, iki sene içerisinde inanılmaz bir hız ve kapsam içinde geliştirildi.

İki taraf arasında ortak tehdit değerlendirmelerinin yapıldığı “stratejik diyalog toplantıları” ve “savunma sanayi işbirliği anlaşmaları” Türkiye’nin ulusal güvenlik stratejisini de, savunma sanayi yapısını da, dış politika tutumunu da büyük ölçüde yeniden yapılandırdı.⁷¹

4. SONUÇ

“Orta Doğu Bağlamında Türkiye-İsrail Güvenlik İlişkileri” konulu tezimi hazırlamak amacıyla birçok kitap ve makale okudum. İsrail’i ve Türkiye ile ilişkilerini eleştirmek maksadıyla o kadar temelsiz savlarla ortaya çıkan ve hatta sözde bilim adamları tarafından yazılmış kaynağa rastladım ki bu kadarını beklemiyordum. Marksizmin ve Rusya’daki Ekim Devrimi’nin bir Yahudi oyunu olduğundan⁷², Birleşmiş Milletler’in Yahudilerin çıkarlarına hizmet eden bir örgüt olduğuna⁷³, bugün için İsrail’i ziyaret etmenin dinen haram olacağına kadar birçok esere rastladım⁷⁴. Bunun yanında, ayakları yere basan, bilimsel

⁷¹ Alptekin Dursunoğlu, *a.g.e.*, s. 352-355.

⁷² Cemal Anadol, *İsrail ve Siyonizm Kısacasında Türkiye*, 4. Baskı, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2004, s. 140.

⁷³ Hakan Yılmaz Çebi, *İsrail’in A Planı*, Nokta Kitap, İstanbul 2006, s. 81.

⁷⁴ Demirel’in Ortadoğu Çıkartması ve İsrail’le Aşk İlişkisi, <http://www.vahdet.com.tr/filistin/dosya3/0765.html>, (12.12.2007)

olma kaygısı güden ve Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini Türkiye'nin stratejik menfaatleri açısından değerlendiren kaynaklardan çok istifade ettim.

Mayıs 1949 yılında resmi tanıma ve 9 Mart 1950'de Seyfullah Ersin'in Tel-Aviv'e elçi olarak atanmasıyla başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri, 1990'lı yıllara kadar çeşitli faktörlerin etkisi altında seyir etti⁷⁵. 1993'te başlayan Oslo Süreci, sadece Filistin'in İsrail'i tanınması yönünde değil, Filistin Yönetimi adı altında Filistinliler için bir devlet-inşası süreci başlatması açısından da önem arz ediyordu⁷⁶. Bu süreç ile Türkiye, İsrail arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler artmış ve ilişkiler stratejik işbirliğine doğru gelişmiştir.

1994'te gerçekleşen Başbakan Çiller'in İsrail ziyareti, Orta Doğu'da önemli yankılar uyandıran bir gelişme oldu. Bu ziyaret esnasında Manavgat suyunun İsrail'e satılması konusunda bazı ön anlaşmalar gerçekleştirildi. En önemlisi ise güvenlik ve istihbarat konusunda karşılıklı işbirliğini öngören anlaşma oldu⁷⁷.

AKP iktidarı ile birlikte İsrail, AKP hükümetinin "İslami karakterinden" endişe etti. Türk tarafı da, İsrail'in Irak'ın geleceğine dair fikirlerinden emin olamadı. Fakat İsrail ile Filistin'in barış masasına oturması Ankara-Tel Aviv ilişkilerini rahatlattı. Kudüs-Tel Aviv demiryolu hattının Türk firmaları tarafından yenileniyor olması, Türkiye'de iş yapan İsraili firma sayısının 2 bin 500'ü bulması, her yıl 300 bin İsraili turist Türkiye'ye geliyor olması ilişkilerin hangi noktalara vardığının göstergesi idi⁷⁸.

AKP hükümetinin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Filistin lideri Arafat'ın ölümünün ardından Filistin'in yeni liderini seçmeye hazırlandığı bir

⁷⁵ Türkiye-İsrail İlişkileri Faktörü, <http://suriye.ihh.org.tr/turkiyeisrail/turkiyeisrail.html>, (12.12.2007)

⁷⁶ Ahmet Selim Tekelioğlu, Sezer'in Ortadoğu Ziyareti, http://www.setav.org/index.php?option=com_content&task=view&id=224&Itemid=29, (12.12.2007)

⁷⁷ Çilleri'nin İsrail Ziyareti, <http://www.vahdet.com.tr/filistin/dosya3/0722.html>, (12.12.2007)

⁷⁸ Ayşe Karabat, Türkiye-İsrail İlişkileri Üzerine Gariplikler, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=151272>, (12.12.2007)

dönemde, İsrail, Filistin ve Ürdün'ü kapsayan Orta Doğu turuna çıktı⁷⁹. Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 3-5 Ocak 2005 tarihleri arasında İsrail ve ardından Filistin'e gerçekleştirdiği ziyaretler birkaç açıdan önem taşımaktaydı. AKP'nin iktidara gelmesinden beri ilk üst düzey ziyaret olması, ziyaretin Türk dış politikasındaki yeni sürece, açılıma da örnek teşkil etmesi açısından bir gösterge teşkil etmesi bakımından bu ziyaret oldukça önemliydi⁸⁰.

AKP hükümetinin Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ün ardından Başbakan Erdoğan da İsrail'i ziyaret etti. Bu ziyaretin gerçekleşmesi, Refahiyol hükümetinin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın İsrail'le imzaladığı askeri işbirliği anlaşmalarının ardından, Erdoğan'ın da bir güvenlik ve istihbarat işbirliği anlaşması imzalayacak olması, Manavgat suyu anlaşması, yılda 2 milyar dolara ulaşan İsrail'in ticaret hacminin Filistin ile ekonomik imkânların birleştirilmesi ile sıçrama yapması beklentisi, Türk ve İsrail başbakanları arasında siyasi diyalogu arttırmak ve “yanlış anlamaları ve dil sürçmelerini önlemek” amacıyla düşünülen kırmızı telefon hattı ve İsrail ile ilişkiler kötü gittikçe ABD ile daha fazla sorun yaşandığının, üstelik Filistin'e destek olmak için imkânların da daraldığının AKP hükümeti tarafından fark edilmesi açılarından önemliydi.

Bu ziyaretlerin ardından, İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dış İşleri Bakanı Tzipi Livni ilk resmi dış ziyaretini Türkiye'ye yaptı. Livni, Orta Doğu'da iki devletli çözüme inandıklarını söyledi ve Hamas yönetimi terörü kınamadıkça Filistin'i tanımlarının söz konusu olamayacağını vurguladı⁸¹.

Şubat 2008'de İsrail Başbakanı Olmert'in Türkiye ziyareti ise tek başına anlamlı değildir; ancak ABD Dış İşleri Bakanı Rice'ın Orta Doğu turu ve Türkiye'nin siyasi ve askeri kanadının en üst makamlarının ABD ziyaretleri ile birlikte düşünüldüğünde anlamlıdır. Türkiye-İsrail ilişkileri şu iki unsur

⁷⁹ Gül'ün En Hassas Ziyareti, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139286>, (12.12.2007)

⁸⁰ Oytun Orhan, Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine, <http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyareti.html>, (12.12.2007)

⁸¹ Aslı Aral, Türkiye-İsrail İlişkileri Mükemmel, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-05-29-voa13.cfm?moddate=2...>, (08.01.2010)

anlaşılmaksızın analiz edilemez. Birincisi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ABD faktörü denklemin önemli bir belirleyenisidir. İkinci olarak, Türkiye-İsrail ilişkilerini bir Müslüman-Yahudi ilişkisi olarak algılamak doğru değildir⁸².

Önemli çevrelerce, Türkiye-İsrail arasındaki iyi ilişkilerin Türkiye'ye şu avantajları getirdiğinin tespiti yapılmaktadır.

“1994 tarihli Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması Türkiye'ye, PKK'yi destekleyen Suriye, İran ve Yunanistan'a karşı bir müttefik bulma şansı vermiştir.”

“Kafkasya'daki Rusya-Ermenistan-İran işbirliğine karşı oluşturulan Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan-İsrail yakınlaşması ile Türkiye'nin ilk elde ettiği somut kazanç, PKK'ya karşı verilen mücadelede ABD ve AB'den askeri teknoloji ve istihbaratın İsrail'den sağlanması olmuştur.”

“Türkiye, İsrail istihbaratının yardımları sayesinde, Suriye ve İran hakkında istihbarat bilgilerine de ulaşmış ve Orta Doğu'da stratejik derinlik kazanmıştır.”

“Türkiye, İsraililer için cazip bir turizm merkezi haline gelmiş, bunun sonucunda turizm gelirleri önemli ölçüde artmıştır.”

“İsrail'in sahip olduğu ileri tarım teknolojisi, Türkiye'nin GAP'ta yapacağı üretime büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye üzerinden İsrail'e su, doğalgaz, optik kablo, elektrik taşıyacak hatların tamamlanması ise Türk-İsrail ilişkilerinin stratejik işbirliğine ulaşmasının alt yapısını oluşturacaktır.”⁸³

90'lı yılların sonuna gelindiğinde Türkiye-İsrail yakınlaşması diplomatik boyutların ötesinde uygulamaya konulan ekseri ekonomik nitelikli anlaşmalarla stratejik bir anlayış birliğine dönüşmüştür. Türkiye, aldığı kararlarla İsrail ile ilişkilerini, Arap-İsrail çatışmasından önemli ölçüde

⁸² Hakan Çopur, Ortadoğu: Türkiye-İsrail İlişkileri Üzerine Bir Analiz, <http://www.Dusuncegundem.com/sayi-28/ortadogu-turkiye-israil-iliskileri-uzerine-bir-...>, (12.12.2008)

⁸³ İsrail ile İlişkiler, <http://www.doguturkistan.net/modules.php?name=News&file=article&sid=2702>, (12.12.2007)

bağımsız, özel bir ilişki olarak algıladığını ortaya koymuştur. 1996'dan bugüne gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlere ve askeri eğitim işbirliği ve savunma sanayi alanında yürütülen işbirliği projelerine bir bütün olarak bakıldığında bu olgu açıkça görülmektedir. Ortadoğu barış sürecinin tıkanıdığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olduğu dikkate alındığında, bu ziyaretler ve işbirliği projelerinin Ankara'daki ulusal güvenlik çevrelerince, İsrail ile ilişkilerin Arap ülkeleriyle ilişkilerden bağımsız düzeyde ele alındığını göstermektedir

Türkiye'nin İsrail ile yaklaşması bölgede yalnızlık içine düşmesi bir yana, bölge ülkeleri gözündeki ağırlığının artmasına neden olmuştur. Ankara'nın bir yandan Arap ülkelerini destekleyen tutumu sürerken, bir yandan da İsrail ile yaklaşma politikasını yürütebilmesi, karşı ittifakların oluşması için gereken zeminin oluşmasını engellemiştir. Türkiye-İsrail yaklaşması, 1996 anlaşmalarının kamuoyuna açıklanmasından sonra sıklıkla dile getirildiği gibi, Ortadoğu'da yalnız kalmasına değil, diplomatik etkisinin artmasına neden olan bir etkene dönüşmüştür. Arap başkentlerinde hissedilen bu etkinin düzeyini barış sürecinin kesintiye uğradığı dönemlerde Ankara'ya yönelen diplomatik trafiğin ne denli yoğunlaştığına bakarak anlamak mümkündür. Yakınlaşmanın Türkiye ile Filistin Özerk Yönetimi arasındaki ilişkileri bozacağına ilişkin öngörüler de gerçekleşmemiştir. Bu öngörülerin tersine, Filistin yetkililerinin Türkiye'nin İsrail nezdinde sahip olduğu ağırlığı kendi istekleri doğrultusunda kullanması için çağrıda bulunduğu örnek olaylarla karşılaşılmıştır.

Kaldı ki, Türkiye'nin İsrail ile yaklaşma politikası gütmek konusundaki istekliliği, Filistin sorununa haktanır bir çözüm bulunması yolundaki çabalarına yoğunluk kazandırması gerekliliği ile çelişmemektedir. İsrail ile ilişkilerini ekonomik, siyasal ve askeri alanlarda çeşitlendirmiş ve geliştirmiş bir Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinde karşılaşılan sorunların aşılması sırasında Filistin yönetimine daha fazla destek sağlayabileceği açık bir olgudur.

Bir başka deyişle, bir yandan uluslararası anlaşmaları uygulamak konusunda isteksiz davranan İsrail hükümeti karşısında Filistin yönetimi desteklenirken, öte yandan İsrail’le stratejik anlayış birliğine girilmesi çelişkili bir tutum değildir. Kaldı ki, Türkiye İsrail yaklaşması karşısında Filistinli yetkililerin sergiledikleri ölçülü tutum ilgi çekicidir.

Askeri yaklaşmanın Ortadoğu’da herhangi bir karşı ittifaka neden olmamasına karşın, Kafkaslarda ve Balkanlarda karşı oluşumlara yol açmış olması çarpıcı bir olgudur. Yakınlaşma, Yunanistan’ın 90’lı yılların ikinci yarısında başlattığı “çevreleme” politikasına ivme kazandırmasına neden olmuş, İran, Suriye ve Ermenistan’ın Atina’dan gelen işbirliği çağrılarına olumlu yanıt verdiği gözlemlenmiştir.

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin, eğitim, savunma sanayi ve sınıflandırılmış bilgi alışverişini içeren kapsamlı bir ilişki olduğu ve başka alanlara genişleme eğilimi sergilediği görülmektedir. Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasının imzalanmasını izleyen dönem boyunca işbirliği çalışmalarının, karşılaşılabilecek bir bunalım durumunda, gereken önlemleri hızla devreye sokabilecek altyapı ve düzeneklerin yaratılmasına yönelik girişimler olduğu açıklık kazanmıştır. İki ülkenin orduları arasında uyum ve eşgüdüm olanaklarının artırılmasına yönelik çalışmalar, savunma çevrelerinden yapılan açıklamalar ışığında ele alındığında, askeri işbirliğinin, beklenmedik durumlar karşısında ortak harekât yapabilme yeteneği elde etmeye yönelik çabalar olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁴

---

⁸⁴ Gencer Özcan, Türkiye-İsrail İlişkileri..., s. 357-358.

5. KAYNAKÇA

5.1 Kitaplar

Akdevelioğlu, Atay- Kürkçüoğlu, Ömer, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, Derleyen: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Anadol, Cemal, *İsrail ve Siyonizm Kıskaçında Türkiye*, 4. Baskı, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2004.

Arafat, Mohammad, *İsrail’in Kuruluşu ve Afrika Politikası*, Derya Kitabevi, Trabzon 2007.

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, İstanbul 2007.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara t.y.

Çebi, Yılmaz Hakan, *İsrail’in A Planı*, Nokta Kitap, İstanbul 2006.

Dursunoğlu, Alptekin, *Stratejik İttifak*, Anka Yayınları, İstanbul 2005.

Erhan, Çağrı- Kürkçüoğlu, Ömer, “Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt II, Derleyen: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Kasım, Kamer, “Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Derleyen: İdris Bal, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006.

Koç, Malike, Bileydi, *İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri, 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2006.

Özcan, Gencer, “Türkiye İsrail İlişkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen: Faruk Sönmezöğlu, Der Yayınevi, İstanbul 2004.

Özcan, Gencer, “Türkiye İsrail Yakınlaşmasında İlk On Yılın Ardından”, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Derleyen: Mustafa Aydın, Çağrı Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

Taşkın, Hasan, *İsrail, Hamas, Hizbullah Kıskaçında Türkiye*, Neden Kitabevi, İstanbul 2007.

Uslu, Nasuh, *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*, Anka Yayınları, İstanbul 2006.

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ Basım, Ankara 2004.

5.2. Elektronik Kaynaklar

Demirel’in Ortadoğu Çıkartması ve İsrail’le Aşk İlişkisi, <http://www.vahdet.com.tr/filistin/dosya3/0765.html>, (12.12.2007)

Türkiye-İsrail İlişkileri Faktörü, <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/sondonem/turkiyeisrail/turkiyeisrail.html>, (12.12.2007)

Tekelioğlu, Ahmet Selim, Sezer’in Ortadoğu Ziyareti, http://www.setav.org/index.php?option=com_content&task=view&id=224&Itemid=29, (12.12.2007)

Çiller’in İsrail Ziyareti, <http://www.vahdet.com.tr/filistin/dosya3/0722.html>, (12.12.2007)

Karabat, Ayşe, Türkiye-İsrail İlişkileri Üzerine Gariplikler, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=151272>, (12.12.2007)

Gül’ün En Hassas Ziyareti, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139286>, (12.12.2008)

Orhan, Oytun, Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine,
<http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyaret.html>, (12.12.2007)

Yetkin, Murat, İsrail Ziyaretinin Önemi,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=151392>, (12.12.2007)

Aral, Aslı, Türkiye-İsrail İlişkileri Mükemmel,
<http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-05-29-voa13.cfm?moddate=2...>,
(08.01.2010)

Çopur, Hakan, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-28/ortadogu-turkiye-israil-iliskileri-uzerine-bir-...>, (12.12.2007)

İsrail İle İlişkiler,
<http://www.doguturkistan.net/modules.php?name=News&file=article&sid=2702>, (12.12.2007)